VERONICA BALAJ **CRISTINA MIHAI**

AREOPAGUS

EDITURA ATTICEA, TIMIŞOARA
DIRECTOR: VLAD GURZA

Coperta: ***Ioana Gurza***
Tehnoredactare computerizată: ***Rodica Nicolae***

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

BALAJ, VERONICA
Areopagus / Veronica Balaj, Cristina Mihai. - Timişoara : Atticea, 2008
ISBN 978-973-88091-4-7

I. Mihai, Cristina

821.135.1.09(047.53)

© Veronica Balaj & Cristina Mihai
© Editura Atticea, 2008

VERONICA BALAJ CRISTINA MIHAI

AREOPAGUS
Convorbiri cu scriitori

EDITURA ATTICEA
TIMIŞOARA, 2008

JUDECATA LITERATORILOR

Trăim un timp cu intensitatea celui datorat unor mari evenimente, din ce în ce mai grăbit, mai superficial, în care viața se interferă cu ficțiunea, cu lumea imaginarului, coborând din universul structurat al culturii în decursul câtorva milenii. Trăim o vreme a interşanjabilității valorilor culturale, după principiul facil al psihologiei individuale, al gusturilor formate acum după alte principii, complet distonante cu acumulările şi criteriile celor de dinaintea noastră cu doar jumătate de secol. Lumea cărții, fie ea a editurilor, fie a librăriilor şi bibliotecilor, lasă acum la o parte ficțiunea, parabola exemplară, personajul de excepție, construit după toate regulile tipologiei unui specific al unei zone, națiuni, continent, ca în prim plan să apară jurnalul intim al unor personalități reale, memoriile unei vieți trăite într-un dat istoric, astfel că eroul devine însuşi autorul cărții, ca într-o perpetuă confesiune scrisă la persoana întâi.

Receptorul, recte cititorul de azi e mult mai interesat de viața unor oameni reali pe care i-a cunoscut direct sau prin media, pe care-i înțelege mult mai bine decât pe contele Mâşkin sau pe Ivan Karamazov. Ficțiunea trece într-un plan secund, când realitatea e de multe ori peste imaginarul unui creator. S-a trecut, doar în câteva decenii, de la acceptarea unei poveşti scrise la persoana a treia, la replica directă a unui om aşezat pe un soclu, mai fragil sau nu, dintr-o pădure de socluri în mişcare. Aceasta e lumea de azi aşa cum ni se arată la capătul primului deceniu din mileniul abia început. E firesc aşadar ca în acest context să aibă căutare cărțile de interviuri cu personalități dintr-un domeniu sau altul şi în primul rând

tocmai dialogurile cu cei care făuresc literatură oriunde pe mapamond.

Fire de bun gazetar, care percepe exact timpul în care trăieşte, culoarea epocii, dublată de condiția de scriitor, Veronica Balaj oferă cititorilor poate cea mai la zi carte a sa, această suită de interviuri exemplare luate unor oameni reali din România, Canada, Germania, Australia, Elveția ș.a., la rându-le majoritatea scriitori. O suită de gânduri, ca într-un dialog platonician desfăşurat azi, despre condiția scriitorului român din diaspora, despre crezul său în cultura lumii, despre sinele edificat departe de țară, într-un spațiu propice înnoirilor literare şi culturale, despre marile prietenii cu personalități ale lumii culturale şi ştiințifice de acolo, de aici, despre propriile lor vieți petrecute într-o lume unde globalizarea culturală s-a întâmplat deja. Şi nu în ultimul rând despre ceea ce mai reprezintă țara de baştină, cultura ei, de ieri, de azi, într-un context lărgit de orizontul depărtării, pe unul sau altul dintre continentele unei planete de oameni dintr-o margine de galaxie.

Ca scriitoare, ce s-a impus atât în proză cât şi în poezie, Veronica Balaj transformă interviul gazetăresc într-un dialog uman, cultural, preluând ceva din maieutica celor desfăşurate între oameni de aceeaşi meserie, ici şi acolo punctate cu fapte inedite din biografiile mai mult sau mai puțin cunoscute ale personalităților cu care stă de vorbă, ori cu detalii necunoscute marelui public din crezurile creatorului român din diaspora, de contextul în care a evoluat şi s-a impus ca om de cultură. Citind interviurile simți comuniunea stabilită între cel ce-şi deschide sufletul şi cel care iscodeşte, între reporter şi cel intervievat.

Se conturează astfel un fel de lume care interferă cu cea a culturii țării de baştină, cu specificul ei integrat unui alt specific cultural, intuindu-se liniile comune creatorilor de oriunde din lumea oamenilor. Se conturează marea dragoste

stabilită între scribul de aici şi cel stabilit sau trăitor într-un alt capăt de lume, care poartă cu sine o aceeaşi matrice umană, un acelaşi tip de creator, un acelaşi fel de a percepe viaţa, destinul, credinţa sa în viitorul literaturii şi artei. Nimic convenţional, nimic forţat, ca într-o mare bibliotecă, unde pot sta pe un acelaşi raft operele scriitorilor de alaltăieri cu ale celor de azi.

O lume de personalităţi ce comunică între ele, îşi cunosc detaliile vieţii şi creaţiei şi nutresc o permanentă dorinţă de a se exprima la nivelul şi în contextul lumii culturale în care trăiesc. O lume formată din aproape treizeci de personalităţi reunite într-un colocviu despre creaţie şi viaţă puse sub un titlu grav: *Areopagus*, care, după cum ştim, reprezenta un tribunal suprem în Grecia antică, tribunal al unor minţi contemporane nouă ce judecă lumea noastră din perspective şi unghiuri diferite, păstrându-şi în comun doar un acelaşi crez în suflet şi producţiile lui artistice.

Contribuţia Cristinei Mihai, cu acuitate, vine să întregească imaginea jocului, anume acela de convorbire, de tăifăsuire pe marginea vieţii, a credinţei în artă, a lumii în care trăim, cotropită de evenimente ce se succed cu repeziciunea imaginilor de la un buletin de ştiri, făcându-ne părtaşi la viaţa tuturor oamenilor de oriunde din lume, cu dorinţa expresă de a-i iubi, spre a putea să le oferim partea noastră de suflet convertită în creaţie literară. Mai pragmatici sau dimpotrivă scriitorii chemaţi la dialog întregesc poate imaginea complexă a lumii literare de azi, pe care cititorul român o cunoaşte prin miile de traduceri ce se fac la noi, prin continua comunicare stabilită intermediat între creator şi cel ce trebuie să-şi regăsească propria sa personalitate, propriile sale gânduri şi speranţe în arta literatorului.

E un flux ce nu mai poate fi controlat, dirijat, în iureşul unei istorii evenimenţiale la care participă deopotrivă oamenii de pe toate continentele planetei, într-un moment când recursul

la istoria trecută pare absorbit de acest văl al Maiei, prezentul, iar înțelepciunea anticilor, revine în butade contemporane ruptă de autorii lor reali de demult. E un prezent care te obligă să-l trăieşti aşa cum e şi să aştepți ca senectutea să-ți aducă detaşarea necesară înțelegerii adevăratului sens al competiției.

Paul Eugen BANCIU

GEORGE ASTALOŞ

(poet român stabilit la Paris)

„Am ştiut că voi pleca din țară din noaptea când l-au arestat pe tata… Mama a fost condamnată la moarte… Am o bătaie de inimă în plus pentru poezie…”

Veronica Balaj*: Ne întâlnim aici, la Festivalul internațional de poezie de la Oradea, unde sunteți şi preşedinte. Între atâta mişcare, lume multă, păreri spuse în treacăt, dezbateri, lecturi poetice, iată, ați avut amabilitatea să vă găsiți timp şi pentru o convorbire destinată unei emisiuni de radio. Vă mulțumesc dintru început!*

George Astaloş: Îmi place să comunic, aşa că sunt bucuros de ocazie.

V.B*.: V-am perceput râsul în diverse momente, sunteți bonom, vesel, deschis la fire, iar asta îmi dă o oarecare lejeritate în discuție.*

G.A.: Dumneavoastră dirijați. Eu vă însoțesc în acest dialog.

V.B*.: Scrieți poezie tot ca o formă de comunicare? Este un imbold în acest sens, o nevoie de a spune.*

G.A.: Întâlnirea cu poezia nu e ca întâlnire cu o femeie sau cu oricine altcineva. Întâlnirea mea primă cu poezia, a fost ceva care ține de educație. Eu nu am ştiut să scriu până ce am intrat la şcoală. Bunicul meu din partea mamei, Gheorghe Tănăsescu, nu a vrut să mă obosească. Eu sunt român din

origine germană din Bucovina. Când am învățat să scriu, cred că a fost prima întâlnire cu poezie.

***V.B**.: Ați început școala în limba germană?*

G.A.: Da, am început în germană, dar ai mei, originari din Vatra Dornei s-au mutat la Bucureşti şi mi-am asumat o limbă română de capitală. Coerentă, frumoasă, curată. Deci în 1940 terminasem prima clasă, primul. În vacanță, la Brașov, erau copii saşi. Eu nu-i înțelegeam, era o limbă sonoră şi ne înțelegeam în românește. Fermecat de frumusețea pădurii, a doua zi am revenit singur. Liniştea, lumina pentru bucureşteanul din mine era ceva nemaivăzut. Eram într-o stare de căutare. Copiii îmi spun că la poiană se spune săseşte „măialăs". Mi-a rămas în minte. Suna interesant. A doua zi fiind eu singur în poiană, cine ştie ce s-a mişcat în simțămintele mele, încât m-am dus la micul hotel unde eram cazați şi am scris o poezie intitulată *Măialăs.*

***V.B**.: Primul Dumneavoastră „exil", primul refugiu v-a dus la întâlnirea cu poezia în „exil" trecător, dar, poate aici au fost rădăcinile exilului ales mai târziu.*

G.A.: Bine spus. Primul exil. Ales de bunăvoie. În fine, starea a fost de neuitat, că din poezie nu-mi mai aduc aminte absolut nimic. Cu ani mai târziu, când mi s-a luat un interviu, dacă sunt şi neamț, m-au întrebat, tot aşa, de începuturile poetice şi atunci am tradus eu pentru mine acest titlu. Adică în mai se făceau serbări câmpeneşti. Deci, în mai veneau cu toții. *Mai-alles*. După această primă poezie, drumul poetic a cunoscut multe etape, n-am ținut să le identific neapărat. Atunci a fost scânteia de început. Îi spuneam asta şi fostului meu coleg Andrei Blayer cu care am copilărit, el arăta chiar ca un neamț.

***V.B**.: Şcoala, în anii următori v-a favorizat scrierea de poezie?*

G.A.: Ha! Ha! Am început şcoala militară la 17 ani. Eram cel mai mic. Am făcut geodezie, am început în 1950, acum 64 de ani, deci, nu publicam în spiritul de atunci, se cerea

să scrii un pic despre 1 Mai muncitoresc, despre partid, dacă aş fi avut un singur cuvânt scris despre acest fapt aş fi repetat mereu. Eu sunt om de onoare. De ce să scriu despre ceva care nu-mi plăcea? Jucam rugby, sunt om de forță.

***V.B**.: Ce s-a ales totuşi de poeziile din acea perioadă?*

G.A.: Vor apărea la editura Eminescu, anul viitor.

***V.B**.: Cum se împăca poezia cu armata?*

G.A.: Păi nu se împăca. Ajunsesem căpitan. Mi-am făcut cerere de demisie. Generalul şi ceilalți mă acceptau, eram vedetă sportivă, nu puteam să fiu complice cu oricine. Mi se făcea curte. Dar eu nu voiam nimic. Aici era problema. Un tip care nu vrea nimic e dificil. Generalul a chemat-o pe mama. Ce facem? De ce vrea să renunțe la o carieră specială, băiatul? Mă îndrăgeau toți, mă chemau la întâlnirile lor burgheze, la nunți, botezuri, spuneam poezii. Duceam o viață boemă. Mă duceam cu colegii, erau şi timişoreni. Primul meu volum a fost lansat la librăria Liceului „M. Eminescu" din Timişoara, prezentat în 1970.

***V.B**.: N-ați trecut niciodată prin angoasa că nu veți fi cunoscut?*

G.A.: Nici nu mă interesa. A fost o inflație de poezie şi muzică provocată. Sistem ucigaş. Pentru un sistem diabolic. Distrugător. Scriitorii care au acceptat… Păcat… Dar să revin la vremea boemei bucureştene. La „Singapore", aşa se chema cârciuma dintr-un subsol — locul unde se aduna boema noastră. Prietenul nostru Tudor George, mort în 1992, a scris volumul *Poeme singaporeze*, el era Ahoe, după strigătul pe care-l lansa. Mai erau Ghiță Mărgărint (1960), un fel de şef al apărării prin cuvânt, era Mircea Ciobanu, Tudor Pâcă, mort şi el. Mircea Ciobanu întâlnit de mine la Congresul Exilului Român, unde era Coposu, care mă ştia de când tata a fost deportat şi mama condamnată la moarte. Pe tata l-au luat în februarie 1945 cu lotul de români deportați la minele de cărbuni din Dombas. Au bătut cu pumnii în uşă. Noaptea. Eu dormeam în sufragerie.

Ofițerul de la NKVD a spus subofițerului să tragă pledul de pe mine, să vadă dacă sunt potrivit de muncă. Ne lua la metru, doamnă! După numărul de centimetri pe care-i aveai. Era cu ei şi comisarul din cartier, care era fost coleg de clasă cu fratele mamei şi a zis „nu!”. I-a luat pe frații mamei, în afară de unul, care era preot. Vaticanul i-a ocrotit pe catolici. Azi se miră de NATO, de noutăți, nu e nou nimic, doamnă, se repetă nişte chestiuni legate de tactică. Şi Stalin pe atunci avea jocul şi calculele lui, în sfârşit…

***V.B**.: Să revenim la boemă… Ați publicat de curând volumul* Ecuația tăcerii *la Editura Vitruviu, Bucureşti. Titlu sugestiv…*

G.A.: Asta şi e. Tăcerea nu e o soluție. Cuvântul e armă.

***V.B**.: În toate manevrele. A propos de alt volum al Dumneavoastră* — Manevre de toamnă…

G.A.: A, da, asta mi-a spus şi Mircea Ciobanu la Paris, când l-a întrebat Coposu „îl cunoşti demult?” iar Mircea Ciobanu a spus „era tânăr, ofițer, l-am descoperit şi pe el”, se referea la cei de la Singapore.

***V.B**.: Când ați hotărât că veți pleca? Cum v-ați asumat exilul?*

G.A.: Complexă întrebare. Cum mi-am asumat exilul? Mai întâi vă spun că am ştiut că voi pleca din țară din noaptea când l-au arestat pe tata. Eu cred şi că „fie pâinea cât de rea, tot mai bună-i la Paris”. Am ajuns la Paris adus de Academia Franceză nu adus de nu ştiu ce organism. Academia Franceză, prin Pierre Emanuelle, cu bursă a guvernului francez. Oamenii din țară au rămas cu aceeaşi mentalitate păguboasă, desigur, lucrurile se vor regla, democrația va reînnoda aspirațiile umane. Pentru mine e bine că am plecat.

***V.B**.: A fost începutul uni nou drum. E desigur, greu să se impună un scriitor român la Paris.*

G.A.: În general, este imposibil. Dar sunt breşe. Ca într-un caşcaval, cu găuri. Nu totdeauna nimereşti canalul de

pătrundere. Însă din toate felurile de scriitori, doar românii au reuşit să aurească literele franceze. Rezum la secolul XX. Începând cu Lazăr Şăineanu care, venind la Paris în 1912 se ocupa de argoul limbii franceze, cercetare începută pe timpul lui Napoleon, ei bine, cel mai mare profesor lingvist din Franța, aş zice „cu Lazăr Şăineanu argoul francez îşi capătă aspect aurit". Continuând cu Tristan Tzara, cu Panait Istrati, extindem pleiada, Eugen Ionescu, care formează teatrul absurdului clasiciziat deja, Cioran, Eliade. Ar mai fi un Isidor Izu din Botoşani, care, la o masă unde eram mai mulți şi Sorin Arghiru — Isidor a zis: „plec la Paris dar nu numai că plec, dar mă şi instalez acolo şi schimb şi fața poeziei franceze". Şi a reuşit. El este întemeietorul „lettrismului".

***V.B**.: Şi Dumneavoastră, ați reuşit la Paris. Aveți ştiință de publicul care vă lecturează?*

G.A.: Ne întâlnim într-un grup de scriitori mai tineri, ne întâlnim într-o casă cu grădină, e şi fiul lui Țepeneag. Într-un text al meu dau şi numărul meu de telefon e un poem suprarealist. Am primit numeroase telefoane din diverse părți ale lumii. Unii credeau că e număr fals şi, surprinşi, au aflat că numărul meu e cel real. Am o bătaie de inimă în plus pentru poezie. Totdeauna…

Oradea, Festivalul Internațional
de Poezie, octombrie 2007

NICK BOGDAN

„Viața, un document de scris”

Nicu Bogdan sau conform canoanelor canadiene, Nick, este un domn afabil, care te cucereşte de la prima întâlnire. Nici nu e de mirare, pentru că aduce cu sine acele vremuri după care noi, cei mai tineri, tânjim şi, mai mult, le-am dori reluate (cel puțin în parte). Este vorba de vremurile româneşti când societatea mergea cu aplomb spre împlinire culturală, materială şi nu numai. Chiar dacă politica era tumultuoasă şi atunci, viața omului „obişnuit” era încărcată de speranțe, de visuri, care n-au devenit deşarte decât odată cu instaurarea comunismului. Şi, mai era ceva, ceva pe care astăzi l-am pierdut (nu de tot): existența aristocrației şi, prin ea, existența unui anume şarm al cotidianului. Nick poartă cu el acel parfum al timpurilor de altădată.

Cristina Mihai*: Nick, copilăria ți-a fost o lume de basm şi nu numai datorită faptului ca aşa e ea, copilăria, ci şi pentru faptul ca România trăia atunci o altă viață. Viața interbelică. Te rog descrie-ne anii aceia care au rămas şi pentru memoria colectivă ca fiind fabuloşi (în ciuda documentelor legate de frământările politice).*

Nick Bogdan: Lumea în care am trăit a fost aceea care a existat din totdeauna, după cum o descria Shakespeare, cu 500 de ani în urmă, în Sonetul 66, care sună astfel în propria mea traducere:

„Văd cum onoarea împodobită în ruşine
Virtuțile rațiunii le-afundă în desfrânare

Dreptatea însăşi, care-n nedreptăți s-aține
Triumful judecății transformă-n şchiopătare”.

Eu am fost pentru familia mea, la vremea aceea, comunistul familiei., care, naivul de mine, credeam ca şi Labiş, pe care l-am cunoscut, că:

„Trăim în miezul unui ev aprins
Şi-i dăm a-nsufleţirii noastre vamă
Cei ce nu ard dezlănțuiți cu noi
În flăcările noastre se destramă.

Noi pentru viitor ne pregătim
Şi-l populăm pe solul fericirii
Cu brațele ncordate să-l săpăm
Şi să-l udăm cu ploile gândirii.”

Norocul meu a fost să trăiesc într-un mediu familial în cadrul căruia principiile moralei creştine ca şi aprofundarea cât mai temeinică a moştenirii culturale au reprezentat preocupările de căpetenie ale educației mele. Familia bunicului din partea mamei se refugiase în România din Macedonia, pentru a scăpa de persecuțiile turceşti. Stabilindu-se în Vrancea, încă din primele generații, au dat țării personalități precum arhitectul Ion Mincu şi scriitorul Duiliu Zamfirescu. Astfel, una dintre cele mai bune prietene din copilărie a fost mătuşa mea, Caterina Remer, sora lui Duiliu Zamfirescu, în casa căreia mă duceam zilnic şi unde aceasta a căutat să mă familiarizeze cu instrumentele muzicale. Am început să cânt la pian şi la diferitele instrumente de suflat pe care le avea în casă. Îmi citea despre viețile artiştilor români, italieni şi ale altora, din minunatele cărți pe care le avea în bibliotecă, familiarizându-mă cu pictura, sculptura şi cu capodoperele artistice ale trecutului.

C.M.: *Iar cu Maria Cernovodeanu ai luat lecții de pian timp de nouă ani.*

N.B.: Când am analizat, mai târziu, felul de a fi al părinților, pe bunica mea, cea care spunea că oricărui om trebuie să-i dai considerația care i se cuvine, mi-am dat seama că ei erau mai apropiați de idealurile creştine şi chiar de cele comuniste, decât cei care trâmbițau doar sloganele comunismului. Părinții mei n-au fost niciodată comuniști Tatăl meu a deschis hambarele pentru săteni, în timpul foametei în anii de după război, rămânând în amintirea satului meu natal, Gura Caliței, din județul Vrancea. Lumea copilăriei mele a fost minunată prin tot ceea ce mi-au dăruit părinții şi întreaga mea familie, prin țăranii pe care i-am cunoscut, plini de omenie.

***C.M**.: După anii războiului, cum a fost trecerea la comunism? Erai adolescent şi apoi tânăr adult când ați prins perioada extrem de cruntă a închisorilor şi siluirilor de tot felul.*

N.B.: După război evenimentele s-au derulat rapid. Judecând astăzi, nu pot considera pe reprezentanții comunismului decât ca pe niște impostori impuşi prin şantajul tancurilor sovietice. Ei au acaparat toate bogățiile țării, însuşindu-şi-le şi de la bogați, şi de la săraci, în numele egalității şi dreptății sociale. Incomozii cu păreri proprii, care îi criticau sau atenționau, erau băgați la închisoare.

***C.M**.: Ai fost condamnat la 12 ani de închisoare pentru „crima de uneltire împotriva ordinii sociale şi scrierea de lucrări în proză şi în versuri prin care calomniai realizările din R.P.R. şi U.R.S.S." Ai executat fix 5 ani fiind eliberat ca urmare a promulgării unui decret general de amnistiere a deținuților politici din 1964. Ce ai scris de fapt?*

N.B.: Urmărind întrebările tale am ajuns la convingerea că trebuie să fac o trecere în revistă a vieții şi a viselor mele de-a lungul vremii. Felul meu de a scrie a căutat să reprezinte întotdeauna amintirile şi experiențele mele sub forma ficțiunii literare, considerând că reunirea anumitor personaje sau întâmplări ar constitui o modalitate sugestivă şi mai cuprinzătoare a

întâmplărilor şi frământărilor sufleteşti pe care le-am trăit. Cred că un răspuns mai complet şi mai aprofundat la întrebările tale ar constitui romanul meu la care lucrez de vreo cincizeci de ani şi pe care sper ca sănătatea şi starea mea sufletească să mă ajute să-l termin cândva, fiindcă el îşi propune tocmai să descrie epoca pe care am trăit-o cu evenimentele şi învăţămintele ei. I-am ales drept titlu „Purgatoriul himerelor", pentru că ceea ce am trăit eu şi cele câteva generaţii din jurul anilor '30 s-a sprijinit pe credinţa răspândită de reprezentanţii cei mai semnificativi ai secolului luminilor , aceea că prin cultivarea şi dezvoltarea raţiunii, sporirea cunoaşterii tehnologiei şi a bogăţiilor, se va ajunge în mod nemijlocit şi la asigurarea bunăstării şi a fericirii pentru toţi oamenii de pe pământ. Tineretul acelor timpuri şi-a concentrat speranţele în jurul a trei idealuri: fie în capitalism, fie în consolidarea naţiunii, fie în asigurarea egalităţii dintre oameni. Ideea creştină a iubirii şi solidarităţii oamenilor îşi netezise calea în conştiinţa societăţii europene de peste 2000 de ani, ceea ce ar fi trebuit să reprezinte o garanţie a succesului ideilor iluministe. Dar, speranţele şi solidaritatea viselor tineretului din acei ani s-au împotmolit în jurul ideilor capitalismului care prin competiţia foarte utilă în impulsionarea şi realizarea mijloacelor de creştere a bunăstării au condus prin egoism şi lăcomie către diferenţierea din ce în ce mai accentuată dintre clasele sociale. În locul bunăstării generale s-a ajuns la împărţirea societăţii între o minoritate de risipitori şi o majoritate de pauperi. Tinerii care au crezut în ceva au fost târâţi de evenimentele socio-politice în situaţii contrare idealurilor lor. Cei grupaţi în jurul solidarităţii naţionale s-au trezit purtaţi, din cauza urii etnice şi de rasă, spre desconsiderarea şi persecutarea celor aparţinând altor culturi şi rase, ajungând până la folosirea Auschwitz-ului şi a camerelor de gazare în care îşi aruncau semenii. În sfârşit, în numele egalităţii sociale, s-a ajuns prin exacerbarea urii de clasă la crearea unor aşa-zişi reprezentanţi ai claselor defavorizate, autoproclamaţi lideri, care arogându-şi

drepturi şi puteri au creat treptat gulaguri şi reprimări ale oricărei făpturi care li se opunea sau care nu le accepta acţiunile.

C.M.: *Aşa a fost Europa acelor timpuri. Revenind în România, în anii de după război...*

N.B.: Îndrăznind să-mi exprim alte păreri, soarta m-a dus şi pe mine dincolo de gratii. Ce-i supărase? Scrisesem romanul *Revoltă în Olimp*, în care prezentam vizita unei delegaţii sovietice în cetatea zeilor, unde încercau, prin intrigi şi revoltă, să instaureze raiul comunist. Era un roman pamflet. De asemenea, mi-au găsit o poezie ca nefiind în realitate comunistă şi cu care i-am înfuriat teribil, pentru că le-am recitat-o şi în timpul procesului.

C.M*.: Ai cunoscut multiplele feţe ale comunismului, în special partea concentraţionară. Ce ai adăuga, pe lângă tot ce s-a scris despre viaţa în închisori şi lagăre?*

N.B.: În privinţa închisorilor comuniste, ceea ce aş avea de adăugat este că ceea ce ne-a uşurat viaţa acolo a fost întâlnirea cu nişte oameni deosebiţi, arestaţi ca şi mine, cum ar fi Noica, Al. Paleologu, Nicu Steinhard, Sergiu Al. George, dr. Răileanu şi mulţi alţii, care au transformat închisoarea într-o şcoală de răspândire a culturii. Aceasta a contribuit la educarea numărului impresionant de ţărani şi de muncitori arestaţi şi la spulberarea ideii idioate, răspândite de semidocţii comunişti şi de satrapii lor, că acolo unde e carte multă, e şi prostie multă. Dimpotrivă, ea a creat şi a consolidat solidaritatea diferitelor categorii de deţinuţi politici, în jurul culturii şi a unei educaţii cu totul deosebite lozincilor şi inepţiilor răspândite de propaganda comunistă şi impuse prin teroare. Aceasta este poate minunea trăită în închisoare. Acolo mi-am consolidat cunoştinţele de limbi străine, de filosofie…

C.M*.: Este iertarea posibilă pentru foştii tăi torţionari?*

N.B.: Ce este iertarea şi pe cine să iertăm? Pe principalii vinovaţi, Churchil şi Rooswelt, de a pune la discreţia unor satrapi ca Stalin şi a acoliţilor lui criminali a unei treimi din

populația globului, pe trădătorii interni care s-au pus la dispoziția celor care au căutat să ne distrugă conştiința națională şi moralitatea, ambele deja greu încercate de condițiile istorice anterioare prin care a trecut țara noastră? Sau pe cei angrenați într-un sistem oribil al turnătoriilor în lanț, distrugându-şi copiii, părinții, prietenii ? Morala creştină ne îndeamnă să-i iertăm, cu atât mai mult cu cât majoritatea colaboratorilor interni au fost nişte ignoranți şantajabili şi nişte nebuni aleşi pentru a putea contribui la instaurarea şi creşterea teroarei asupra populației. Dar, nenorocirile prin care a trecut atâta omenire, ne obligă să nu uităm şi să facem cunoscute noilor generații faptele acestora, pentru ca repetarea monstruozităților secolului XX să fie imposibilă.

C.M.: *Ce loc ocupă credința în Dumnezeu în viața ta?*

N.B.: Căderea comunismului a dovedit eşecul încercărilor de înăbuşire a credinței. Negarea existenței lui Dumnezeu şi a moralei creştine, impusă prin teamă de comunism conştiinței populare ca fiind nocivă educației, nu putea să convingă pe cei înarmați cu o educație şi o experiență în măsură să înțeleagă importanța eticii iubirii în consolidarea relațiilor sociale dintre oameni. În ce priveşte experiența personală, urmărit fiind în permanență de agenturile securității, chiar şi după stabilirea mea în Canada, ajutorul divinității l-am resimțit în permanență, destrămând toate țele şi planurile de a mă distruge, ceea ce mi-a permis să supraviețuiesc. Chiar şi astăzi, după boala grea care m-a încercat, faptul că mi-am revenit şi că mă îndrept spre restabilire, nu o pot considera decât o minune divină.

C.M.: *După eliberarea din închisoare, deşi urmărit în permanență, aşa erau toți foştii deținuți, ai reuşit totuşi să termini ASE. Câțiva ani n-ai mai scris literatură.*

N.B.: Ajutorul esențial, la ieşirea mea din închisoare, mi-a fost dat de către soția mea, care deşi fost cadru al armatei, cunoscându-mă de mult, m-a ajutat moral şi material să reiau firul studiilor, să pot fi şef de promoție la ASE şi să-mi aleg apoi o carieră care să-mi placă şi care să mă ajute în viitor, cum

a fost specializarea mea în informatică. Uniți în fața încercărilor permanente de a ne despărți şi de a ne distruge prin tot felul de metode specifice securității, am reuşit în cele din urmă, cu ajutorul mamei şi surorii mele, stabilite în Canada, să ne refugiem acolo, scăpând de o bună parte din opresiunile şi încercările regimului de a mă transforma în agentul lor.

***C.M**.: În Canada ai avut parte de o viață nouă, deşi ai luat totul de la capăt la 50 de ani! Prin Angela Comneni, o rudă îndepărtată de a ta, ai reuşit să reînnozi un fir care ar fi fost normal pentru viața ta (dacă n-ar fi intervenit comunismul). Ai fi făcut parte din elita bucureşteană (din Bucureştiul echivalat cu Micul Paris) şi, o dată cu ea, din cea românească, cu deschidere europeană şi nu numai. Ai cunoscut multă lume bună canadiană prin intermediul Angelei Comneni. Descrie-ne, în mare, această lume bună şi acele serate de excepție.*

N.B.: Tot ca un ajutor al lui Dumnezeu este şi întâlnirea în Canada a doamnei Angela Comneni, care reuşise să-şi facă un renume prin invitații de elită pe care îi aduna în jurul ei, oameni de aleasă cultură, care în casa ei regăseau ceremonialul aristocratic instaurat odinioară de aristocrația românească a vechilor familii. Ca vicepreşedintă a Asociației de heraldică din Ottawa, ea primea cam la trei luni şi vizita membrilor acestei organizații, aparținând nobilimii provenind din diferite colțuri ale lumii. Stabilită acum în Canada, chiar genealogia fantezistă pe care şi-o asuma, prin soțul ei, Alexis Comneni, autodeclarat descendent al familiei imperiale bizantine a Comnenilor, a contribuit la o imagine pozitivă a românilor. Mediatizarea acestei „prințese orientale", cu presupusa ei ascendență bizantină, a fost o poartă deschisă spre lumea românească. Cu ajutorul Angelei Comneni, care prin personalitatea ei a făcut mari servicii culturii române, am reuşit să cunosc un segment important al intelectualității canadiene, ca şi a unor personalități din emigrația aflată acolo, provenind atât din nobilime cât şi din alte pături sociale ale țărilor europene, latino-americane şi chiar

africane sau asiatice. Am reuşit astfel să înţeleg diferenţierile existente ca şi legendele despre trecutul acestora. Mentalitatea scoţienilor, deosebită de cea a englezilor şi a irlandezilor sau a welshilor [galezilor] englezi, a catalanilor şi andaluzilor, cea a bascilor spanioli, a croaţilor faţă de sârbi, muntenegreni, a ciprioţilor greci şi turci etc. La aceste serate veneau îmbrăcaţi în costumele lor specifice, având ocazia să le cunosc în varietatea prin care reprezentau zonele lor de proveniență. Nu pot trece sub tăcere importanţa întăririi legăturilor dintre românii canadieni şi emigranţii de alte naţionalităţi, casa Angelei Comneni fiind deschisă permanent artiştilor, oamenilor de cultură şi diplomaţilor din diferite ţări. Actele de mecenat şi de reprezentare ale Angelei Comneni o caracterizează ca pe una dintre principalele figuri ale intelectualităţii româneşti din Canada, care a răspândit cunoaşterea culturii şi tradiţiilor noastre, la mii de kilometri de ţară şi a ajutat la creşterea prestigiului nostru faţă de canadieni în general, şi faţă de alte naţionalităţi stabilite în Canada, în particular. Datorită doamnei Comneni am devenit şi membru al filialei Uniunii scriitorilor canadieni, cu sediul în Ottawa. Ca scriitor, în ultimii ani m-am aplecat şi asupra traducerii sonetelor shakespeare-iene, pentru că le consider mari realizări ale poeziei universale, iar traducerile în limba română la care am avut acces mi s-au părut nepotrivite.

C.M.: *Ceea ce impresionează la românii din generaţia ta este faptul că, deşi au pierdut totul în ţară şi au fost nevoiţi să ia viaţa cu adevărat de la zero (în cazul fericit în care reuşeau să scape din iadul închisorilor şi al urmăririlor fără sfârşit, parcă) nu exista ura faţă de România. Nu exista defăimare faţă de naţiunea din care faceţi parte. Exista doar damnarea comunismului şi a indivizilor reprobabili. Acum, dimpotrivă, se practică, cu voluptate, defăimarea din orice amănunt, cu orice prilej. Ce-au pierdut cei de astăzi fata de cei din generaţia ta? Cum poate fi restabilit normalul şi din punctul de vedere al imaginii pe care o ducem cu noi, oriunde în lume?*

N.B.: Cred că la aceste întrebări, răspunsurile reies din cele spuse de mine mai sus, subliniind doar rolul educației primite în familie, la școală și a modelelor pe care le-am avut în viață.

C.M.: *Din 1992 ai colaborat la ziarul „Românul Liber" al Uniunii Mondiale a Românilor Liberi, tipărit la Paris. Eşti şi unul dintre membrii fondatori. Ce rubrici ai acoperit? Cum trebuie să arate profilul românului liber, în această nouă eră, cea a globalizării?*

N.B.: Colaborarea la ziarul „Românul Liber" din Franța, se datorează prieteniei mele cu Doru Novacovici și a respectului meu pentru cel care a fost marele om politic Ion Rațiu. Nu am avut o rubrică specială în cadrul ziarului, ci doar prezentări politologice ale statului comunist roman, considerat de mine drept un stat mafiot la nivel guvernamental. Ca o concluzie, în ciuda condițiile grele prin care am trecut, să reuşim să avem o conduită demnă și morală.

C.M*.: De doi ani te-ai întors în țară, gata să te lupți pentru drepturile tale moştenite (pământ, păduri, case). Cum va arăta cartea care va descrie lumea românească din zbuciumatul secol XX?*

N.B.: În privința drepturilor la moştenire, pentru care m-am luptat, în ciuda problemelor de sănătate cauzate şi de acest zbucium, sper ca soarta să mă ajute să le închei cu bine. Pe tărâm literar, în momentul de față voi încerca, împreună cu partenera mea de viață, să termin ceea ce mi-am propus, romanul *Purgatoriul himerelor* şi să rescriu alte vechi lucrări în proză, cum ar fi *Revoltă în Olimp* şi *Armata ca o farsă*. Prin cele scrise vreau să redau o imagine cât mai fidelă a acestor încercări de îmbunătățiri sociale care se potrivesc cât se poate de mult cu concluziile proverbului popular francez care spune că „Souvent, le mieux c' est l'énemi du bien" , adică „Adesea, mai binele este dușmanul binelui".

C.M.: *Mulțumesc Nick.*

SHAUL CARMEL

(Preşedintele Asociației Scriitorilor Români din Tel Aviv – Israel)

„… Când sunt în Israel, mi-e dor de țara de unde vin cu amintiri, sentimente, trăiri, cu o limbă în care scriu – respir, când sunt în România, mi-e dor de pământul străbun…”

Veronica Balaj*: Iată, v-a apărut al 16-lea volum!* Vânzătorul de zăpadă*. Un titlu simbolic, dar, înainte de toate, v-aş ruga să ne spuneți cum se explică faptul că, deşi locuiți de peste 35 de ani departe de țară, continuați să scrieți în limba română? Şi să editați la „Eminescu”, la „Cartea românească”?*

Shaul Carmel: Nici n-aş putea proceda altfel. Eu respir în limba română. Şi, după cum se vede, scriu în limba română. Este limba în care m-am format, am studiat, este limba în care cunosc cel mai bine nuanțele cuvintelor. Dacă nu ştii luminile şi umbrele cuvântului unei limbi nu poți scrie, nu poți crea. Cuvântul trebuie modelat ca o plastilină. Eu îl înțeleg pe Nichita Stănescu şi afectiv, el care, deşi trăia în spațiul limbii române dintre Carpați şi Dunăre, simțea profund această relație cu limba maternă. Eu, care trăiesc departe, îl asigur acolo, în zona de negură sau… senin că, la fel, am aceeaşi patrie spirituală: limba română.

V.B*.: Aşadar, motivul pentru care nu ați scris literatură ebraică este doar afectiv? Să înțeleg că ați decis să încercați o dubla experiență lingvistică a cărților dumneavoastră?*

Sh.C.: Nu am vrut. Şi nici n-aş fi putut. Vorbesc perfect limba ţării mele, dar nu pot scrie literatură decât în româneşte.

***V.B.**: Cazul Aharon Appelfeld, care a trecut la exprimarea literară în ebraică vi se pare reuşit? Şi el avea exerciţiul scrierii într-o altă limbă şi, la un moment dat, a renunţat.*

Sh.C.: Este o cale, nu zic nu. Dar şi asta îşi are pragurile ei, riscurile ei. Nu i-a fost uşor nici lui până să fie acceptat. Noi avem în Israel o pluralitate de culturi, de literaturi. Unii scriitori au venit cu amprente ale literaturilor de baştină, cum să te desprinzi uşor, cum să te faci „auzit" ca scriitor în Israel, în ebraică? Problema e destul de complicată. Eu am simţit că nu pot scrie aşa. Nici nu cred în literatura scrisă într-o altă limbă decât cea în care te-ai format.

***V.B.**: Cuvintele sunt un teritoriu fascinant, sunt o forţă căreia trebuie să vă supuneţi? Gândiţi numai în limba română, sau vi se întâmplă şi altfel?*

Sh.C.: Când scriu, numai în limba română le simt. Cuvintele sunt, într-adevăr, o forţă. Mă obsedează nuanţele, pronunţia lor. De pildă, sufăr că în presa actuală românească, se uzitează argoul, expresiile neelegante. Mă deranjează anglicizarea limbii române, faptul că nu se mai folosesc vechile cuvinte din frumoasa limbă veche. Cuvintele prăfuite, uitate în rafturile cu cărţi vechi au farmecul lor. Eu încă le mai socotesc expresive. Le chem în scrisul meu ori de câte ori pot. O fac cu o plăcere specială. Cuvintele, a propos de sensul întrebării dumneavoastră, mă terorizează. E o luptă cu ele. Soţia mea, Herta, ştie când sunt în „chinurile" naşterii unei noi poezii. Sunt neliniştit, agitat, iritat, frâng tonul şi ritmul meu de om cald, sensibil. Cuvintele mă fac altfel. Mă lupt cu ele până învinge. Atunci redevin calm. O vreme. Apoi, din nou.

***V.B.**: Şi… de când aceasta atitudine de cuceritor al cuvintelor? De când întâlnirea cu literatura, vreau să zic?*

Conştientizarea că veţi deveni scriitor a venit intempestiv, dominator sau… lent?

Sh.C.: Scriam de prin primii ani de şcoală. Cred că s-a instalat lent şansa de a nu renunța. S-a conturat, cred, pe vremea mult hulitei şcoli de literatură „Mihai Eminescu". O şcoală contestată pe drept. Erau acolo studenți, să le zicem aşa, studenți veniți direct din sat, fără altă pregătire decât şcoala primară; erau trimişi pentru culturalizarea ce urma în mediul rural. Erau însă şi oameni cu o pregătire solidă, o cultură vastă. Să-l numesc doar pe Aurel Rău. Discrepanțele se făceau simțite grozav. Şi profesorii se diferențiau tot prin formația lor culturală.

***V.B**.: Totuşi, v-a ajutat această şcoală de literatură pentru devenirea ca scriitor?*

Sh.C.: Nu prea. Cine a avut talent şi a continuat să se instruiască, a evoluat, cine nu… Sunt, de pildă, şi azi în Israel câțiva scriitori formați la şcoala cu pricina care au rămas cam la acelaşi nivel. Eu am mers acolo că aşa era conjunctura. Tatăl meu nu voia să mă lase, dar mai exista un părinte cu putere de decizie: secretarul de partid. El a venit şi a impus plecarea mea acolo. Ceea ce pot spune cu certitudine este că totdeauna m-a marcat numele lui Eminescu. Şcoala de literatură îi purta numele, eu fusesem la cenaclul din Botoşani care se numea tot Mihai Eminescu.

***V.B**.: Coincidențe de neignorat. Adăugăm la acestea şi premiul „Mihai Eminescu" pentru poezie, pe care l-ați primit de la Academia Română… Chiar că lucrurile se leagă.*

Sh.C.: Fără îndoială. Şi eu cred la fel. Ba, dacă vrei, dragă doamnă Balaj, îți mai spun un amănunt important pentru formarea mea spirituală: când eram elev la liceul „August Treboniu Laurean", cel mai bun liceu din Botoşani, şi frecventam cenaclul literar, îngrijeam de casa poetului de la Ipoteşti. Atunci nu era încă muzeu. Pentru un tânăr interesat de

literatură, cenaclist, nu putea fi decât un mod marcant de a simți poezia lui Eminescu. Nu-i puțin lucru. Simțământul format atunci are rădăcini adânci în mine.

***V.B**.: Așa se poate explica și afectivitatea nedisimulată, consecventă, față de limba română și, cred, față de țara în care v-ați născut. A propos, ați fi plecat totuși din România dacă nu erați obligat să o părăsiți în timpul impus de regimul de atunci?*

Sh.C.: Grea întrebare. Dar foarte prezentă în minte ani de-a rândul. Va să zică, eu am fost somat, ăsta-i cuvântul, am fost somat să părăsesc țara. Brusc, devenisem dușmanul statului. Am cerut audiență la generalul care mă prețuia, ziceam eu; lucram la Casa Armatei la București, făcusem la solicitarea lui texte pentru nişte concursuri, luase premii cu acestea, credeam că mă va ajuta. Din păcate, a ieşit aghiotantul său şi mi-a spus: „Dl… nu vă cunoaşte". Am rămas perplex. Atins de suferință, neîncrezător, uluit. Cum era posibil? Dar a fost. Mi se luase dreptul de a publica.

***V.B**.: În pofida acestui moment crucial, a acestei leziuni de nevindecat, dumneavoastră continuați să iubiți România?*

Sh.C.: Nici nu se poate pune problema să n-o iubesc. O iubesc cu toate fibrele, până la capăt. Să-ți dau, dragă doamnă, doar un argument, să vezi cum pot fi împletite istoria neutră cu cea personală: tatăl meu a fost mutilat, a fost aruncat din tren de către legionari, lăsat astfel mort, şi primarul din Ştefăneşti şi-a asumat riscul să o îmbrace pe mama în haine de țărancă romăncă şi să meargă cu ea la Iaşi la spitalul Ghelerter unde fusese dus tatăl meu. Evreii nu aveau voie să circule după ora opt seara şi primarul acela a făcut gestul de care îți spun că să-l salveze pe tata. Aceasta e partea de Românie pe care eu o iubesc. Mereu, fără nici un fel de rezerve.

***V.B**.: Dar nu mi-ați spus dacă, oricum ați fi plecat din țară…*

Sh.C.: A, da. Partea a doua a problemei să ştii că este un paradox. În conflict cu mine însumi, în orice caz aş fi plecat. Pentru că purtam în mine dorul de țara străbună. A strămoşilor mei. Bunicul meu predica la amvon şi în fiecare an încheia spunând: „La anu' la Ierusalim!". N-a apucat şi, din familia mea, numai eu am reuşit să ajung pe pământul străbun. Iubesc țara în care m-am născut şi format, dar iubesc şi pământul originii neamului meu. Asta sunt.

***V.B**.: În* Psalmii *scrişi de dumneavoastră, şi în alte poezii, transpare această dublă stare. O permanentă căutare, o neîmplinire, o frământată căutare a esenței. Raportul eu – univers extinde trăirea omului în poezie, adică într-un areal ipotetic, infinit mai complex şi nelimitat. Care-i raportul intre eul poetic şi cel uman, de fiece zi, din acest unghi?*

Sh.C.: Un raport de complementaritate. Se întrepătrund cele două euri. Se suprapun, nu le pot diferenția. Şi unul şi celalalt trăieşte o dramatică şi permanentă căutare. Mai pe larg, ar fi de spus cam aşa: când sunt în Israel, mi-e dor de țara de unde vin cu amintiri, sentimente, trăiri, cu o limbă în care scriu – respir, când sunt în România, mi-e dor de pământul străbun.

***V.B**.: Ați semnat un volum cu o sintagmă ce trebuie decodificată,* Dor de dor. *Cum vine asta?*

Sh.C.: Adică dorul de dorul de-acasă. În cuvântul DOR încap atâtea nuanțe încât „Sensucht" în germană, de pildă, cel mai complex sinonim, nu poate nici el acoperi întru totul misterul acestui cuvânt. Dacă luăm în seamă şi cele spuse anterior, poate ne apropiem de ceea ce am vrut eu să spun prin acest titlu de carte „Dor de aici şi dor de acolo". Mereu împărțit. Aşa sunt, aşa rămân.

***V.B**.: Vă simțiți român din străinătate sau scriitor israelian dar care vă exprimați în limba română?*

Sh.C.: Avem în Tel Aviv cea mai puternică Asociaţie a Scriitorilor de Limbă Română din afara graniţelor ţării. Şi membrii sunt numeroşi, dar şi valoarea lor este recunoscută.

***V.B**.: Sunteţi secretarul general al acestei asociaţii…*

Sh.C.: Nu doar pentru asta afirm că este o asociaţie puternică. Sunt, deci, scriitor israelian şi scriitor român. Latura dublă a existentei mele. E nevoie de atmosfera de la noi, cu multe curente, e nevoie de o asociaţie care să-i reprezinte pe scriitori.

***V.B.**: Scrieţi direct în limba română, e clar. Aţi experimentat de curând o traducere în ebraică a unei piese de teatru. Dar e o traducere, nu originalul. Aveţi multe variante la o poezie? Le păstraţi?*

Sh.C.: Depinde. Unele poezii îmi ies dintr-una. La altele lucrez mai mult. Nu păstrez nici o variantă, le rup, n-am de gând să fac ce-a făcut Ion Barbu la vremea sa şi să-mi public variantele. Desigur, între forma mentală şi cea scrisă apar alte posibile variante. Dar asta e altă problemă.

***V.B**.: Literatura Holocaustului cum a fost primită în Israel? O consideraţi ca fiind deja integrată literaturii israeliene?*

Sh.C.: Trăiesc într-o ţară cu multe direcţionări. A trecut mult până să fie acceptată una sau alta din noile atitudini sosite aici odată cu scriitorii, cu artiştii în general. Ei bine, la început, acest tip de literatură n-a fost înţeleasă, asimilată nici vorbă. Era experienţa unor evrei veniţi din alte ţări, lumea ne este ostilă încă şi totuşi, acasă n-am fost înţeleşi cu uşurinţă. De aceea, acum în prag de mileniu trei, încă se mai scrie despre Holocaust. Eu am în ultimul volum, *Vânzătorul de zăpadă*, un ciclu intitulat *Identitate*. Să se ştie că înaintaşii, părinţii, bunicii noştri au fost marcaţi de Holocaust. România a fost generoasă cu evreii. Păcat că acum sunt tot mai putini.

***V.B**.: Aţi „trădat" vreodată poezia? Să scrieţi proză, de pildă? De altfel, aţi şi semnat o carte cu tentă politică,* Pacea şi-a ucis soldatul.

Sh.C.: Am încercat proză. Proză scurtă. Critica literară zicea lucruri bune despre ea, dar totdeauna era o proză politizată. Poetul din mine a fost totdeauna gelos pe prozatorul care încercam să fiu. Cartea de notaţie politică este rodul unei trăiri foarte aprinse, în numele unor idei. Am şi făcut parte din partidul lui Itzak Rabin. Trebuia să scriu aceasta carte.

***V.B**.: Sunteţi un scriitor implicat în politic, în social? Credeţi în rolul acesta al poetului?*

Sh.C.: Fără îndoială. Cred. Vă dau un exemplu. De curând, preşedintele PEN-ului la care sunt ales pentru centrul Israel, făcea observaţia referitoare la un scriitor contemporan din Israel: „E numai scriitor". Asta-i grav. E cel mai mare neajuns pe care-l poţi găsi unui scriitor. Cum să fii rupt de realitatea din jur, care te arde? Eu nu pot sta deoparte. Nu o spun din sau pentru oportunism politic, o spun din credinţa că aşa e necesar să fie. Un scriitor nu trebuie să se izoleze. La ora actuală în Israel, sunt cazuri când primul ministru se consultă cu scriitorii mai de seamă. Mi-amintesc de un moment important pentru colaborarea culturală între Israel şi România, eram cu regretatul meu prieten Adrian Dohotaru şi discutam problemele ce interesau cele două culturi, cu masca de gaze pe faţă. Aşa am făcut şi nu-i de mirare. Când simţi că trebuie să te implici, o faci.

***V.B**.: Un caz devenit clasic, o vreme căzut în desuetudine, readus în actualitate… Vi-l respect. În recentul volum aţi recurs la o formă ceva mai modernă a versului. Ritmarea din versul clasic vă mai satisface exigentele artistice?*

Sh.C.: Oh! Când mă gândesc de câte ori am luat apărarea versului clasic! Îmi fac *mea culpa*. Acum am înţeles că mă

constrângea. Normele mă baricadează. Am ales formula versului modern, liber. Iată că se poate!

***V.B.**: Vă doresc multă combustie prin această ardere numită literatură!*

Sh.C.: Vă foarte mulțumesc! A propos, să știți că la Timişoara m-am simțit extraordinar. Cornel Ungureanu a vorbit despre mine încântător. Îi mulțumesc şi pe această cale! Când apare interviul în „Orizont", vă rog să-mi trimiteți şi mie un exemplar. Vă doresc numai bine la toți!

Septembrie 2000

ALEX AMALIA CĂLIN

(poetă de limba română din New York)

„Libertatea te ajută să te regăseşti pe tine însuți. Poezia m-a renăscut, ea îmi dirijează paşii şi-mi conturează viața”

***Veronica Balaj**: De când întâlnirea cu proza?*

Alex Amalia Călin: Deşi am scris poezii încă de la vârsta de şaisprezece ani, odată cu înfiripărea primei iubiri platonice, nu am publicat în afara şcolii. Eram mult prea timidă iar poeziile, de altfel ca şi mine erau, rebele. Până la vârsta aceea nu-l citisem pe Nichita Stănescu şi m-am lăsat descurajată. Ca adolescentă preferam proza şi citeam intens. Odată cu plecarea din țara natală trebuie să intri rapid în ritmul unei noi vieți cu toate că intri pe tărâmul incertitudinii, mai ales datorită comunicării. Limba țării de adopție trebuie însuşită pentru a fi acceptat într-o slujbă. Fiecare emigrant are istoria lui, motivațiile sunt diferite de la individ la individ. Cazul meu a fost determinat încă din copilărie, de dorința de-a avea un transplant la mâna dreaptă (m-am născut cu malformații congenitale la mâini).

***V.B.:** Cum a venit ideea emigrării?*

A.A.C.: Filmele americane pe care le-am vizionat în România au avut o mare influență asupra deciziei luate. Nici un răspuns şi neavând nici o şansă să fiu trimisă în S.U.A. de Ministerul Sănătății, pentru intervenția chirurgicală, cu toate demersurile făcute la autorități, instinctul meu a fost destul de puternic şi m-a ambiționat să nu renunț la visul meu de copil, acela de avea o mână normală, pentru a scăpa de neputință şi mai ales de umilințe. Noul drum de viață nu anulează viața

precedentă, ci dimpotrivă se sprijină pe temelia ei adăugând calități noi şi pozitive care contribuie la viitorul pe care îl clădeşti cu toate dificultăţile şi lipsurile întâmpinate. Amintirile trecutului sunt un martor al leagănului prezent.

***V.B.**: Ai crezut în şansa de a fi recunoscută ca poetă?*

A.A.C.: A fi recunoscut ca poet, dintotdeauna a fost o problemă de societate, de cunoaştere şi acceptare. Consacrarea nu poate veni numai din talent ci mai ales din perseverența şi iubirea de artă. A scrie poezie pentru mine înseamnă a fi pe recepție când ai inspirație. Nu scriu poezie la comandă, poezia mă solicită iar eu sunt slujbaşa ei.

***V.B**.: Se poate trăi din poezie la New-York?*

A.A.C.: Cred că niciodată şi niciunde nu s-a trăit din poezie, nici chiar cei mai mari poeți ai României, cazul cel mai elocvent este marele Eminescu. Slujba a fost factor principal în existența poeților, i-a frustrat de timp dar niciodată de inspirație. Cu atât mai mult, ca să fii recunoscut ca poet în țara de adopție trebuie să depui efort dublu şi mai ales material. Dacă nu stăpâneşti limba țării respective trebuie să apelezi la alții pentru traducere. Ca să fii apreciat de țara de adopție trebuie să-ți faci publicitate singur şi să pătrunzi la cele mai bune librării. Sistemul este complicat şi necesită bani şi timp. Consider că acesta de fapt este motivul pentru care marii cărturari români nu sunt cunoscuți în America. Ministerul Culturii nu s-a preocupat de acest subiect scăpând din vedere importanța răspândirii culturii române şi peste hotare. Poezia s-a născut odată cu mine, a stat într-o stare latentă în suflet, şi odată ajunsă în America a debordat de prea plinul umplut. Poezia m-a renăscut, ea îmi dirijează paşii şi îmi conturează viața.

***V.B.**: Impactul cu libertatea ajută poezia?*

A.A.C.: Libertatea ajută să te regăseşti pe tine însăți, îți dă satisfacția că poți să publici fără piedici şi pile. Libertatea îți dă posibilitatea să-ți alegi tema, prietenii şi mediul înconjurător, cu toate că nu este simplu să te situezi întotdeauna acolo unde ai dori. Libertatea este plătită uneori foarte scump. Despărțirea de familie

este dureroasă şi te marchează dacă nu reuşeşti să-ţi reîntregeşti familia. Singurătatea este apăsătoare indiferent de locul unde te afli.

***V.B.**: Talentul este un dar pe care trebuie doar să-l conştientizezi?*

A.A.C.: Afirm cu tărie, talentul este un dar divin care trebuie prețuit cu sfințenie dar dacă nu este cultivat se iroseşte zadarnic. Talentul nu discerne limba în care scrii, talentul reprezintă valoarea lucrării în care te investeşti fizic şi spiritual. Scrisul este starea în care mă confrunt cu mine însămi descoperind de fiecare dată noi corzi de comunicare mai ales spirituală. România pentru mine este memoria vie a trecutului împletită cu prezentul şi care se conturează şi colorează cu fiecare vizită pe care o fac.

***V.B.**: Eşti poet român sau român-american?*

A.A.C.: Poezia mea s-a născut în limba română şi indiferent de limba publicării ei vreau să cred că sunt şi voi rămâne un poet român. Majoritatea poeților şi scriitorilor din New York şi alte state, i-am întâlnit în cadrul întrunirilor literare conduse de profesor, doctor, poet, eseist, părintele, Teodor Damian. Fiecare din noi merge pe drumul lui literar dar participăm la întruniri şi la evenimentele de lansare a volumelor literare.

***V.B.**: Relația cu confrații români poeți?*

A.A.C.: Nu sunt cunoscută în România ca poetă deoarece lansările de carte le-am făcut în New York, cu excepția ultimului volum de poezii *Triunghi Călător*, la Editura Amurg Sentimental şi am participat la lansarea antologiei de poezii la biblioteca Academiei Române, *Timpul — rana sângerândă. Poeți români în Lumea Nouă*, 35 de poeți şi scriitori din America şi Canada, scrisă şi editată de profesorul Ştefan Stoienescu şi Gabriel Stănescu, scriitor, poet şi eseist.

***V.B.**: Cât ai reuşit să scrii?*

A.A.C.: Am publicat următoarele volume de poezii: *Ne an*, versuri cu o *Întâmpinare* de Veronica Balaj, Timişoara, Editura Ando Tours 1997, *Măr rătăcit*, versuri, ediție bilingvă

româno-engleză, traducere şi Cuvânt înainte de Mihai Vinereanu, New York, Editura H & H Promotions Publisher, New York, 1999; *Eşti eu*, versuri cu prefață (*Alex Amalia Călin — Avatarurile drumului spre Sine*) de Dumitru Radu Popa, Editura H & H Promotions, Publisher, New York, 2001, *Amurgul durerii.* Antologie de poezii, cu o prefață (*Alex Amalia Călin — poeta prizonieră a gestului închis)* de Aurel Sasu (Din volumul *Dicționarul Scriitorilor Români din Statele Unite şi Canada*, Editura Albatros), Editura H & H Promotions, Publisher, New York, 2002, *Triunghi calator*, Editura H & H Promotions, Publisher, New York, 2005, *Aşteptare prin cuvânt,* cu posfață de Ion Machidon, Editura Amurg sentimental, Bucureşti, 2005. Traduceri în alte limbi: *Un-Year* poezii, traducere în limba engleză şi *Introducere* de Mihai Vinereanu, New York, Editura H & H Promotions, Publisher, New York, 1998 (în colaborare cu Geo D'Orval, Alexandina Isac, Lucia Olaru Nenati, Irina Orzeanu, Cristian Pietrapiana, Margaret Wilmot şi Pamela Young), *Necklace of Oxygen (Salbă de Oxigen)* poezii, traducere şi prefață în limba engleză de Pamela Ionescu, New York, Editura H & H Promotions, New York, 1999, *You are I*, poezii, traducere în limba engleză şi prefață de Pamela Ionescu, New York, Editura H & H Promotions, Publisher New York (2001), *Wandering Triangle,* poezii, traducere în limba engleză de Pamela Ionescu, New York, Editura H & H Promotions, Publisher, New York, 2007. De asemenea s-au publicat în reviste şi ziare literare din România şi America un număr însemnat de cronici literare, referințe critice şi poezii. Am obținut următoarele premii literare americane: Medalie de bronz la concursul **Poets Summer**, Washington, D.C., august 2002; **Commemorative Poetry Ambassador Medal of 2007**, acordat de *International Library of Poetry,* USA; Noble House New York **Poet Fellowship Award**, 2007. În prezent pregătesc un nou volum de poezii. În paralel scriu şi proză.

ALEXANDRU CETĂȚEANU

(Preşedintele Asociației Scriitorilor Români din Canada, unul dintre inițiatorii şi coordonatorii revistei „Destine”, editată la Montreal în limba română)

„Pe vremea comunismului tind să cred că exilatul avea nevoie de mai mult curaj…”

***Veronica Balaj**: Ați ales exilul din revoltă dar şi din încrederea că puteți obține mai mult de la viață decât oferea un anume sistem închis. Care sunt coordonatele particulare ale acestui fapt decisiv?*

Alex Cetățeanu: Aveți absolută dreptate. Într-o țară cu un singur „fiu iubit” şi o „mamă bună”, cu atâta minciună şi demagogie ridicată la rangul de virtute nu există viitor demn. Cine îşi putea imagina că dictatura comunistă se va termina vreodată? Eu, nu. Şi cum viața este atât de scurtă, nu merită să o trăiesc, în parte, şi într-o altă societate? Chiar dacă sistemele sociale din occidentul „degradat şi pe cale de dispariție” nu erau atât de „drepte şi de bune” precum cele „de tip nou, comunist”, aşa cum se declama zilnic în R.S.R., trebuia să mă conving la fața locului. Cu această motivație şi cu speranța într-o viață cu adevărat mai demnă şi mai bună, am ajuns în Canada anilor ’80.

***V.B.:** Încrederea în sine, versus obstacolele întâlnite şi învinse… doi versanți pe care i-ați străbătut… cum se vede acum, totul?*

A.C.: Ca un vis obsedant, care te urmăreşte precum o umbră. Am fost eu acela care m-am aruncat în necunoscut, lăsând o jumătate de viață în urma mea? Am lăsat acasă un copil zălog, părinți, rude, prieteni şi tot ce am agonisit în România cu multă

sudoare. Am început viața de la capăt, de la zero, învingând cu voință, cum bine spuneți, obstacole după obstacole. Privind în urma mea, mă îngrozesc cât de mare a fost panta urcată. Versanții nu au fost numai doi, au fost mai mulți. Comunicarea în limbile franceză şi engleză constituie primul obstacol-versant de urcat. Urmează integrarea ca mentalitate, mod de a gândi, seriozitate. Viața socială este diferită. În S.U.A. şi Canada dacă nu poți discuta despre meciurile de footbal american sau despre cele de basebal să nu mai vorbim de hokey, nu te poți considera integrat. Aşa cum în România toată suflarea aşteaptă cu nerăbdare un meci de fotbal important şi câteva zile nu se discută decât despre meci, aşa se întâmplă şi în America de Nord. Ba chiar şi limbajul de zi cu zi utilizează expresii împrumutate din sporturile populare pe aici.

V.B.: *Ce loc ocupă curajul în lupta celui care a ales viața în exil?*

A.C.: Fără îndoială, un loc important. Pe vremea comunismului, tind să cred că exilatul avea nevoie de mai mult curaj decât ar avea nevoie cei care au ales calea exilului după ridicarea „cortinei de fier". Atunci, nu mai exista cale de întors. Cei care au ales calea exilului după căderea comunismului totalitar, au oricând opțiunea de a se întoarce acasă, fără să-i condamne nimeni. Cu cât este mai repede, cu atât este mai uşor iar exemplele sunt foarte multe. În România nu le-a fost confiscat nimic după plecare, cei care au rămas acasă nu au fost hărțuiți de securitate, telefoanele pentru atenuat dorul de cei dragi funcționează… este o mare diferență. Pentru mulți, cel mai mare obstacol de a se întoarce acasă este tot curajul, lipsa lui. Teama de a nu fi considerați învinşi precum şi orgoliul personal, îi împiedică de a lua o decizie salutară şi trăiesc frustrați într-o lume în care descoperă că nu sunt compatibili. Dar, oricum, pentru a reveni la întrebarea inițială, atunci sau acum, tot este nevoie de curaj şi poate de un spirit de aventură pentru a pleca în lumea largă.

V.B.*: Țara de baştină are rezonanțe şi conotații specifice fiecăruia, pentru dumneavoastră, care ar fi acestea?*

A.C.: Îmi place să spun că dragostea şi ataşamentul de ţară creşte cu pătratul distantei faţă de meleagurile natale. Cred că dacă s-ar fi întâmplat să trăiesc în Italia, Franţa, Austria, Germania etc., m-aş fi simţit mult „mai acasă". Să facă oceanul Atlantic, atât de mare diferenţa în percepţia de izolare şi de dor a celor care respiră în „lumea nouă"? Se pare că da. Mă simt legat de dealurile Drăgăşanilor, văile şi poienile fermecate ale copilăriei mele de copil necăjit. Dar, în realitate, mă simt legat de toată ţara deopotrivă. De multe ori îmi este dor chiar şi de ţiganii atât de pitoreşti, amestecaţi printre precupeţii pieţelor româneşti. De la distanţă, contururile se văd mai rotunjite — ca o imagine din satelit, cu cât ne apropiem de pământ, cu atât încep să se desluşească şi denivelările. Din depărtare, preferăm să ne gândim numai la ce este frumos în România şi mai puţin la servituţi şi tot ce se întâmplă negativ prin spaţiul carpatin.

***V.B**.: Repere morale, spirituale, aduse de acasă şi valabile şi într-o altă lume....*

A.C.: Bine zis, „altă lume". Chiar că este o altă lume, cu alte valori, obiceiuri, percepţii etc. Aducem cu noi o cultură incompatibilă, străină, exotică şi necunoscută nord-americanilor. Puţini români de valoare sunt cunoscuţi pe aici. Din nefericire, cultura românească nu face parte din culturile majore ale planetei. Realitatea tristă este că românii nu sunt uniţi în a-şi sprijini valorile care ar putea aduce într-o altă lumină românismul pe care îl reprezentăm. Abia după moartea unor români de valoare universală precum Mircea Eliade, Emil Cioran, Vintilă Horia, Eugen Ionescu etc. încercăm să ne mândrim cu ei, iar unii chiar încearcă să le reducă gloria cucerită individual şi nu cu ajutorul conaţionalilor lor chiar şi după moarte. Dacă printre noi s-ar găsi un alt inventator la fel de important precum Paulescu, adevăratul descoperitor al insulinei, ce credeţi că ar face românii? Nu sunt convins că ar mişca un deget pentru a-l ajuta. Dar totul este relativ. Printre cei care aleg calea exilului (şi în America de Nord există toate naţionalităţile pământului), românii sunt cotaţi fără discuţie

printre primii douăzeci ca inteligență, cultură, adaptabilitate etc. Deci nu trebuie să ne fie ruşine că suntem români în lumea largă, ba dimpotrivă.

***V.B.**: Unde poate pierde cârma un exilat, câtă forță trebuie să învingă? Care sunt riscurile din punctul personal de vedere?*

A.C.: Cei care țineau bine „cârma" în România, o vor ține şi printre străini. Caracterele tari, găsesc forța necesară pentru a supraviețui oriunde. Iar ghinioanele care se țin scai de unii, nu sunt decât foarte rar întâmplătoare. Probabil nu au fost plămădiți să lupte cu viața într-o lume atât de diferită, sunt incompatibili cu societatea de aici. Acesta este riscul major.

***V.B**.: La ce trebuie să renunți pentru a te încadra într-un nou stil de viață?*

A.C.: La mentalitățile mediului din care provii. Când eşti la Roma, trebuie să faci ce fac romanii, aşa cum spune înțeleptul proverb atribuit Sfântului Ambrosie când sfătuia pe Sfântul Augustin.

***V.B**.: Cum se consonează, pentru dumneavoastră, cele două puncte „existențiale": acolo şi aici?*

A.C.: Nu poți trăi în două luntrii, ştiți vorba românească. Trebuie să te decizi bine ce vrei: ACOLO sau AICI. Şi cu cât te decizi mai repede, cu atât mai bine. Evident, este uşor de zis, dar greu de făcut. Marea majoritate dintre exilați trăiesc fizic şi profesional aici, dar cu sufletul tot acasă. Mâncărurile româneşti, obiceiurile româneşti nu se pot uita şi căpăta valoare de simbol. O sticlă de vin românesc sau de țuică românească, păstrată cu grijă pentru zile mari, este împărțită şi savurată precum agheazma. Este adusă din România, de acasă… Avem de toate pe aici, dar tot ce vine din România este parcă mai bun. Sunt convins că pe măsură ce viața se schimbă spre bine în țara noastră, puțini vor mai lua calea exilului şi mulți vor emigra spre România. Funcție de numărul celor care vor să plece dintr-o țară se poate „măsura" calitatea vieții în acea țară. Raport invers proporțional.

***V.B.**: Intersectări cu România culturală… Sunteți Preşedintele unei Asociații importante a scriitorilor români din Canada vorbiți-ne despre acest fragment de istorie culturală, care poate fi integrat în istoria de gen a românilor de pretutindeni.*

A.C.: Asociația scriitorilor români din Canada s-a creat ca o necesitate a realității obiective. Cu atâția scriitori de origine română, în mare parte în Canada franceză, era necesar să se formeze o astfel de asociație, cum numai românii au în Canada. Aşa remarca şi un ministru canadian la inaugurarea Pieței României la Montreal. Evident, unii români canadieni nu s-au bucurat că existăm şi nici o parte a reprezentanților oficiali ai României nu au părut prea încântați. Am cam stricat jocurile vechi de pe vremea comunismului. Cred că impresionăm prin activitățile noastre, precum participarea în fiecare an cu standul nostru la Târgul internațional de carte de la Montreal, întâlniri literare, cenacluri etc. În câteva zile va apărea de sub tipar revista „Destine", a Asociației. Intersectări cu România culturală? Există. Avem scriitori din România membri onorifici ai Asociației, publicăm cărți în colaborare cu edituri romaneşti, citim cărți apărute în țară şi câteodată apar conflicte. Scriitorul Corneliu Florea, de exemplu, s-a luat la trântă cu Horia Roman Patapievici, neadmițând cuvintele de ocară ale acestuia la adresa românilor. Sau distinsul nostru coleg Francis Dworschack, a devenit unul dintre cei mai mari apărători ai lui Eliade pe planetă. Dar aşa cum spunea marele poet Cezar Ivănescu: „Sperăm că a venit momentul recuperării autorilor români din exil, autori care, pe lângă opera lor, îmbogățesc şi înfrumusețează peisajul literaturii române de azi, prin aventura lor existențială şi prin puritatea lor morală". Şi noi sperăm.

***V.B.**: Importanța scrisului literar… o forță de rezistență, o formulă de comunicare, sau cu mult mai mult să fie?*

A.C.: Absolut, aveți perfectă dreptate. Trebuie să menționez că noi comunicăm în două direcții, funcție de locul unde am trăit viața în ultimul timp. Nu este o regulă absolută, dar

cei care am trăit în Canada încă de pe vremea comunismului, simțim nevoia să scriem despre viața de aici şi să ne împărtăşim trăirile cu frații noştri din România, privați de informații corecte despre aceste locuri depărtate. Scriitorii tineri veniți în ultimii ani din România, scriu şi publică aici cu talent remarcabil, comunicare din cealaltă direcție. Aşa se află în Canada şi în lume, despre România şi că există o cultură românească de valoare ce urmează a fi descoperită.

***V.B**.: Cum ați defini limba maternă?*

A.C.: Este o limbă sfântă, pe care nu trebuie să o uităm, oriunde ne-ar duce destinul pe planetă. Nu este o limbă „bună numai pentru înjurături". Limba română, aşa cum este ea, nu trebuie să fie batjocorită de nimeni.

***V.B.**: Aveți multe realizări în numele culturii române şi a limbii române, distanțele geografice, cât amplifică situația?*

A.C.: Absolut, avem realizări importante. Atât scriitorii tineri cât şi seniorii au realizat multe. Numai câteva exemple şi cred să vă conving de adevărul spuselor mele, cerându-mi scuze că spațiul nu-mi permite să dezvolt acest subiect aşa cum ar merita: Cu cine să încep? Ionela Manolescu, Livia Nemțeanu, Felicia Mihali, Irina Egli, Cezar Vasiliu, George Tautan, George Filip… dar mai bine vă invit să deschideți pagina web www. Scriitori iromani.com pentru a vă convinge.

***V.B.**: Implicări şi tangențe culturale româno-americane, nord-americane. Câte asemenea au fost punct de sprijin? Ştiu că luptați în apărarea lui Eliade. Vă rog detalii.*

A.C.: Desigur, pe „teritoriul nostru", veghem cât putem să nu se mai repete nedreptățile trecutului, aşa cum s-a întâmplat cu Vintilă Horia şi cu Mircea Eliade când era în viață, privat de premiul Nobel pe care îl merita cu prisosință. Chiar şi acum, la peste 20 de ani după intrarea în eternitate a marelui savant şi scriitor român, se mai găsesc unii să-l defăimeze. Nu avem legături prea strânse cu unii scriitori din U.S.A., precum Petru Popescu,

Andrei Codrescu şi alţii. Cu cei care nu sunt adevăraţi români, cu dragoste pentru ţară, sau cu oportunişti, nici nu vrem să avem.

***V.B.**: Între împliniri, atâtea, (chiar vă rog să le detaliaţi), e loc şi pentru deziluzii?*

A.C.: Cred că am vorbit de realizări chiar prea mult. Deziluzii? Poate. „Blestemul" lui Herodot cred că încă ne mai urmăreşte. Nici pe aici nu suntem uniţi, aşa cum nu suntem nici în România. Există peste 32 de milioane de suflete de români pe planetă, deci cam zece milioane în exteriorul României. Vă daţi seama ce forţă am constitui dacă am fi uniţi? Poate că, în timp ne vom mai schimba, noi asta dorim. Dar cine ştie?

Iunie 2007

FLAVIA COSMA

(poetă, scenarist TV, producător – regizor TV din Toronto, Canada)

„Eu am fugit din țară tocmai pentru a putea să scriu. Poezia este în opinia mea. cel mai elegant şi mai scurt drum către conştiința cosmică"

***Veronica Balaj**: Când s-a conştientizat pentru tine faptul că vei deveni scriitoare? Cum a început acest urcuş?*

Flavia Cosma: Nu ştiu. Am scris mereu, şi chiar dacă nu am scris cu creionul pe hârtie, am făcut-o în gândurile mele. Am respirat poezie în fiecare cuvânt rostit de bunica mea, în fiecare inflexiune a vocii sale dătătoare de pace, în muzicalitatea dialectului ei ardelean. Am dus cu mine, zile în şir, cântecele auzite în serile de vară pe la diverse şezători, la culesul cartofilor, la dezghiocatul ştiuleților de porumb, acele seri pe care nu le poți uita, când vocea omenească se îmbină firesc cu cea a cosaşilor, a privighetorii şi a cucuvelei. M-am îmbătat din scrisorile eminesciene, recitându-le dintr-o răsuflare pe drumul de la şcoală până acasă, şi multe zile mai apoi. Am încercat pe la şase ani să-l plagiez pe Alecsandri, până când un unchi mi-a atras atenția că poezia pe care o recitam cu patos la masa de duminică, nu era scrisă (în întregime) de mine. Şi în felul acesta, am început şi eu să mă exprim în versuri.

***V.B.**: Ai avut la plecarea din țară teama că nu vei mai răzbate ca şi scriitor, fiind o altă lume, alte coordonate?*

F.C.: Glumeşti. Eu am fugit din țară tocmai pentru a putea să scriu. Pentru a nu fi speriată continuu de faptul că ceea

ce aşterneam pe hârtie ar fi putut cădea în mâna cui nu trebuia, cu consecinţele pe care le ştim cu toţii, deşi vrem din ce în ce mai mult să uitam. Aşa că pentru mine era egal dacă voi găsi sau nu un public, ţinând seama şi de faptul că nu cunoşteam engleza la vremea aceea, pentru mine libertatea rezolva cel puţin jumătate din problemă. Nu mai putea nimeni să-mi pună piedică şi să mă oprească, cel puţin teoretic, din drum.

***V.B**.: A propos de stările pe care le traversează un scriitor, de ce anume ţi-a fost teamă acolo, câteva detalii despre drumul străbătut, nu cred că a fost lin de la bun început…*

F.C.: Stările de care vorbeşti, teama, senzaţia că eşti un fir de nisip dus de vânt în voia accidentului perpetuu, că nu mai poţi respira aerul binevoitor-nepăsător al ţării care ţi-a deschis porţile, că îţi lipseşte viaţa de care vroiai atât de mult să fugi, mormântul mamei, pe care de altfel îl neglijai cât puteai, copilăria spiritului, când nu erai obligat să te priveşti în oglindă, nu încă, aceste stări sunt tipice pentru orice emigrant, scriitor sau nu. Dar în încercări de acest fel descoperi credinţa. Şi nu mai eşti chiar atât de singur. Şi îngerul tău păzitor este mereu în preajmă, ajutându-te. Aşa a fost şi cu mine. Am început a mă ruga, nu formal sau în glumă, ci chiar din toată inima. Rezultatele au fost uluitoare: Am găsit un traducător de marcă în U.S.A., am câştigat un mare premiu pentru traducere de poezie, am fost publicată de către Texas Tech University Press în 1992…

***V.B**.: Ce anume a luat Flavia Cosma ca scriitor din România, ce a păstrat, la ce a trebuit să renunţe?*

F.C.: Îmi amintesc că am luat în geamantan, cu mari riscuri, filele unui roman pe care-l scrisesem şi care a apărut mai apoi în engleză, *The Fire that Burns Us* (*Focul care ne arde*). Încă nu a văzut lumina zilei în limba în care a fost scris iniţial, din diferite motive, care mai de care… În suflet am luat totul aşa cum se găsea.

***V.B.**: Se poate defini aceasta dualitate de viața.. şi aici, şi acolo? O viața pe doua paliere…Cum se poate descrie în formula personala?*

F.C.: Am încercat să nu-mi creez conflicte suplimentare, deşi la început, trebuie să mărturisesc că am urât Canada cu pasiune. Dar mi-a trecut încetul cu încetul. Prima dată când m-am simțit mai bine în Canada a fost cam la vreo cinci ani după ce mă stabilisem aici, revenind dintr-o călătorie în U.S.A., când deodată, în aeroportul din Toronto, mi-au căzut ochii pe lucrurile din jur. Domnea o curățenie şi o pace care-mi lipsiseră în U.S.A. M-am simțit acasă puțin. Apoi am reintrat în găoace, scriind, muncind, alegându-mi stări cât mai simple. La vremea aceea nu credeam să fie posibilă o reîntoarcere în România. Nu în timpul vieții mele. De aceea aveam grijă să public în volume bilingve, că doar aşa să mai păstrez legătura cu viața mea de acolo. Apoi a venit Revoluția, visul dulce al Libertății… Am făcut două filme documentare în România anilor 1990 şi 1991, căutând să înțeleg mai bine ce s-a petrecut. Unul din aceste filme a fost răsplătit cu The Canadian Scene Award for TV documentaries, 1991. Ei, în câteva cuvinte, din experiența mea cu exilul am rămas cu două caracteristici: cel mai acasă mă simt în avion, între două destinații şi cea de-a doua, un dor constant de ducă. Nu-i chiar aşa de rău pentru un scriitor…

***V.B.**: E important să scrii în limba în care visezi, se spune, care este aceasta? Ai ajuns să visezi şi să scrii în limba engleză?*

F.C.: M-a ferit Dumnezeu până mai acum câțiva ani de această dualitate. Totul se petrecea în limba română în visele mele şi era atât de frumos, chiar atunci când aveam coşmaruri, era ca şi cum n-aş fi plecat nicăieri, nicicând. Acum mai vorbesc şi engleza în somn, mai arunc vreo două trei versuri în limba lui Shakespeare, dar nu mă fericeşte aceasta. Singurul avantaj este că îmi traduc singură versurile şi le mai schimb

după tiparul de pe aici. Am şi un editor cu care lucrez, că să fiu mai sigură.

***V.B**.: Să învingi într-un spațiu necunoscut e nevoie fără îndoială de forță. Este poezia o dătătoare de forță în această lume mercantilă?*

F.C.: Aşa cum spuneam puțin mai înainte, cred că numai credința în Dumnezeu îți dă toată forța de care ai nevoie. Poezia este în opinia mea, cel mai elegant şi mai scurt drum către conştiința cosmică. Şi mai cred că tot ce este viață în poezie, este de inspirație divină. Poezia, aşadar, nu se supune legilor acestei lumi. De aceea scrii mai bine când eşti bolnav, abătut, nemâncat, cu inima zdrobită. Vezi mai bine dincolo de aceste obstacole terestre.

***V.B**.: Ai deja un statut de scriitor cunoscut şi în România şi dincolo de fruntariile țării. Vorbeşte-mi despre oamenii care au fost sensibili la scrisul tău şi care au contribuit la reuşită.*

F.C.: Desigur că am avut privilegiul să întâlnesc oameni deosebiți care mi-au acordat tot sprijinul lor, scriitori, poeți, traducători şi directori de edituri, cu care am întemeiat relații de admirație reciprocă şi cu care fără îndoială mă găsesc de cele mai multe ori pe aceleaşi lungimi de undă. Şi această regulă se aplică orişiunde în lume, Canada, Statele Unite, Anglia, România, Franța, Grecia, Argentina etc. Din prietenii de acest fel s-au născut şi traducerile mele din sau în engleză, căci ori de cate ori mă găsesc în fața unui fenomen literar care mă intrigă, doresc să-l fac cunoscut şi altora, traducându-l.

***V.B**.: Scrisul, literatura, îți este ceva vital. Ştiind că puțini scriitori trăiesc doar din scrisul lor în această lume largă…Cum ți se vând cărțile? La noi sistemul difuzării este foarte deficitar…*

F.C.: Cred că m-am născut sub o zodie bună. Nu râvnesc la bogății deşi îmi place să-mi ştiu ziua de mâine asigurată. De aceea am ales să urmez Politehnica în România,

ca să am o profesie mai puțin legată de sfera politicului, să mă descurc și la marginea societății. Am avut noroc încă-odată căci am fost angajată că regizor tehnic la Teatru la Microfon aproape imediat după terminarea școlii. Acolo eram în preajma marilor noștri actori, a pieselor clasice etc. În Canada am lucrat vreme de 25 de ani ca inginer de sunet la Omni Television, o televiziune multilingvală din Toronto. Tot aici m-am calificat pentru profesia de producător/regizor/ screen writer pentru filme documentare. Am renunțat la munca organizată acum câțiva ani, pentru a mă concentra în întregime pe creația proprie. Despre cărți, aici pe acest continent, autorul participă în mod activ la vânzarea cărților sale, prezentându-le de câte ori are ocazia, la întruniri, în școli, în biblioteci, în librării. Nu de puține ori un autor petrece câteva ore bune în diverse librării, dând autografe, discutând cu publicul…De partea lor, editurile au datoria și nevoia fizică să prezinte și să difuzeze cărțile pe care le publică. Așa se face că multe din cărțile mele s-au epuizat și au apărut în a doua ediție, deși sunt cărți de poezie. Dar desigur, nu se poate trăi din aceasta. În schimb de câte ori sunt chemată să recit din opera mea sau să vorbesc despre poezie, drepturile omului, refugiați sau emigranți, mi se acordă un onorariu, câteodată substanțial.

***V.B**.: Când, cum scrii? Reluând de multe ori, renunțând la paginile nereușite fără regrete? Ai un program? În fiecare zi etc.?*

F.C.: Scriu când vrea muza. Și mulțumesc lui Dumnezeu, suntem în general vorbind, într-o relație bună. Câteodată, poemul este scris dinainte de-a vedea foaia de hârtie. Alteori însă, îl tot îndrept, până când mă plictisesc și-mi zic că nu a fost să fie. Dar de obicei senzația că el trăiește, vrea să se nască, mă face să nu renunț atât de ușor. Cu proza lucrurile stau puțin altfel. Scriu ziua și noaptea fără să mă sinchisesc de nimic. Câteodată rescriu. Câteodată nu e nevoie. Cert este că dacă nu scriu într-o zi, ceva îmi lipsește.

***V.B**.: Mai crede azi scriitorul modern în inspiraţie ca un dat miraculos, divin? Sau prin cultură, muncă, perseverenţă, ştiinţă a scrisului unei cărţi, poţi fi onorabil în final?*

F.C.: Dacă mă întrebi pe mine îţi voi răspunde că scrisul, ca şi tot ce se întâmplă cu noi şi în jurul nostru ţine de domeniul miracolului. Dar ca să vezi, să descoperi aceste miracole, trebuie şi tu să vrei. Şi asta înseamnă oboseală, muncă perseverenţă etc. Nu cred însă că te scoli într-o bună dimineaţă hotărât să devii un scriitor, şi mai ales de poezie. Există ceva care nu depinde de tine, de voinţa ta.

***V.B**.: Scriitorii din ţară sunt fraterni cu cei din diasporă?*

F.C.: Cred că da, în măsura în care ajung să se cunoască şi să-şi împărtăşească punctele de vedere. Cred că fenomenul e universal.

V.B.: Se întâlnesc stilurile lor?

F.C.: Ah, stilurile! Despre asta s-ar putea scrie o carte. Poate că se întâlnesc, poate că nu. Poate că se vor întâlni în viitor ori s-au şi întâlnit fără s-o ştie în trecut. Numai istoria şi critica literară sunt în stare să răspundă la aceasta.

***V.B**.: Exista un „ce" specific românesc, regăsibil în scrisul celor care au avut aceleaşi moşteniri spirituale, indiferent unde sunt, unde îşi exersează talentul?*

F.C.: Cred că în mare vorbind, da. Aşa cum „a rose, is a rose, is a rose" scriitura românească se deosebeşte prin ceva de toate celelalte. Dar exilul fiind condiţia esenţială a scriitorului în general, indiferent prin ce mijloace a ajuns la ea, mediul înconjurător îşi spune, poate imperceptibil, cuvântul. Aşa cum ploaia dăltuieşte stânca…

***V.B**.: Prin ce se deosebeşte literatura nord-americană de cea românească? Suntem la înălţime ca şi creaţie literară, noi românii, deşi nu ne avantajează limba? Nu suntem cunoscuţi decât prin traduceri, dar aceasta este o problemă cu mult mai complicată.*

F.C.: Desigur, şi nu vreau să mă repet, dar mediul unde creşte o floare are o influenţă asupra ei. Nu sunt de acord cu ideea că nu ne avantajează limba. Limba română este o limbă aproape perfectă din punct de vedere al ecoului ei. Toţi cei care pe aici mă aud recitând în româneşte sunt fascinaţi de muzicalitatea limbii române. E adevărat că ceea ce ne este aproape, nu se lasă prea uşor observat. Dar ai să razi, am întâlnit poeţi de limbă engleză care se plângeau de insonoritatea limbii engleze. Înălţimea creaţiei? Care este standardul? Totul e relativ. Poate adâncimea creaţiei, vrei să spui. Asta este întradevăr o premiză, dar nu depinde de limba în care scrii. Citesc poezie de la începuturile vremurilor, şi din cele mai ascunse colţuri ale globului, şi care, tradusă în engleză, cum aş putea altfel, îşi păstrează suavitatea, nuanţa, ambiguitatea şi claritatea iniţială. Este într-un cuvânt tulburătoare.

***V.B**.: Maeştrii în scris… trebuie să existe.*

F.C.: Sigur că ei există. Chiar dacă uneori îşi schimbă locurile între ei, unii îşi fac loc mai în faţă, alţii rămân mai la urmă, după cum bate vântul prin eternitate. Rabindranath Tagore, poeţii persani, Sapho, grecii, latinii şi toţi ceilalţi mari, Emily Dickinson, românii Eminescu, Bacovia, Goga, Blaga etc. Lista e lungă.

***V.B**.: Cu literatura română, ce relaţii mai exersezi şi cât contează*?

F.C.: Cu literatura română am relaţia că fac parte din ea, în felul meu. Cred că este un punct esenţial de sprijin în drumurile mele, dacă nu prin altceva, prin faptul că ne exprimăm în aceeaşi limbă Ce să zic? Dacă în România sălile sunt pline când îmi prezint cărţile, dacă doamnele din audienţă încep să întrebe dacă n-are cineva o batistă, atunci eu, Flavia Cosma, mă dau frumos la o parte şi las versul să vorbească în locul meu.

MAIA CRISTEA-VIERU

(poetă, critic de artă, stabilită în Toronto)

„Am corespondat şi cu Mircea Eliade… am cunoscut foarte multe personalităţi în atelierul Miliţei Petraşcu”

***Veronica Balaj**: Aţi exersat ani întregi cunoaşterea poeziei şi a artelor plastice deopotrivă. Teoretizarea artelor plastice a fost eşafodajul creaţiei poetice?*

Maia Cristea-Vieru: Începuturile mele în ale scrisului, chiar debutul meu în presă la revista Contemporanul în 1967, s-au produs sub zodia artelor plastice, deşi purtasem în ghiozdanul de şcolăriţă, mereu pregătit, caietul de poezii arătat doar atât de iubitei noastre profesoare de română. Scânteia care declanşase acest interes, mai ales pentru sculptura, avea rădăcini vechi, în chiar oraşul copilăriei mele, unde existau doua importante lucrări ale lui Brâncuşi. Mai mult chiar, avusesem şansa de a auzi chiar din gura Elizei Seceleanu, comanditara lucrărilor, ca într-un înfiorat cântec al amintirilor, multe amănunte despre sculptor şi împrejurările în care ele ajunseseră la Buzău, montarea lor fiind făcută chiar sub supravegherea sculptorului. Ceea ce însă îmi reţinuse atenţia şi-mi înflăcăra imaginaţia la acea vârstă era povestea de dragoste atât de romantică şi mai ales durerosul ei sfârşit. Fără îndoială, tot ce aflasem declanşase un interes deosebit pentru mine, căci prin 1963, de câte ori o vedeam pe Eliza, care locuia acum în Bucureşti împreună cu fiica ei din noua căsătorie, o antrenam mereu către acest subiect. Voiam să aflu cât mai multe despre destinul acestor lucrări, despre Brâncuşi. În acei ani îmi vorbea

cu tristețe despre insistența cu care i se ceruse sa accepte să le vândă statului.

***V.B**.: Canada a venit în întâmpinarea poeziei? Trebuia să vă reintegrați în altă cultură…*

M.C.-V.: Am scris multe poezii, dar poezia a rămas multă vreme „mon jardin secret", lăsând loc studiilor de Istoria artei, publicate în revistele vremii. .Mai târziu, unele din cercetările mele au apărut în volumele: *Modernitatea clasicului*, 1982 şi *Sculptura feminină interbelică*, 1999. Câțiva actori citiseră la emisiunile de radio unele dintre poeziile mele. Îmi amintesc de actrița Lucia Mureşan sau de Ludovic Antal care au citit cu mult talent aceste poezii. Unele au apărut în suplimente ale unor ziare, sau au fost recitate de câțiva dintre elevii mei pe care i-am introdus în atelierul unor sculptori unde au avut loc recitaluri de poezie. Erau atinse, în acest fel mai multe obiective.

***V.B.**: Evocați-ne atmosfera şi câteva nume prezente la acele întâlniri din vremea cât erați în țară.*

M.C.-V.: Atmosfera conta foarte mult, cei mai mulți dintre sculptorii care au acceptat rugămintea mea aveau în atelier statui reprezentând figuri dintre cele mai prestigioase ale istoriei şi culturii noastre, dar şi ale culturii universale. Mulți dintre sculptori aduceau în vederea întâlnirii noastre anumite lucrări, din locuri pe unde le țineau depozitate. Uneori erau sculpturi pe lângă care mulți treceam adesea, dar privirea lor mai de aproape, precum şi cunoaşterea genezei lor căpătau, în memorie, o altă aură. Am rămas recunoscătoare multora dintre cei care ne-au oferit cadrul unor asemenea momente. precum directorul de atunci al Muzeului de Artă Națională din Bucureşti, criticul de artă Alexandru Cebuc care deşi era atât de solicitat găsea cu bunăvoință şi pentru noi un moment, un loc. Cele mai interesante dintre aceste recitaluri, care mi-au rămas de neuitat, s-au ținut în atelierul sculptoriței Celine Emilian, în atelierul Miliței Petraşcu, sau în casa din spatele actualului

Muzeu George Enescu, unde eram adeseori primiți de directorul onorific al Muzeului, domnul Romeo Drăghici, executorul testamentar al marelui compozitor. Era clădirea în care George Enescu concertase şi pe care muzicianul o numea „Micul meu Trianon". Acolo veniseră interpreți celebri ai lumii precum Yehudi Menuhim, David Oistrah, Monique de la Bruchelerie. Am scris în presa vremii despre casă şi despre minunatul ei amfitrion care-i păstra vie memoria lui George Enescu şi care-mi făcuse ani de-a rândul favoarea de a mă primi împreună cu elevii mei cărora doream să le dezvolt dragostea şi interesul pentru cultură.

***V.B.**: Sunteți inițiatoarea unui cenaclu artistic la Bucureşti…*

M.C.-V.: Cenaclul purta denumirea „Interferența artelor", cenaclu în cadrul căruia am invitat personalități de seamă din generații mai vechi sau mai tinere. Unii scriitori au opus o anume rezistență, invocând multele lor obligații, dar au venit până la urmă. Au venit critici de artă, ca Barbu Brezianu, Radu Ionescu, Marin Mihalache, romancieri de frunte ca Ion Marin Sadoveanu, Nicolae Tăutu sau Radu Tudoran, poeți precum Marin Sorescu care a fost o încântare pentru tinerii care erau în preajma bacalaureatului şi fiind un liceu de Matematică-Fizică s-ar fi putut crede că sunt mai puțin interesați de poezie. Marin Sorescu mi-a publicat multe articole în revista „Ramuri" propunându-mi chiar să dau în fiecare lună un articol revistei, dar obligațiile unei catedre în acei ani erau numeroase, consumam mult timp cercetând la Biblioteca Academiei, aşa că a rămas să-i dau materiale atunci când puteam. Într-o vreme când Marin Sorescu îmi spusese că are necazuri, vigilența partidului suspectând apropierea sa de ideile transcendentalismului, în acel timp la orele de clasă şi mai ales la cenaclu noi nu mai foloseam autenticul său nume. La propunerea unui elev îi spuneam Sorin, folosind o parte din numele de familie şi ultima parte a numelui sau de botez. Când i-am spus l-a amuzat

ideea. Aceasta a fost pentru scurtă vreme căci apoi, prigonirea celor cu idei transcendentale s-a atenuat. Am admirat mult ceea ce scria şi setea lui de a fi la curent cu totul, cu literatura din celelalte părți ale lumii, traducând poeți despre care atunci auzeam prima dată, căci contemporanii îl interesau cel mai mult.

***V.B**.: Cum se manifesta Marin Sorescu atunci?*

M.C.-V.: Avea o bucurie sinceră, copilărească, când întâlnea un român de talent în străinătate. Neîntrecute erau orele din atelierul Militei Petraşcu, loc cu adevărat magic frecventat de personalități de a căror excepțională statură nici nu ştiu dacă eram deplin conştientă atunci. Acolo mi-am auzit cu emoție versurile citite de acelaşi actor Ludovic Antal. Timbrul vocii sale dădea o gravitate tulburătoare versurilor sau chiar textelor în proză. Când citea din marii poeți precum Octavian Goga, cei aflați de față erau străbătuți de un puternic fior patriotic. Îmi imaginam uneori întregul cortegiu de umbre celebre care fuseseră adeseori în atelierul Militei, încăpere spațioasă, operă a faimosului arhitect Marcel Iancu. Ştiam multe despre acele personaje, dar am aflat şi mai multe despre ei cu prilejul expoziției sale retrospective de la Londra unde am însoțit-o pe sculptoriță. În expoziție au figurat şi busturile a doi arhitecți vestiți, două bronzuri de mare frumusețe: cel al lui Marcel Iancu, aflat astăzi la Muzeul din Tel Aviv şi cel al arh. George Matei Cantacuzino.

***V.B.**: Poezia şi sculptura, artele plastice s-au întrepătruns adesea. Ați trăit aceasta. Ați scris despre aceasta.*

M.C.-V.: S-a spus că s-ar putea alcătui o Istorie a literaturii din busturile în piatră, bronz, lut sau marmoră făcute de Milița. Mulți dintre cei care-i pozaseră ore întregi în atelierul ei îi lăsaseră neşterse impresii. Întrebată ce impresie îi produsese Tudor Vianu ea răspundea: „Pentru mine Vianu a fost un portret analitic, un chip caracteristic universitar. Stătea pe scaun şi, în timp ce poza, îmi dezvolta, de pildă, despre Lessing, o adevărată conferință. Ca să-l înțeleg mai bine în

vederea portretului ce-l lucram, am mers la câteva din conferinţele sale publice, pe care le ţinea la Ateneu sau la Sala Dalles. De fiecare dată, după ce termina, cobora în sală, venea la mine şi mă interoga cu privire la modul cum vorbise. De câte ori aud cuvântul Oxford, mă gândesc la Tudor Vianu. Era născut pentru a ţine lecţii, pentru a fi profesor universitar. Dialogul cu el era un neîncetat examen de doctorat".

***V.B.**: Câteva personalităţi care au inspirat-o profund pe Milița Petraşcu şi despre care v-a vorbit…*

M.C.-V.: Impresii puternice îi lăsaseră matematicianul poet Ion Barbu, Oscar Walter Cizek, pe Octavian Goga, îi pozase pentru bustul care se afla la Ciucea îl socotea iradiant, fermecător, plin de mişcare şi energie, dar nu putea uita modul obsedant cu care acesta vorbea despre moarte: „De câte ori ne întâlneam la vreo expoziţie sau la vreun concert, venea spre mine cu braţele întinse şi îmi spunea obsesiv Milița, când vii să vorbim despre monumentul meu funerar? Nu m-am dus niciodată acasă la el, dar a venit el la mine. Mi-a pozat câteva săptămâni". Liviu Rebreanu i se păruse un taciturn. O singură dată îi mărturisise că-i place să lucreze noaptea, cu ferestrele deschise, pentru a lăsa drum liber inspiraţiei să pătrundă până la el, avea însă ceva statuar şi granitic. Marele povestitor Sadoveanu îi lăsase şi el vii impresii privind totul cu o seninătate dacică, dar Marcel Iancu şi Vinea erau constantele ei stele, busturile lor fiind făcute cu o dragoste care vibra parcă din fibra lemnului sculptat sau a bronzului.

***V.B.**: Sculptoriţa a vorbit despre Brâncuşi. L-a cunoscut, desigur. Cum vi la prezentat?*

M.C.-V.: Marele său maestru Brâncuşi venise de multe ori în atelierul ei, o aprecia mult, iar Milița i-a făcut bustul care se află în micul părculeţ din Bucureşti, care-i poartă numele. Ea a fost prima dintre elevii săi care întoarsă în ţară scrisese în revista „Contimporanul" din 1925 despre atelierul din Impasse Ronsin, despre alţi elevi ai lui Brâncusi, despre tăierea directă în

piatră pe care maestrul o învățase, procedeu pe care ea l-a folosit în multe lucrări. Convorbirile cu ea pe care televiziunea anilor ’70 le-a oferit publicului au suscitat o mare dorință de a afla mai mult despre ea.

***V.B.**: Poezia o interesa?*

M.C.-V.: Dintre scriitorii tineri poezia Anei Blandiana o interesa mult şi mi-a cerut să-i aduc volumele ei de început. De fapt Ana Blandiana şi Romulus Rusan au inclus, într-un volum de convorbiri cu personalități de seamă, o foarte interesantă convorbire pe care au avut-o cu sculptorița. Din poeziile lui Marin Sorescu ştia anumite strofe pe de rost.

***V.B.**: Mai păstrați documente din vreme?*

M.C.-V.: Am avut câteva scrisori de la sculptoriță, multe fotografii, dar nu am fost suficient de păstrătoare. Păstrasem unele cuvinte pe care le-a scris referitor la scrisul meu şi bustul pentru care i-am pozat şi care a figurat în Expoziția de la Londra sub numele de *Maria de Mangop, wife of The Stephan the Great*. I-a făcut şi soțului meu un foarte frumos portret intitulat *Vraciul*. Milița avusese multe de pătimit căci în anii aceia de suspiciune totul putea fi altfel interpretat şi totuşi mi-a acceptat venirea cu mulți elevi chiar ea propunând seri în care s-au citit multe dintre poeziile mele.

***V.B.**: Când, cum şi-a făcut loc poezia Dumneavoastră în Canada?*

M.C.-V.: Târziu, ajunsă în Canada am publicat versuri în revistele canadiene, în cele din Statele Unite, din Germania şi la câteva reviste din țară. Primul meu volum de versuri *Reverberații*, a apărut la editura Axa din Botoşani, a fost lansat la cenaclul „Observatorul”, s-a bucurat de o bună întâmpinare, au apărut cronici în țară, altele în revista „Gracious light”, cronici semnate de Gellu Dorian, altele în „Meridianul românesc” din Statele Unite, sub semnătura ziaristului George Roşianu. În anii care au urmat au apărut alte volume de versuri în limba română precum şi în limba engleză., unele fiind premiate.

***V.B**.: Mai reverberează încă, desigur, întâlnirile Dumneavoastră cu alte personalităţi culturale de marcă, să spunem Ştefana Velisar Teodoreanu, Radu Tudoran… Amintirile Dumneavoastră devin acum mărturii pentru alte generaţii…*

M.C.-V.: În toţi anii tinereţii am căutat anturajul oamenilor vârstnici pe care-i ascultam uimită de tot ceea ce ştiau, câtă cultură înmagazinaseră. Numai în prejma lor simţeam adevărata emulaţie în acei ani când nu puteai studia în alte ţări şi nici cerceta ce voiai în biblioteci, prin ei puteam afla adevăruri care nu puteau fi rostite, fapte ale istoriei sau fapte de cultură falsificate cu bună ştiinţă. Din ceea ce citisem la Biblioteca Academiei, în colecţiile de reviste din anii ’30, dar mai ales din ceea ce-mi spuneau oameni ca Ştefana Velisar Teodoreanu, sculptoriţa Celine Emilian, Milița Petraşcu, arhitectul Jean Monda, epoca dintre cele două războaie fusese o perioadă excepţională pentru cultură. Aş fi dorit mult ca tinereţea mea să se fi desfăşurat în acel timp. Ştefana Velisar nu avea nici o legătură cu cercurile pe care le frecventasem pana atunci. Am cunoscut-o în anii când investeam mult din energia mea în cariera de profesoară la un mare liceu al capitalei, motiv pentru care vara căutam atmosfera plină de pace şi chiar de evlavie de la mănăstirea Văratec, unde mă odihneam scriind câte ceva. Am locuit chiar două veri împreună cu Ştefana Velisar în aceeaşi casă a Maicii Magnisia Călugăru, nu departe de incinta mănăstirii, pe drumul care ducea către pădure. Până la venirea doamnei Lili Teodoreanu, (aşa îi spuneau toţi cunoscuţii), vorbeam cu maica Magnisia care-mi povestise toată viaţa ei. O convinsesem chiar să meargă cu mine spre pădure. Urcam încet căci maica nu mai era tânără, dar acele drumuri spre Poiana lui Constantin împreună cu maica au fost rare prilejuri de a-mi explica valorile vindecătoare ale unor buruieni, ale unor ciuperci. Îmi vorbise de câteva maici vârstnice care îl cunoscuseră pe Eminescu şi pe Veronica. Am rugat-o să mă ducă la o maică pe braţele căreia se sfârşise Veronica Micle.

Cred că se numea maica Roşca. Prin anii 1966 am fost într-o casă în care locuise Eminescu. Nu locuia, se pare, nimeni în ea dar cineva ne-a arătat camerele. Am trăit săptămâni întregi sub imperiul imaginii lui Eminescu. Mergeam des în Pădurea de Argint, aflată în perimetrul Vărateculuiui, loc unde era ştiut că se plimbau cei doi îndrăgostiţi. Am scris în acei ani o poezie referitoare la iubirea celor doi. Ştefana Velisar socotea această poezie impresionantă. Ea figurează în volumul *Endorfine*. Maica Magnisia avea o vorbire autentic ţărănească moldovenească plină de farmec. La venirea doamnei Teodoreanu am început să o însoţesc pe potecile mai puţin cunoscute ale Vărateculuiui pe unde ne întâlneam şi cu Valeria Sadoveanu soţia marelui romancier. Erau momente când Ştefana vorbea despre soţul ei, despre cercul ieşean cu scriitori, cei mai mulţi dispăruţi. Dorea foarte mult să revadă anumite locuri din Tg. Neamţ sau Piatra Neamţ dorinţa pe care i-am satisfăcuto ducând-o la Casa Veronicăi Micle. Păstrez din anii aceia unele fotografii care, dacă nu sunt tocmai reuşite, sunt pentru mine valoroase căci o pot revedea pe această fiinţă de aparenţă fragilă, dar cu mari rezerve de energie hrănite cred de ceea ce avea în suflet. Avea o profundă înţelepciune. Când vorbea despre Ionel Teodoreanu, soţul ei, ochii căpătau vigoare şi glasul o febră care-mi aducea în minte toate romanele lui pe care le citisem în anii de liceu.

***V.B.**: În această ţesătură de impresii, întâmplări cu nume de rezonanţă, l-aţi pomenit şi pe Mihail Sadoveanu. Se poate particulariza imaginea lui şi din acest unghi?*

M.C.-V.: Ştefana mi-a vorbit mult de preţul adevăratei prietenii pe care a dovedit-o Mihail Sadoveanu care o ajutase mult în anii de mari lipsuri după moartea soţului ei, despre prietenia pe care i-o arătase şi Dinu Pillat şi familia lui. În plimbările noastre mă ducea prin locuri unde se revedea cu foarte tânăra poetă Monica Pillat însoţită de mama ei Cornelia. Erau locuri unde Ştefana culegea sulfină venind acasă cu snopi

întregi de asemenea flori. S-a păstrat în biblioteca mea cartea *Ursitul* pe care o scrisese în acei ani şi pe care-mi scrisese o dedicaţie. Marele meu regret este acela că nu am imprimat convorbirile cu mulţi oameni cu care am fost atât de apropiată şi care comunicau lucruri extraordinare pentru vremea aceea.

***V.B.**: Punctul forte care centrează mărturisirile Dumnea-voastră este Milița Petraşcu…*

M.C.-V.: Dintre toţi, ceea ce comunica Milița era plin de cel mai viu interes. Multe din cele pe care le auzeam nu puteau fi spuse nimănui în acei ani. Îmi atrăgea mereu atenţia când erau lucruri periculoase. Era profund credincioasă şi plină de înţelegere pentru cei aflaţi în lipsuri. Deşi îi lipseau multe, dădea mulţi bani, fără să i se ceară, făcând totul cu simplitate. Am fost de multe ori martoră a unor gesturi de mare înţelegere şi bunătate din partea ei. Câteva asemenea scene nu le pot uita. Ieşise din închisoare, după mulţi ani, Ştefan Nenițescu, poet, om de aleasă cultură, fost diplomat. Eram acolo când a venit. Puţine vorbe, multe tăceri... Era atât de slab, de adus de spate, aş zice că-mi părea o umbră vorbitoare. Eu nu ştiam cine este. Milița i-a dat câteva mii de lei ceea ce însemna în 1967 mai mult decât salariul de medic primar al soţului meu, şi a adăugat: „Tocmai mă pregăteam să lucrez un Crist răstignit pe care să-l transpun în lemn. Am să te rog, dragă Ştefan, să-mi pozezi în acest scop”. După plecarea lui am aflat cine era. Milița îl vedea pentru prima oară, de când ieşise din închisoare. Aflase multe de la o rudă a lui care-i spusese că s-a întors grav bolnav de tuberculoză, că medicii sperau să se mai întremeze, dar pentru asta trebuiau bani mulţi. Era fericită că-i venise ideea de a-l solicita să-i pozeze. Nu voia să-l umilească dându-i bani ca o milostenie din partea ei. De fapt pentru cei care serveau ca model pentru pictori sau sculptori se dădeau sume foarte mici. Am asistat de multe ori la asemenea scene, dar nu e locul aici de a le enumera. De multe ori mi-a cerut mie sau soţului meu bani căci pe ultimii îi dăduse pentru a ajuta pe cineva. Când primea

bani pentru vreo lucrare achiziționată de Ministerul de Externe sau de muzeele din țară, sau când i se comanda o lucrare, din aceşti bani, o bună parte o dădea celor care credea ea că trăiesc greu, în special celor bătrâni. Odată femeia de servici mi s-a plâns că deşi în casă sunt multe lipsuri, Miliția dă bani unor bătrâne, care o duc mai bine decât ea. Vinerea nu mânca ziua întreagă nimic, nu bea nici apă. Într-una din acele vineri, când lucra mai puțin am stat de vorbă ore întregi. Atunci mi-a spus câte minuni a făcut Dumnezeu, cum intervenise într-un moment disperat pentru ea.

***V.B**.: Aţi avut şansa de a coresponda cu Mircea Eliade. Cum era ca persoană particulară? Ne puteți ataşa scanarea unei scrisori care a şi fost publicată?*

M.C.-V.: Am avut mai multe scrisori de la acest mare cărturar recunoscut în toate colțurile lumii. Toate purtau antetul Universității din Chicago unde era profesor. Astăzi catedra unde a predat îi poartă numele. Puțini ştiu că-l interesa „omul" Brâncuși, că a scris o piesă de teatru dedicată lui, că împreună cu criticul Ionel Jianu, cu Petru Comarnescu şi Constantin Noica scriseseră volumul *Temoignages sur Brancusi* publicat în editura Arted înființată de Ionel Jianu la Paris. De fapt în scrisoarea pe care am primit-o de la el în 1968, la această carte se referea. Vă trimit, aşa cum ați dorit, atât scanarea scrisorii cât şi comentarea ei. Ele au apărut în revista „Poesis" alături de o altă scrisoare pe care am primit-o tot în acel an de la criticul de artă Ionel Jianu de la Paris care asistase la ceremonia conferirii lui Mircea Eliade a distincției de membru Honoris Cauza al Universității Sorbona. Ionel Jianu îmi descria atmosfera din sala Sorbonei şi-mi vorbea de impresionantul discurs al lui Mircea Eliade. Citisem încă din anii adolescenței câteva din romanele lui, dar le-am recitit mai târziu sub o altă înțelegere. S-a scris enorm despre omul Mircea Eliade şi mai ales despre masiva sa operă ştiințifică şi literară. M-a interesat mult cartea de curând apărută, *În apărarea lui Mircea Eliade*

semnată de Francisc Ion Dworschak, vocea lui, ca şi cea a eminentului Mac L. Ricketts sunt de o deosebită importanţă, cu atât mai mult cu cât nefiind români văd totul de la distanţa care te ajută să judeci mai deplin.

***V.B**.: Va consideraţi scriitoare de limbă româna sau v-aţi integrat total în cultura ţării de adopţie, Canada?*

M.C.-V.: Eu am venit târziu în Canada, dar, chiar cei care vin în adolescenţă păstrează rădăcinile ţării de origine întreaga viaţă. Poate cei care vin la vârste foarte mici, înainte de a merge la şcoală, se integrează total, uitând chiar limba. În ceea ce mă priveşte nu am urmărit niciodată să mă rup în vreun fel de ţară, ci dimpotrivă, am făcut tot ce am putut să fac cunoscute valorile româneşti pe aceste meleaguri unde a fost recunoscută valoarea multiculturalismului. Am considerat chiar o datorie a românilor care se află în Canada să facă cunoscute marile valori ale culturii noastre. Ţinând o conferinţă despre Brâncuşi, la care au asistat şi reprezentanţi ai Consulatului mi-am dat seama cât sunt de receptivi la valorile altor culturi. Am avut ocazia să constat acelaşi lucru când am publicat în presa de limbă franceză de aici articole referitoare la George Enescu sau Brâncuşi. Poeziile mele apărute în limba engleză aici, sunt, în marea lor majoritate traduse în engleză. Desigur, adaptarea nu e uşoară. Exilul ca ucenicie e o perioada de formare, o perioadă care durează destul de mult, aceasta nu înseamnă renunţare în a scrie în limba ta. Mircea Eliade considera că singura posibilitate de supravieţuire când eşti departe de ţară nu se poate împlini decât prin cultură. Mă gândesc şi la Ştefan Baciu care, deşi aflat de zeci de ani pe un îndepărtat continent continua nu doar să scrie în româneşte, dar toate referirile, comparaţiile şi dorurile sale rămăseseră legate de Braşovul copilăriei şi tinereţii sale.

***V.B**.: Cum e poezia română din Canada de astăzi?*

M.C.-V.: Există în Canada multe Asociaţii şi Federaţii scriitoriceşti, cursuri de „Creative writing”, ceea ce înseamnă că

poezia ocupă un loc important, deşi nu are prea mulţi cititori nici aici, ea continuând să fie un teritoriu mai puţin accesibil oricui.

***V.B**.: Lansările de carte se desfăşurau după un tipic specific Americii de Nord?*

M.C.-V.: Nu. La lansările de carte ale scriitorilor canadieni, de limbă engleză poţi vedea că poeţii recurg foarte rar la metafore sau chiar la alte figuri de stil. Cei mai mulţi sunt preocupaţi să comunice faptul divers diurn, fluxul vieţii. În ultimii ani s-a tradus mult în româneşte mai ales din proza canadiană contemporană, dar există şi antologii mai vechi de poezie canadiană.

***V.B**.: Dacă ar fi să o luaţi de la capăt, aţi urma acelaşi traseu cultural despărţit şi poate, unit într-un anume fel de ocean?*

M.C.-V.: Credinţa mea e că doar direcţiile mici le hotărâm noi, celelalte sunt deja trasate, iar noi neabătut, fără să ne dăm seama le urmăm crezând doar că noi am făcut alegerea. Dacă totuşi, ar fi posibil să o iei, de câte ori vrei, de la început, mi-ar plăcea ca tot ce se întâmplă să rămână un întreg şir de surprize care să-ncoroneze toate eforturile anilor de început.

PR. DR. THEODOR DAMIAN

(Directorul Institutului de Teologie şi Spiritualitate Ortodoxă din New York; poet, redactor şef al Revistei „Gracious Light"/„Lumină lină", New York; fondator – coordonator al cenaclului „Mihai Eminescu" din New York)

„Nu poți renunța la cine eşti.
Autodesființarea este ruptura supremă"

***Veronica Balaj**: Cum a venit tentația occidentului pentru un preot?*

Theodor Damian: Eu am plecat din țară în special din spirit de frustrare pentru că fusesem în Elveția cu o bursă de studii oferită de Vatican întâi şi apoi de EPE (o asociație a bisericilor protestante din Elveția) la Institutul Ecumenic de lângă Geneva şi apoi la Universitatea din Lausanne (1979–1983) şi deci, văzusem occidentul (Elveția, Franța, Germania, Austria, Italia, Spania), iar după retur aveam probleme să plec din nou în vizită. În 1987 în calitate de preot am primit viza română să plec în Israel pentru, cred, două săptămâni. De acolo puteam să plec în S.U.S. sau altă țară, dar m-am întors pentru că Mitropolitul şi marele cărturar Antonie Plămădeală pentru care lucram la Sibiu (în calitate de secretar de redacție la revistele „Telegraful român" şi „Mitropolia Ardealului") a garantat la autoritățile române pentru mine că mă întorc. Un an mai târziu, în 1988, i-am spus Mitropolitului că vreau să plec în America. I-am cerut sfatul. În intuiția şi omenia lui extraordinare mi-a spus că pot să încerc să cer viza română de plecare, că el va semna o hârtie că garantează pentru mine că voi reveni, dar totodată mi-a

spus că dacă-mi găsesc o bursă de studii, pot să nu mă gândesc la revenire şi să nu-mi fac griji pentru garanţia lui pentru mine că lui, autorităţile române n-aveau ce să-i facă. Era pur şi simplu prea mare pentru a mai putea fi şicanat. Mai mult, mi-a dat şi câteva cuvinte de recomandare către un profesor universitar teolog din Chicago să găsesc o bursă în S.U.A. (Această relaţie n-am folosit-o niciodată). Aşa am plecat din România, cu o cursă PAN AM în ziua de 15 august 1988, de praznicul Adormirii Maicii Domnului. E adevărat că decizia mea de a veni şi a rămâne în America a însemnat şi luarea de la capăt şi curaj asociat cu risc. Venind în America nu ştiam nici unde vin, nici ce voi face, nici ce şanse voi avea. Nu ştiam aproape pe nimeni, n-aveam nici o garanţie de nici un fel din partea nimănui. Aveam nişte bani, puţini, cu mine ca să fac un circuit cu Greyhound-ul despre care citisem şi auzisem, gândindu-mă că în acest circuit voi trece pe la unii colegi, preoţi, pe care-i ştiam de la cursurile de doctorat din ţară.

***V.B**.: Drumul până la a fi scriitor român în America, a fost lung…*

Th.D.: Ca scriitor povestea mea este o poveste fascinantă. Aceasta poate fi subiectul unui roman, nu al unui interviu. Un mic amănunt din această poveste este legat de felul cum am scris primul volum de poezii *Liturghia cuvântului*, publicat în ediţie bilingvă la editura Tremain din Oregom. Locuiam la o familie în Oregon, dar în fiecare zi veneam acasă pe jos, dar făceam în aşa fel încât să traversez cimitirul oraşului. Mie îmi plac cimitirele pentru dimensiunea lor metafizică. Şi în fiecare seară, venind prin cimitir spre casă, singur fiind, scriam versuri. Sub impulsul singurătăţii. Al unei lumi cu totul noi. Al copleşirii şi al dorului de casă. Tot ce am scris în acel sejur, a devenit, cum am zis, primul meu volum publicat în 1988. Despre el s-a scris în presa din Oregon. A fost prefaţat de Leonard Cain, un profesor de sociologie de la Universitatea de Stat din Oregon. La New York, odată cu înfiinţarea cenaclului

şi bisericii am înfiinţat şi un buletin de informaţii duminical, care, mai târziu, s-a transformat într-o veritabilă revistă, cunoscuta „Gracious Light”/„Lumină lină”. Prin aceasta s-au format nenumărate legături cu scriitorii din ţară, dar aşa s-a instituit în New York şi o atmosferă de creaţie literară roditoare şi stimulantă. Creaţia literară în paralel cu cea academică au mers la mine mână în mână. Aşa au apărut toate cărţile mele.

Dacă ar fi să refac drumul devenirii mele ca scriitor şi aş avea mai multe căi la dispoziţie, cred că aş urma aceeaşi cale pe care am urmat-o deja. Pentru că prin ea am dat şi altora, iubire pentru cuvânt, dar mi-am dat şi mie.

***V.B**.: Este literatura un catharsis, o eliberare?*

Th.D.: Dacă scrisul este o acţiune catartică, e greu de spus. Probabil că în general vorbind, da. Deşi „catharsis” înseamnă, în principiu, purificare. Deci scriu pentru că mă simt murdar? Şi dacă scriu, mă simt mai curat? Nu cred. Mai degrabă cred că e vorba de împărtăşire. Scriu pentru a împărtăşi ceva. Un poem, o proză, o carte, e un copil al tău, pe care-l iubeşti, că te iubeşti pe tine, şi de aceea vrei să-l arăţi tuturor să se bucure de ce te bucuri tu. Uneori nu scrii pentru toţi, că ştii din capul locului că nu toţi înţeleg ce scrii, mai ales în poezie, sau într-un anumit gen de poezie, dar totuşi, scrii pentru un grup care poate să descopere şi să guste plăcerea conţinutului şi modului tău de a scrie.

***V.B**.: Scrisul şi credinţa în divinitate, un fel de complementaritate?*

Th.D.: Credinţa este un dar de la Dumnezeu şi un aspect fundamental al existenţei umane. Pentru a arăta cum credinţa este o dimensiune intrinsecă a existenţei umane, Mircea Eliade definea omul ca **Homo religiosus**, definiţie în totală concordanţă cu teologia creştină despre crearea omului, mai puţin cu faptul că omul a fost făcut după chipul lui Dumnezeu. Credinţa este o constantă majoră în viaţa omului, chiar şi când se declară necredincios, el tot crede în ceva. Credinţa e o structură interioară,

inerentă a psihicului nostru. Este o ancorare în ceva care e dincolo de tine. Dacă vrei, o ancorare în transcendent.

***V.B**.: Este obişnuit să scrii în limba română într-o cultură străină? Care-i miza?*

Th.D.: A scrie româneşte într-o lume străină este important pentru unii, neimportant pentru alţii. Probabil important pentru cei mai mulţi. Neimportant pentru cei ce-şi schimbă şi numele, pentru cei ce dintr-o falsă concepţie despre integrare nu mai vorbesc limba română, ci doar limba ţării de adopţie. Pentru mine a scrie în limba noastră este ca şi cum mă rog în limba maternă. Limba cu care te naşti este de neînlocuit. Mai ales când creşti în ea şi ea în tine mai mulţi ani la rând. E adevărat, sunt scriitori români în America, care încearcă să scrie în engleză pentru a fi recunoscuţi şi celebri în America. Dar majoritatea scriu, ca şi mine, şi în româneşte, din două motive: unul, pentru că simţi şi gândeşti româneşte, dar pentru că e mai uşor să fii renumit în România decât în America datorită cantităţii de scriitori pe metru pătrat de acolo, comparativ cu ce este aici. Deci sunt motive atât de ordin sentimental, cât şi de ordin pur pragmatic.

***V.B**.: Legătura cu scriitorii din ţară, este constructivă, benefică, desigur. Vă afectează dacă nu este precum doriţi?*

Th.D.: Eu pot şi spun cu totală sinceritate că legăturile mele cu scriitorii din ţară au constituit contextul fundamental în care eu am devenit scriitor. Poate ar trebui să vorbesc de inspiraţie şi de har ca element fundamental, dar asta ar fi să conducem conversaţia spre un alt nivel. Aici, câtă vreme vorbim de relaţia scriitorului cu confraţii, aplicat la cazul meu, eu pot spune că lor le datorez stimulentul de care am nevoie permanent pentru menţinerea flăcării.

***V.B**.: Aţi păstrat desigur, elemente ale spiritualităţii româneşti. La ce a trebuit să renunţaţi pentru adaptarea în altă cultură?*

Th.D.: România şi spiritualitatea ei, le-am luat toate. În întregime. Aici la New York, trăiesc româneşte, vorbesc

românește, am creat o mică Românie prin biserică, cenaclu, revistă, institut, așa cum în marile orașe ale lumii există un „Little Italy" or „China Town", sau alte identități de felul acesta. Acest tip de creație ajută la integrarea în mai largul sistem în care ai emigrat. Pentru că nu altcineva decât mica România din inima mea și din jurul meu, cea pe care am creat-o, mă ajută la integrarea în sistemul mai mare, pentru că numai valorile mele naționale și spirituale, practicate îmi oferă stabilitatea interioară de care am nevoie pentru a mă integra în noul sistem. Asta pentru că nu poți renunța la cine ești. Autodesființarea este ruptura supremă. Când ea se face la nivel spiritual-psihologic, atunci cazi în dedublare oricât ai ignora-o sau înăbuși-o, undeva, cândva aceasta își va spune cuvântul. Pe de altă parte, a-ți păstra limba, cultura, identitatea și a ți-o îmbogăți masiv cu valorile noii culturi de adopție nu poate fi decât în beneficiu.

***V.B**.: Ați fondat cenaclul literar „Mihai Eminescu" la New York. Are un renume și… o istorie: 14 de ani de ființare e ceva…*

Th.D.: Cenaclul „Mihai Eminescu" din New York este într-adevăr deja renumit și în țară și printre românii din America și Canada. Nu știu dacă a fost și este ziar românesc din țară (în afară de cele foarte noi, poate) și din diasporă să nu fi scris despre acest for cultural. Ce l-a făcut așa de cunoscut a fost și numărul mare de scriitori din țară care, din 1993, când l-am înființat și până acum, i-au trecut pragul. Poate alt lucru care-l face singular este regularitatea întrunirilor, în ciuda multor dificultăți uneori; de la înființare și până azi aceste întruniri au avut și au loc cu rigurozitate la fiecare două săptămâni, cu excepția unei pauze de o lună la Crăciun și la Paște, și de două luni vara (15 iulie–15 septembrie). Efortul de a-l menține în acest fel, este uriaș, dar pasiunea e pasiune, iar bucuriile întrec eforturile. Grupul de scriitori români din New York și din alte locuri afiliați cu cenaclul, dar și românii iubitori de literatură, nelipsiți de la ședințe, au creat o mișcare literară româno-

americană demnă de luat în seamă, cu care oricând un masterand sau doctorand îşi poate face o teză pe această temă.

***V.B**.: Un alt punct de legătură interculturală este I.R.T.S.O. din New York, al cărui director sunteţi. Să ne oprim puţin aici.*

Th.D.: În 1993, după ce mi-am luat primul doctorat la New York şi după ce intrasem ca profesor de filosofie şi etică la Metropolitam College of New York, am înfiinţat Institutul Român de Teologie şi Spiritualitate Ortodox, sub egida căruia am înscris la autorităţi şi biserica Sf. Ap. Petru şi Pavel, şi sub egida căruia funcţionează şi cenaclul şi revista „Lumină Lină". Scopul înfiinţării institutului a fost acela de a organiza simpozioane teologice, interdisciplinare pe teme dinainte stabilite, în limba engleză, de a invita profesorii şi cercetătorii americani la aceste evenimente şi de a promova în mijlocul lor valorile culturii şi spiritualităţii române, ceea ce am făcut din 1993 până azi. Lucrările acestor simpozioane le-am publicat în fiecare an. Evident în engleză, cum s-au şi prezentat în revista „Symposium", distribuită în ambele ţări, S.U.A. şi România. Din anul 2001, prin eforturile teologului şi scriitorului român de mare prestigiu George Alexe din Detroit, Michigan, institutul a fost afiliat la Universitatea de Vest din Michigan, mai precis la Institutul de Studii Medievale al acestei universităţi, care în fiecare an organizează congresele sale internaţionale de medievalistică.

***V.B**.: Revista „Lumină Lină", o altă reuşită interculturală!*

Th.D.: Revista „Lumină lină"/„Gracious Light" a apărut tot ca o necesitate a scriitorilor institutului şi cenaclului. Întâi, institutul publica o foaie săptămânală mai mult cu caracter catehetic şi de informare pentru comunitatea română ce se formase în jurul bisericii. Cu timpul, această foaie a evoluat, devenind tot mai consistentă şi groasă, ca din 1996 am transformat-o în revistă, la început lunară, şi apoi, datorită

volumului de lucru prea mare, trimestrială. Mai mulți ani la rând revista se publica cu un număr de aproximativ 200 pagini (un număr a ajuns până la 300 pagini), dar din cauza lipsei de fonduri (ea fiind sponsorizată de biserică şi de mine personal),a trebuit ca în anii mai recenți să fie adusă la pagini mai puține (în jur de 100–120 pagini). Cel mai mare ajutor la revistă îl am de la soția mea Claudia, care în toți aceşti ani a coordonat întregul proces de culegere a textelor, de tehnoredactare şi tot ce mai implică o astfel de muncă. Selecția materialelor şi corectarea mi-a revenit mie. Şi în acest sens am fost ajutat de istoricul şi criticul literar M. N. Rusu, care pentru câțiva ani a fost redactor şef al revistei, iar după aceea, prof. Mihaela Albu.

***V.B**.: Cărțile româneşti nu sunt cunoscute din pricina traducerilor. Vă confruntați cu diverse aspecte în acest sens?*

Th.D.: Cât priveşte promovarea literaturii române în lume, am mai spus-o şi cu alte ocazii, este necesar să se creeze relații între scriitori, la nivel de reviste şi cenacluri de evenimente literare, dar, mai ales, e nevoie de traduceri şi şi de traduceri bune. Eu primesc zilnic la redacție lucrări din țară traduse în engleză, dar într-o engleză nepublicabilă, cu care te faci de râs în loc să câştigi sau să te promovezi. Nu oricine a făcut engleza la facultate sau chiar cu un an, doi, trei, în afară, ştie să traducă. Eu mă uit la mine însumi la engleza mea, la trei ani după venirea în State, şi acum la 20 de ani după aceea. Este incomparabil, şi iarăşi: nu neapărat vechimea într-o altă țară te face bun traducător. E o combinație de factori. De aceea scriitorii români care-şi traduc lucrările trebuie să o facă cu extrem de mare grijă. În plus, ar trebui ca Ministerul Culturii şi Cultelor din România să înființeze mai multe departamente de traduceri, în diverse limbi, cu traducători talentați, după criterii serioase şi dovedite. Oricum, promovarea literaturii române în lume este o absolută necesitate.

***V.B**.: În diaspora, românii sunt mai dezbinați? Se bate monedă pe asta…*

Th.D.: Problema unității şi dezbinării românilor e foarte mult discutată şi discutabilă. Ceea ce se aude mereu, este că în diasporă românii sunt dezbinați., eu nu cred în acest slogan. Nu sunt mai dezbinați ca în țară. Sau invers. Aşa cum sunt uniți în țară, sunt şi în afară. Un exemplu este biserica, în două sensuri: pe de o parte aud: de ce nu avem noi, românii, în New York (oraşul cu cea mai numeroasă emigrație românească din lume), o catedrală a românilor? Această întrebare e pusă în sensul că în New York sunt zece biserici româneşti, şi că ar fi mai bine să fie una şi mare pentru toți! Răspunsul: dacă luăm un oraş mic din țară, de 100.000 locuitori, cum ar fi Botoşani de exemplu, şi acolo ai peste douăzeci de biserici. Bisericile se fac pe cartiere, nu una pe oraş. Deci, dacă acolo ai mai multe biserici, înseamnă că românii sunt dezbinați? Acelaşi lucru şi aici.

FRANCISK DWORSCHAC

(medic, autor a trei tomuri *În apărarea lui Eliade,* şi al unor volume despre personalităţi româneşti de renume mondial)

„Să vrei cu patimă să duci la bun sfârşit cele începute"

Veronica Balaj*: Mă bucur să vă cunosc în Ottawa, această capitală sobră, elegantă şi onestă faţă de orice intelectual! Mă bucură acceptul Dumneavoastră de a convorbi despre Mircea Eliade, deşi sunteţi de profesie medic.*

Francisk Dworschac: V-am răspuns prompt, iată că v-am şi găsit uşor aici pe Canterburry Avenue în Ottawa la început de an 2007. Subiectul ar fi Eliade, după câte am discutat la telefon.

V.B.*: În special. Una din cărţile Dumneavoastră* În apărarea lui Eliade*, am citat în acest fel chiar titlul, este tradusă şi în limba română. Alte două sunt în engleză. De fapt, sunt nişte tomuri cu date despre ce s-a scris în America şi în lume cu privire la Eliade. Un curaj admirabil. Sunteţi medic şi nu filosof.*

F.D.: Am pornit în această luptă din revoltă şi din datorie faţă de spiritul şi imaginea lui Eliade. Totul a pornit de la o… picătură care a umplut paharul. Auzisem despre multe conferinţe pro şi contra Eliade, mai scrisesem cu ani în urmă un articol, în engleză şi l-am trimis lui Virgil Ierunca, la Paris. El l-a tradus în limba franceză şi l-a făcut public. Am fost coleg de clasă cu Ierunca, poate de aceea a şi luat în seamă articolul. Acum, după atâta documentare în problemă, spun că articolul meu era cam naiv scris. Aveam însă şi acolo intenţii oneste vizavi de Eliade.

***V.B.**: Sunteți plecat de aproape o jumătate de secol din România, ați practicat toată viața medicina și, iată, sunteți totuși un nume în cultura română.*

F.D.: La 80 de ani m-am apucat de documentarea în problema Eliade. E un curaj în adevăr (vă rog să transcrieți Dumneavoastră cum sună mai bine, nu mă mai exprim perfect în românește), deci, să argumentez puțin în context toată această întâmplare. Bine că nu am devenit ridicol și cărțile nu sunt penibile. S-a scris atâta despre Eliade… Eu nu fac exegeză literară, nu disec opera sa. Eu aduc argumente în stabilirea adevăratei personalități a lui Eliade. Eu sunt împotriva detractorilor lui.

***V.B.**: Cărțile sunt scrise după metoda științifică. Profesia de medic v-a ajutat, cred, în prezentarea sistematică, riguroasă a imensului sumum de date pe care le-ați adunat.*

F.D.: Absolut. Formația mea de medic mi-a imprimat un anume stil de lucru. Poate s-a adăugat și exercițiul făcut la Viena. Am studiat medicina în România, dar am profesat în tinerețe la Viena. De acolo am emigrat în Canada. Erau vremuri tulburate, răsturnate pe dos din cauza războiului. Dar, să revenim la Eliade. Văzând de-a lungul timpului că au răsărit și adversari, dar nu din punct de vedere literar, ci privitor la trecutul scriitorului, trecut care, se spunea, și-ar fi pus pecetea și pe opera sa, m-am simțit obligat să iau poziție din onestitate față de un om de cultură internațional cunoscut.

***V.B.**: Așa se explică titlul cărții,* În apărarea lui Eliade*. Dar care a fost „picătura" determinatoare a gestului Dumneavoastră?*

F.D.: Picătura, exact așa, picătura care a umplut paharul. Ei bine, a fost cartea lui Saul Bellow, *Revertion*. Personajul are numele unui economist bogat din Chicago, dar care adusese insulte la adresa lui Eliade și publicistica sa. Am argumentat, pe scurt, mai întâi într-un articol publicat aici în „Ottawa Citizen" în anul 2000. Un personaj din cartea la care mă referam s-a

constatat că este Mircea Eliade. Dezagreabil prezentat. În secolul acesta, atât de evoluat ca inteligență, nimeni nu ar trebui să mai aibă dreptul să întineze memoria altcuiva. Mai ales al unui om de cultură de talia lui Eliade. Argumentele trebuie să vorbească. Doar ele.

***V.B.**: Care sunt acuzațiile aduse lui Eliade în timp şi pentru care ați adunat „contraargumente" documentate?*

F.D.: În special cele referitoare la garda de fier, că n-ar fi vrut să recunoască pactizarea ideologică, antisemitismul. Afirmații fără acoperire. Am dovedit în cele trei volume.

***V.B.**: V-ați întâlnit desigur în idei şi cu persoane care-l apără pe Eliade. Ați luat legătura cu ele?*

F.D.: Am fost la multe conferințe în S.U.A., am colaborat cu foşti elevi ai lui Eliade care justifică şi ei cum stau lucrurile din punct de vedere istoric. Fostul său elev, Rikintts a scris o carte în anii '80 *Eliade, rădăcinile româneşti*, publicată abia acum!

***V.B.**: Ați avut susținerea filologilor în demersul Dv.?*

F.D.: Da. Cei care au fost contactați m-au susținut. L-aş aminti pe Mircea Handoca. Am publicat nişte articole şi în revista „Vatra".

***V.B.**: Ce mică-i lumea! Din Ottawa, la Târgu Mureş, drum de idei…*

F.D.: A fost doar un exemplu. Aş putea să mai scriu un tom povestind cum anume am scris celelalte cărți. Documentare zi şi noapte. Aşa a apărut un volum în 2003, altul în 2004 (în engleză, adăugit).

***V.B.**: Discutați problema evreiască dintr-un unghi de vedere istoric, pe areale întinse Rusia, Polonia, Basarabia. Accesați şi dimensiunea mentalității, a psihologiei țărilor respective în perioada istorică dată. V-a fost vreo clipă teamă de istorici?*

F.D.: Eu sunt om de onoare. Şi de curaj. În paranteză fie spus, cine nu are curaj, nu se poate avânta într-o nouă lume cum

a fost Canada pentru mine. Când am ajuns aici, tânăr medic venit din Europa, trebuia să dovedesc curaj. Că pot să răzbat. Tot atunci mi-a decedat prima soție. A fost un examen. A trebuit să-l trec. Cine nu are curaj pentru a înfrunta exilul, să stea acasă. Punct la capitolul acesta. De istorici ziceți? Păi eu veneam cu argumente de pe teritoriul lor şi din sociologie, în plus. Demonstrez punct cu punct, în context istoric, social, psihologic, cum că Eliade nu putea fi antisemit. Generația de azi, între atâtea informații, trebuie să afle adevărul despre orice problemă. Mai ales când e vorba de cultură şi reprezentanții săi de seamă.

***V.B.**: Toată admirația pentru gestul Dumneavoastră şi pentru munca de „filolog" concretizată în cele trei volume scrise în apărarea lui Eliade!*

F.D.: Sunt mulțumit ca şi când aş fi dus onorabil la îndeplinire o misiune dată mie. Am mai procedat aşa şi scriind despre Paulescu, descoperitorul insulinei.

***V.B.:** Sunteți o personalitate marcantă a interculturalității. Un exemplu sobru, ferm, fără emfază.*

F.D.: Sunt onorat. Am în studiu felurite alte date, intersectări cultural-istorice cu România sau Europa. Vorbim vineri la întâlnirea de la Ambasada României. Am preocupare acum şi în lingvistică.

***V.B.:** Vă doresc succes! Şi, poate, scrieți şi o carte despre „secretul" forței intelectului, aşa încât la peste 80 de ani, puteți scrie opere de referință.*

F.D.: Cred că în primul rând trebuie să crezi în ceea ce ți-ai propus. Apoi, patima. Să vrei cu patimă să duci la bun sfârşit cele începute.

Ottawa, ianuarie 2007

GEORGE FILIP

(poet din Montreal, redactor şef al revistei „Destine” şi patronul editurii cu acelaşi nume, coordonatorul unui festival internațional de poezie)

„O legendă spune că toți poeții lumii ar fi zidit la ea”

O CLIPĂ DE ADEVĂR

Stimate cititorule, mă tot întreabă autoarea acestei curajoase cărți dacă la plecarea mea din țară, că poet, am avut canotații absolut necesare, personale — şi care ar fi acestea?

Din cauza originii mele „nesănătoase” am simțit „conturile” comunismului de la vârsta mea cea mai fragedă. Plecarea din țară? Eu n-am plecat niciodată, eu am fost gonit din țara mea.

Știu în Carpați o țară născută din minune,
Fragmentul ei încape într-un căuş de stea,
E-o țară fără seamă şi o legendă spune
Că toți poeții lumii ar fi zidit la ea...

Drumul vieții mele n-a avut o frângere iar începutul altor căi a fost şi rămâne o himeră. N-am renunțat la nimic părăsind leagănul copilăriei mele. Am păstrat în suflet, poate inconştient, o legăturică plină cu neprețuite comori ancestrale.

Acasă, când rostim acasă
Visăm o casă din Carpați
Zidită din chirpici şi lacrimi
Ce nu ne-a vrut înstrăinați...

Desigur, port în trup un curaj ancestral care m-a salvat mereu printre curiozități, căutări, aventuri şi alte tentații nesăbuite. Curiozitatea a fost şi rămâne pentru mine sinonimă cu cognoscibilitatea. Spiritualitatea de obârşie nu este de loc o pecingine, un stigmat detestabil, ci o emblemă a iubirii de neam de care nu ne putem debarasa. Personal am constatat şi afirm că adaptabilitatea foarte rapidă, necontrolată, spontană, le este specifică doar indivizilor fără trăsături puternice, fără cultură, cu coloana vertebrală foarte flexibilă. Indivizii slabi sunt că un aluat flax, ca lutul moale care se mulează după toate gusturile şi toate tiparniţele. În filozofia românească acest adevăr se exprimă prin afirmația „unde-l pui acolo şade". Fiindcă ce-i pasă, de fapt, unei găini dacă ciuguleşte boabe la Strehaia sau la Montreal? Omul superior nu se poate debarasa lesne de atavicele sale moşteniri că limba, comportamentul etc. În confruntarea cu lumea nouă, deci cea impusă, cel mai mare handicap al meu l-a constituit limba, limbile altor tărâmuri. De fapt mă descurcam binişor în „limba gimnastică, sau a plajiştilor", cum o recunoşteam jenați, pe alocuri... Cert este că am placat de acasă fredonând foarte bine în limba rusă. Învățarea oficială, prin şcoli, a limbilor de circulație mondială mie nu mi-a fost permisă. De fapt, prin 1953, eu n-aveam dreptul nici să mă înscriu măcar la examenul de admitere în liceu. Când lucrurile s-au mai potolit, mai târziu, au urmat anii lungi şi repetați ai liceului pe care l-am absolvit totuşi, în... 10 ani!, au constituit pentru mine cel mai greu pas spre viață. Eram deja băiat mare şi trebuia să mă hrănesc, îmbrac, plus alte preocupări ale tinereții... Sportiv, seralist, fotograf, paraşutist etc. Neperformant însă în niciuna dintre aceste îndeletniciri, cum puteam eu să sparg lesne zidul solid al occidentului şi să mă afirm? Mai ales că în drăguțul de capitalism nimeni nu s-a grăbit niciodată să-mi evidențieze calitățile. În Austria eram numiți auslenderi şi chaize! La München frumoasele freulain veneau la randevuurile de prin parcuri călare pe cai, cu

pistoalele şi telefoanele în poşetă. La Paris am găsit repede de lucru, ca salahor, dar eram foarte bine plătit. Les mademoisseles, sau mămicile lor, mă ademeneau drogate prin tot felul de coclauri. Capcane întindeau şi perverşii de toate rasele pământului, printre care şi distinşi români. Care poet? — atributele mele esenţiale au rămas curajul, bruma de tinereţe şi isteţimea. Cu prietenul meu Nae, un hoţ inveterat pe care eu încercam să-l reciclez, dar şi el pe mine!, am zugrăvit şi măturat tot Parisul. Doar turnul Eiffel şi grădinile Verssailes nu ne-au picat în preocupări. Cu o relativă limbă franceză în buzunar, învăţată pe şantier, de la portughezi, în toamna lui 1982, după aproape trei ani rătăciţi prin Europa, am trecut balta cea mare a oceanului şi am poposit la Montreal ca emigrant recunoscut, cu azil politic. Ce vis mare mi s-a-mplinit! Ce minunată ţară de adopţie! Aici, la birourile de emigraţie, în primul rând m-au întrebat la ce adresă să-mi trimită CEC-ul cu parale picate din cer. Fiindcă aşa este pe aici: orice om trebuie să trăiască. Cum eu n-aveam o adresă m-au ajutat să o am. Comunitatea româna m-a întâmpinat ca pe un zeu. Toată lumea aflase că a venit de la Paris un poet! La o sărbătoare tomnatică de la Câmpul românilor din Val-David m-au întâmpinat oficialii şi mai vârstnicii români care doreau să le spun cât mai multe despre mine. De fapt mă cam descoseau. Ce-i drept, m-au încolţit şi frumoasele romăncuţe nemăritate. „Se poate trăi din scris acolo?”, mă interoghează perseverenta autoare a presupusei cărţi? „Da”, îi răspund, aici, eu, caz singular, ce-i drept, am putut şi pot să trăiesc din scris. Am ucis utopia şi am zis că trebuie să pot. Eram şi sunt mereu pe culminanta crezului meu şi mă ţin zdravăn de destin. Pe volumul omagial la 65 de ani, botezat sugestiv *Singur împotriva destinului*, am scris în motto: *Eu am pierdut o ţară, ţara a pierdut un poe*t. Marea mea cea Neagră mă cheamă mereu spre larg. Aici trebuie să-mi amintesc faptul că în România am fost şi reporter la „Flota patriei”, ziarul marinei militare. Că să mă îngâmf pot

spune că actualul preşedinte Băsescu a fost şi el marinar, dar… după mine. Dar am căzut repede în dizgraţia partidului comunist care m-a demascat. Tatăl meu, fostul jandarm, când eram hăituit şi flămând prin ţară, mă întreba adesea: vei învinge mă?, iar ochii obsedanţi ai mamei mele Floarea, care se cam trage din Goga, mă urmăresc prin căile întortocheate ale vieţii şi-mi călăuzesc paşii. Aici, la Montreal, după doar trei zile de la sosire eram redactor la microfonul orei româneşti de radio. Centrul cultural român abia se punea pe picioare şi aveau nevoie de un directoraş. Alesul am fost eu. Într-o şedinţă cu românii de bază ai comunităţii influentul domn Valeriu Crainic a afirmat în plin plen că acest poet George Filip nu a venit... el ne-a fost trimis de Dumnezeu. Să nu uit să vă spun că graţie prinţesei Alexandra Caragea, de la Paris, intrasem în atenţia domnului Gerald Godin, ministrul emigraţiei şi al culturii din provincia Quebec, care include şi Montrealul. Deci cam acesta era motivul adevărat al succeselor mele rapide. „Colega”, cum ne apelam între noi, era şi poet. Şi cum sângele apă nu se face la adevărata inaugurare a Centrului Cultural Român, domnul ministru ne-a onorat şi cu una sută mii de dolari. Eu însă, fudul ca vodă prin lobodă, nu ştiam că aici funcţionau două tabere de români, în totală adversitate. Un nebun care se crede prinţ cuman striga răguşit că el vrea „unitate în diversitate!”. Şi-acum mai latră… În fine, eu m-am brodit în tabăra care a învins şi Centrul nostru cultural a încasat substanţialul CEC. Dar brusc lucrurile s-au schimbat. Cam prea de timpuriu a început denigrarea mea. Am aflat că sunt comunist şi că am fost trimis să dărâm sfânta biserică Buna Vestire. Ba mi-am aflat şi gradul: colonel! Deci, colonele, la arme! În scurt timp am animat Centrul nostru cultural exact după şablonul caselor de cultură din România. Dansatori, recitatori, o mică estradă, povestitori, o şcoală pentru copii, fotbal, bibliotecă etc. Nu pot să uit că tot graţie lui „colega”, domnul ministru Gerald Godin, am creat prima televiziune de limbă română din occident, al cărui

director cultural am fost mulți ani. Totul mergea strună, însă adevărații comuniști, care existau şi există printre noi, mă înjurau şi mă amenințau prin telefon, mai ales noaptea. Toate au culminat într-un Ajun de Crăciun, când mi-au tras cu-o rangă la căpățână, dar fiind salvat de... salvare. Între timp domnul ministru a plecat în cer iar citadela mea sfărâmată m-a făcut din nou zugrav, detectiv de ocazie, paznic etc. Mi-am luat din nou inima în dinți şi într-o zi am renunțat la toate răhățişurile şi m-am consacrat în exclusivitate scrisului, poeziei. Cum publicam o carte, dădeam fuga prin bibliotecile comunitare, făceam lansări de carte cu publicul, îmi recuperam banii investiți în tipărituri şi chiar ceva în plus. Trăiam şi trăiesc bine. Dar nu uitați că la baza existentei mele era şi este ajutorul financiar, acum pensia, dat, date de guvern. Poezia intuitivă m-a acaparat total şi mă ține într-o transă în care se împletesc, armonios, cred eu, talentul cu truda. Rădăcinile scriiturilor mele au rămas românești dar s-au altoit în țărmul canadian. Totuşi, libertatea mea este vitală dar obositoare. Imensului fluviu St. Laurent, munților pitici, lacurilor, evenimentelor multinaționale eu le dau denumiri şi interpretări românești. Ştiu că talentul meu este un har divin şi scriu românește cu ardoarea lui Eliade. Am publicat în franceză două volumaşe de versuri dar fără succesul scontat. Chiar dacă s-au plimbat pe la expozițiile de carte din Paris, München etc. Toate acestea mă determină să mă legitimez ca un scriitor român din diaspora. Cu mai mulți ani în urmă tot subsemnatul am înscris prima Uniune a scriitorilor români din Canada. Am avut aproape doi membri. Dezarmat, i-am predat ştafeta scriitorului prieten Alex Cetățeanu care a pus Asociația scriitorilor pe roate întrunind acum peste 20 de membri, scriitori de diferite calibre. Din păcate nici noi, scriitorii, nu prea suntem uniți. Nevoile materiale şi ancestrala noastră ignoranță ne divizează mereu. Dar la şedințe ne întrunim. Şi este foarte trist că ai noştri confrați din țară ne-au uitat. Am publicat şi lansat în România mai multe volume, cu

succes la public însă fără tam-tam-uri în presă sau televiziune. Confrații de acasă mă invidiază, nu mă mai recunosc decât dacă-i invit la cârciumă. Între timp dorul de țară mă arde mereu şi fiindcă sunt din Tuzla, aproape de țărm, am declarat că minunea lui Dumnezeu este Marea mea cea Neagră. În clipele cam rare de totală luciditate îmi visez o statuie pe țărmul solid care străjuia satul meu. Primarul Dobrogiei însă, unul Mazăre, a cumpărat Marea la propriu, aduce pe plajă maimuțe şi palmieri şi percepe vamă la nişte porți ruşinoase ce ne lignesc la pungă, când intrăm în „țara lui Mazăre". De mine n-a auzit, deşi cândva a fost şi el ziarist, în final axându-se pe „Punguța cu mulți bani...". De departe, constat cu tristețe că țara nu mai naşte poeți. Şi este păcat fiindcă noi nu ne putem afirma în lume prin tehnologiile care ne lipsesc, ci doar prin creație, prin artă, dacă mă înțelegeți. Acolo au rămas mătuşele poetese, iar de o vreme boacterii literaturii îl gâdilă între cornițe pe unul Mircea Cărtărescu, un epigon care-şi scrie inepțiile prin nişte luxoase palate germane, visând însă plictisit la mizeria de acasă.

Lume bună, unde-i fericirea?
Dorul greu în suflet de ce-l port?

Fericirea mi-a rămas acasă,
Fericirea n-are paşaport...

Eu simt mereu că pot răzbate, că mă pot impune în lumea asta browniană pe limba mea neaoşă. Scopul scriiturilor mele? Întrebați destinul. A propos, noi, scriitorii înstrăinați am născut aici o revistă „Destine" iar subsemnatul sunt proprietarul unei edituri tot Destine, din simplă coincidență. Acestea sunt două spade cu care vom decapita balaurul discordiei noastre ancestrale. Nu sunt membru al Uniunii scriitorilor din România care, de fapt, există numai scriptic. Este doar o afacere? N-am nevoie de membria fariseilor scriitori de acasă. Am publicat

până în prezent 21 de volume cu versuri, poezie de clasă şi foarte vandabilă. Sunt în al 69-lea an al vieţii. Dacă la aniversarea a 70 de ani Academia Română sau cine dracu o fi mai competent, nu-mi conferă un premiu naţional voi renunţa, cu trâmbiţe şi surle, la cetăţenia de român şi voi semna petiţia cu sânge. Vântur această idee de câtăva vreme şi unii prieteni mă ocărăsc şi mă înjură, doamnele dau în plâns şi mă roagă să nu fac aceasta iar un preot căruia m-am spovedit mi-a făcut semnul crucii pe frunte şi a blagoslovit: vezi-l Doamne! Punct!

PS: Draga mea fată mândră şi neîncrezătoare, iată cum am ştiut eu să-ţi răspund la întrebările tale foarte şmecherite...

Sper să-mi scrii din nou.

Montreal, august 2007

DINU FLĂMÂND

(poet, traducător, jurnalist o voce la Radio France International)

„Exilul nu e un cuvânt. E o formulă de viață,
dacă o priveşti cu toata seriozitatea"

Neptun. Întâlnirea scriitorilor români din întreaga lume. A treia întâlnire de acest fel. Sună larg. Sună foarte aşa, foarte altfel. Cu totul special. E ultima întâlnire a scriitorilor români de oriunde veniți la Neptun înainte de finele secolului. Şi s-au adunat cam 300. In fiecare zi, dezbateri pe/despre o temă, o idee literară actuală. Secolul şi meridianele literare în dialog. Interpretări, originale şi nu chiar, opinii, răbufniri (nemascate), orgolii, răfuieli, confesiuni (toate scriitoriceşti. Adică unice în felul lor). Şi cărți. Multe. Noi. Recitaluri poetice. Una peste alta, a fost să fie o experiență pentru oricare participant. Atenție mărită ori de câte ori vorbeşte un confrate din diaspora. Exilul scrisului românesc are multe coridoare. Culturale, în primul rând. De aceea, tentația jurnalistului e gata confecționată. Adaugă şi informația primită... la tanc, cum că scriitorii români din New York au inițiat pe Internet un soi de Club News despre ceilalți scriitori români aflați în alte colțuri de lume. Şi gata! „Confecționezi" întrebări, anticipezi răspunsuri... Interviuri. Cu Dinu Flămând, lucrurile se leagă mult mai simplu:

Veronica Balaj*: Ne-am cunoscut la Paris, la Radio France Internațional, cum e la voi?* (Se vede că Dinu Flămând e şi jurnalist occidental. Mi-a luat-o înainte, mă supune unui gen de interviu amical-colegial. Va trebui să-l conving să accepte postura de interlocutor. Ocolesc răspunsul în detaliu, îmi intru în pâine(a) de jurnalist şi zic): *La radio? Excelent. Ştii bine,*

morbul ăsta nu ne dă voie să trădăm. Ai adus cu tine vreo nouă carte? O prezinți, poate, aici, la Neptun...

Dinu Flămând: A, nu, nu. N-am fost aşa de harnic. Am la tipar o traducere din portugheză, va apărea curând la Bucureşti... Acum mă bucur să-mi văd prietenii, să aflu despre cărțile noi de aici...

***V.B**.: Aş vrea ca dialogul nostru să fie un interviu. Sper să nu mă refuzi...*

D.F.: Deloc. Accept provocarea. Gata de atac?

***V.B**.: Aş spune că deja s-au derulat primele minute. „Turnirul" continuă, deci. Aşadar, ți-a fost dor de țară? Simți asta ades?*

D.F.: E un simțământ mai complex. L-aş numi altfel, ceva mai mult decât o stare... Totul vine dinăuntru, dar se metamorfozează într-un mod particular când ar fi să-l traduc... Mai bine nu mă hazardez.

***V.B**.: Dar exilul? Este neîndoielnic o stare trăită de fiecare în mod* particular. Pentru un scriitor român când se sfârşeşte?

D.F.: Mă lansez deja într-o dilemă şi mă agăț de ceea ce spunea Nicolae Balotă: exilul e în fiecare din noi. Şi fiecare ar trebui să ne exilăm într-un fel. Aceasta sub aspectul butadei. Altfel, exilul e ceva foarte grav. Este a doua naştere. Pentru mine a fost a doua naştere. Nimeni nu se poate raporta cu uşurință la aşa ceva.

***V.B**.: Înseamnă că e un proces cu... perioade, etape succesive. O dată născut a două oară, urmează să trăieşti...*

D.F.: În ce mă priveşte, da. Exilul nu s-a încheiat! E un proces, da, un proces care te ajută efectiv sa ieşi din nişte obiceiuri în care te acomodaseşi într-o vreme. Exilul nu e un cuvânt. E o formulă de viață, dacă o priveşti cu toată seriozitatea. N-aş vrea să glosez prea mult pe această temă, e un subiect delicat, mult prea delicat, dacă literatura nu poate descâlci problema, cu toată imaginația, atunci, se-nțelege, cu atât mai puțin s-ar lămuri într-un interviu...

***V.B**.: Scriitorul, în cazul de față, mai mult decât în mod obişnuit, e obligat, deci, să trăiască dublu, în sensul bun al*

expresiei, să acumuleze pe dublu plan? Ceea ce a fost nu se poate anula, ceea ce vrea să devină e o luptă. Aşa par lucrurile privite din afară! Aşa să fie şi în realitate?

D.F.: E o dublă justificare existenţială. Existenţa mea ca scriitor este justificată printr-o decizie: am decis să scriu în limba română. Viaţa zilnică e altceva, altfel exprimată. Mi-am luat unealta principală cu mine, limba română, şi cred că poezia română poate trăi foarte bine şi în exil. Mai ales la Paris, românii de acolo sunt dornici să utilizeze o limbă română frumoasă, curată. Chiar scriitorii de acolo folosesc o limbă română „autentică".

***V.B**.: Adică? Sesizez un accent pe cuvântul „autentică".*

D.F.: Evitând franţuzismele, neologismele şo-cante. Prefer limba română modernă, dar fără nici o abatere de la normele statornicite.

***V.B**.: A propos de scriitori români la Paris. O carte publicată aici de un autor român are ecou în literatura Franţei actuale?*

D.F.: Franţa a descoperit România prin literatură, şi invers. Din anii '90 încoace, s-au schimbat chiar planurile, profilul unor edituri. Există, în sudul Franţei edituri care publică *serii* de literatură română, mai ales proză. Au fost traduşi şi publicaţi Camil Petrescu, Rebreanu, H. P. Bengescu. Dar nu numai scriitorii interbelici au fost editaţi. Alte edituri şi-au propus proiecte inedite, cum e cazul *Ferestrelor deschise.*

***V.B**.: Critica de semnalare, de întâmpinare, le ia în seamă? Peisajul publicistic francez este impresionant...*

D.F.: Sunt articole care semnalează. Nu elogii. Semnalare, da.

***V.B**.: Oare se şi vând cărţile de literatură română?*

D.F.: Piaţa de carte românească? Greu de apreciat. Unele volume, unii autori, da. Ţepeneag, de exemplu. Nu trebuie să ne aşteptăm ca literatura română să fie cunoscută peste noapte. Ani în şir nu s-a făcut nimic, iar acum, aproape zece ani, puţin. Treptat, sunt sigur, se va alcătui o bibliotecă românească în casele iubitorilor de această literatură şi la Paris.

***V.B.**: A se impune un scriitor e una şi a spera să impui o literatură e infinit mai dificil. Şi, totuşi, cum se vede la Paris această (uzată expresie) integrare europeană a spiritualităţii române?*

D.F.: Opinia mea este că o literatură nu se impune în afara graniţelor ţarii de origine. Există un anume „ce”, un element, iarăşi zic, de autenticitate, care nu poate răzbate dincolo de textul în care a fost scrisă cartea. Există şi o „tranziţie” a cărţii traduse. Important e că se caută şi cartea românească în Franţa. Şansa de a se impune ar fi o sinteză între original şi autentic. Între specific şi universal.

***V.B.**: Noul ar consta în chiar sinteza menţionată? Noul în expresivitate artistică — asta ar trebui atins?*

D.F.: Noutatea, da. E necesară. Dar nu ca element adjuvant, superficial în esenţă. În adâncime, acolo să fie. Autenticitatea, revin, este atunci când răspunsurile la întrebările pe care le pune autorul sau cititorul vin de la sine. E ca o iluminare pentru cel care citeşte cartea, să zică da, şi eu spuneam la fel. Literatura trebuie să meargă spre esenţial-uman.

***V.B.**: Poet şi eseist. Jurnalistul Dinu Flămând poate fi abordat şi ca traducător? Aşa s-ar cere fiecărui scriitor din diasporă, întrucât are posibilitatea perceperii fenomenului literar pe viu, în ţara unde se află.*

D.F.: M-a atras literatura portugheză. Aş asemui această ţară cu a noastră. O ţară latină, cu o limbă mai cunoscută însă decât româna şi care păstrează o doză de autenticitate. Premiul Nobel cel mai recent vine din Portugalia. O ţară cu un potenţial şi un specific extraordinare. Aici s-ar compara cu noi, românii. Literatura portugheză e cunoscută în Europa mai bine decât a noastră, pentru că a dus o politică de susţinere a traducerii în alte limbi. De încurajare. Există un *Institut de carte şi lectură* de pe lângă Ministerul Culturii. Apoi, alte instituţii. Aici ar trebui lucrat şi la noi. Astfel, ei finanţează autori, cărţi cunoscute în lume. În alte limbi.

***V.B**.: S-a materializat în vreun fel această propunere pentru literatura portugheză?*

D.F.: Voi publica în România jurnalul lui Ferdinand Pessoa. Foarte interesant. Şi găsesc că va avea mulți cititori în România.

***V.B**.: Legătura politică-literatură ar trebuie să-l privească pe scriitor azi în democrație?*

D.F.: Da. O politică implicată în mersul cultural e necesară. Coerentă, la obiect, riguroasă. Exemplul Portugaliei îmi este un argument.

***V.B**.: La Paris, cărțile unui scriitor şi banii primiți pentru ele sunt într-un raport… dorit?*

D.F.: O, nu, nu! Puține Sunt cazurile în care scriitorii pot trăi din banii primiți pentru cărțile lor. Poate San Antonio, cu romane de acțiune, polițiste. Scriitorii au slujbe fie în redacții, unii sunt funcționari de bancă. Nici dacă ar fi cineva un truditor ca Balzac, şi tot n-ar reuşi să câştige pe măsura cheltuielilor necesare.

***V.B**.: Poetul Dinu Flămând, poetul finelui de secol agitat, când scrie? Cum?*

D.F.: Scriu numai când simt nevoia. Poezia îți permite să fii leneş, în sensul că, dacă eşti cinstit cu tine însuți, scrii numai când, efectiv, simți că nu mai poți să taci! E greu să dai rețete. Sunt anumite teme pe care le duc cu mine în tramvai, în metrou, în somn. Moartea, timpul. Nu e vorba de pesimism, ci de atitudinea față de viață. Se leagă toate.

***V.B.**: Vorbeam de originalitate... Lucru râvnit de fiecare autor...*

D.F.: Nu trebuie să căutăm să fim neapărat originali. Să răspundem la întrebările fundamentale, asta da. Vergiliu, Shakespeare, Eminescu au răspuns, în fond, la întrebări fundamentale, fiecare în felul său, dar aceasta, însă, trebuie să fie original. Poezia te obligă să fii concis, alte genuri te lasă să divaghezi. Important e un răspuns original.

***V.B.**: Cărțile deja scrise mai pot fi o obsesie pentru autorul lor?*

D.F.: Nu. O carte scrisă e o rană închisă. Dacă o deschizi, dai în altă carte. Nu poți rescrie aceeași carte.

***V.B.**: Pentru toate ne trebuie timp. Jurnalistul Dinu Flămând încorsetat de timp, poetul care „duce" timpul cu sine ca pe o temă fundamentală... Oare şi ca pe o... temere?*

D.F.: O, la, la! Ce să... Timpul... Ce coardă sensibilă! Până la urmă tot reuşesc eu să ocolesc răspunsul... În vâjâiala asta, pe toți ne sperie. Trebuie să te adaptezi. Alergi după el. Soluția boierească, de pe vremea lui Conachi, nu mai există.

V.B.: Cuvântul e material şi pentru jurnalist, şi pentru scriitor. Se-ntâmplă să-l simți ca adversar? Sau e doar o unealtă? Un teren demn de a fi cucerit?

D.F.: E un vehicul de emoții, de trăiri. Am observat cum românii de aici au apetit pentru improvizații. Noi, acolo, nu. Preferăm rigoarea limbii tradiționale. Clasice într-un fel.

***V.B.**: Jurnalistul îl stinghereşte pe scriitor? Sunt prieteni?*

D.F.: Sunt două persoane care, practic, ar trebui să se dușmănească, deși ambii folosesc cuvintele. În jurnalism iese în față informația. Rolul jurnalistului este de a-l acroşa pe cel mai indiferent ascultător, să-l anunțe ce-i nou! El, jurnalistul, e un intermediar. Scriitorul, dimpotrivă încearcă să se pună pe el în față. În primul caz, te distanțezi de cuvinte, în al doilea, trebuie să le iei în brațe. Oricum, un lucru e clar: nu pot trece repede dintr-o stare în alta. Am nevoie de un purgatoriu. Adică un anume fel de... timp.

Neptun,
Întâlnirea scriitorilor români de pretutindeni
2000

CORNELIU FLOREA/Dumitru Pădeanu

(publicist remarcabil prin nota pamfletară, eseist, autor al mai multor volume istorico-politice, exeget, scoate o revistă de autor — culturală —, medic în Winnipeg, Canada)

„Poetul libertății este foarte scump,
dar îl plăteşti în rate: o viață întreagă"

***Veronica Balaj**: Trăiți în Canada din 1980, la ce anume trebuie renunțat pentru a asimila statutul de exilat, cât trebuie să se dea pentru a păstra demnitatea?*

Corneliu Florea: Dragă Doamnă Veronica Balaj, niciodată nu m-am considerat un exilat, deşi în acei ani, mulți dintre conaționalii noştri odată ramaşi în străinătate se considerau exilați, unii chiar disidenți. Noi, mica noastră familie, ne-am considerat doar strămutați din proprie voință, din motive absolut politice. În lagăr am primit statutul de refugiat politic iar în Canada statutul de „landed immigrant". Aşa ne-au aplicat stampila oficialitățile canadiene când am aterizat la Mirabel–Montreal. Atunci ne-am uitat în dicționar ce înseamnă landed, fiindcă immigrant ştiam. După dicționarul pe care-l aveam însemna că suntem proprietari de pământ. Ne-au pufnit ironiile nu alta, fiindcă noi sosiserăm doar cu un geamantan plin de speranțe. Prețul libertății, în acele vremuri, era foarte scump, dar îl plăteşti în rate: o viață întreagă! Plăteşti zilnic, lunar, anual, până ce mori nemulțumit şi dator. Unii mai mult, alții mai puțin. Unii au noroc, alții trişează, unii nu simt presiunea strămutării şi-s fericiți. Noi am muncit, doar suntem fii de clasă muncitoare şi nu ne-am ştirbit demnitatea, personalitatea.

***V.B.**: Ce dimensiuni are existenta dincolo de fruntariile ţării, ce repercusiuni are asupra personalităţii unui landed immigrant, care în câţiva ani devine cetăţean canadian?*

C.F.: Este foarte complexă întrebarea Dumneavoastră. Dimensiunile sunt variabile de la imigrant la imigrant, depinde ce aduce fiecare în geamantanul lui. Ce vise şi speranţe are, ce planuri şi socoteli şi-a făcut. În paranteză pentru mulţi, socotelile de-acasă nu se potrivesc cu cele din târg, iar viaţa este o târguială cumplită cu cât înaintezi în ea. Dimensiunile depind foarte mult şi de unde vii, cu ce educaţie, cultură şi ce fire ai. Apoi dimensiunile depind ce laşi în urmă, cât de des te uiţi în urmă; unii nu au lăsat nimic, alţii nu vor să se mai uite în urmă. Simplu, şi ca exemplu, pentru prima dată am auzit, după 1989 expresia mi-e ruşine că sunt român! Cutremurător! Trăiesc printre oameni veniţi de peste tot, sunt în contact apropiat şi deschis cu ei datorită profesiei, dar niciodată nu am auzit pe vreunul să spună că îi este ruşine de ce este. Numai „românii postdecembrişti" îşi reneagă entitatea naţională, de fapt îşi amputează personalitatea! După părerea mea, dimensiunile create de strămutare au certe influenţe asupra personalităţii. Şi pe noi strămutarea ne-a obligat să trecem de la imaginaţie la realitate şi am descoperit, prin comparaţie, că din punct de vedere genetic suntem bine înzestraţi pentru o asemenea performanţa şi putem să ne păstrăm, cu respect şi mândrie, rădăcinile româneşti.

***V.B.**: Pe lângă înţelegerea dimensiunilor strămutării, de câtă voinţă, curaj şi perseverenţă mai are nevoie un landed immigrant în realizarea sa?*

C.F.: Exprimat în cifre; o tonă şi jumătate ! Exprimat în vorbe, e o vorbărie întreagă, renunţ. Nu înainte de-a nu mă repeta: o tonă şi jumătate, cel puţin!

***V.B**.: Eu nu renunţ. Vreau să aflu ce se întâmplă cu cei cărora le lipseşte acea tonă şi jumătate ?*

C.F.: Bine, Dragă Doamnă! Cu cei ce nu au tona şi jumătate se pot întâmpla multe. Dar iar ne întoarcem de unde am plecat; depinde cu ce vin în geamantan! Ce pretenţii au şi peste ce şanse dau! Strămutarea generează şocuri peste şocuri, nemulţumiri care la rândul lor stârnesc confuzie şi dezordine psihică şi de aici toate relele lumii: panică şi insomnii, anxietate şi depresie, renunţări şi decăderi, misticism şi psihoterapie, scandaluri şi divorţuri, alcool şi droguri, conflicte şi acte antisociale, sinucideri şi gata. După moarte, după unii urmează o altă strămutare. Le doresc fericire veşnică…

***V.B**.: Aţi mers prea departe! Să luam o altă pistă, una pe care aţi străbătut-o. Întâi, cu ce repere emoţionale, morale aţi venit de acasă şi cum au rămas după atâta vreme?*

C.F.: Nu am venit cu prea multe. Fericirea că am scăpat din lagărul comunist s-a topit repede, încă din lagărul de refugiaţi din Austria. Locul fericirii a fost luat de o furioasă furtună mintală, mai ales după ce am ajuns în Canada. Dacă am reuşit să o stăpânesc, a fost datorită soţiei mele, căreia îi rămân recunoscător şi pentru asta. Furia nemulţumirilor întâlnite în această strămutare trebuia să o proiectez înafara mea, aşa cer mecanismele de apărare psihică. S-a întâmplat, întâmplare rezonabilă pentru mine, să aleg scrisul. Poate anumiţi critici literari, nu văd această „degajare" proprie pentru literatura pură în care sunt bineveniţi numai înzestraţii de la natură nu şi furioşii pe nedreptăţile sociale. Poate au dreptate, dar nu mă interesează dreptatea lor. Singurii care mă interesează sunt cititorii, câţi sunt. De la ei mă mulţumesc cu sinceritatea, nu cu laude formale.

***V.B**.: După câte ştiu, scrieţi numai româneşte, memorialistica şi publicistica…*

C.F.: Dreptu-i! Mulţi scriu, puţini sunt citiţi, dar şi mai puţin trăiesc numai din scris. Mai ales în ultimii cinzeci de ani în care orice alfabetizat e liber să scrie, aşa că trebuie să ai asigurată o altă sursă de existenţă. Ca medic, trebuind să-mi

refac practic studiile medicale din nou în Canada, nu am avut timpul şi motivul să scriu în engleză. Motivul? Sunt şi aşa prea mulţi care scriu în engleză. Bine, îmi veţi atrage atenţia pe bună dreptate, ca şi în limba română sunt destui care scriu. „Dreptu-i, dar nu cum şi ce scriu io!" Zâmbiţi, vă rog! Scriu şi din cauza dimensiunilor pe care le am, nu din imaginaţie literară sau interese literare. Eu pot compara obiectiv, datorită informaţiilor şi experienţei, dimensiunea românească cu cea străină şi fac eforturi să fiu cât mai aproape de adevăr, să-l dezvălui. Apoi, am mai spus şi o repet, eu am plecat cu rădăcinile mele de-acasă şi nu le pierd pentru că le port în suflet. Mulţi români strămutaţi le poartă în suflet ca mine, dar nu scriu, deşi ar trebui să scrie, fiindcă au ce scrie. Trebuie să contrabalansăm graforeea politic corectă şi „proza-roza" a scriitorilor omologaţi la Bucureşti, ce stau cuminţi şi ascultători sub „boierii minţii", sub zodia burselor Soros…

***V.B**.: Ce şi cât aţi reuşit să obţineţi din aceste scriituri, cum le numiţi?*

C.F.: Nimic! Pardon, mari şi apăsătoare dezamăgiri, mici şi trecătoare bucurii! Trebuie să mă explic, să se înţeleagă la ce mă refer când zic dezamăgiri. Din 1981 şi până astăzi am scris sute de articole, publicate în zeci de ziare, fără să pretind un ban. Doamne fereşte, le-am scris ca o donaţie din suflet şi minte pentru conaţionalii mei. Am publicat şi **douăsprezece volume**, toate în regim de autofinanţare, pentru a evita discuţii „literare inteligente" cu tot felul de editori, pentru a-mi feri scrisele de foarfecele lungi ale cenzurii celei noi zise corect politic. Eu vreau să fiu — sună pleonastic — real şi corect. O parte din cele scrise s-au vândut, o parte le-am donat, o parte încă zac prin rafturi pentru că nu am un agent, pentru că nu vreau să-mi fac de lucru cu mafia care domină prezentarea cărţilor în revistele literare şi distribuirea lor în librării. Dar, bineînţeles, sunt conştient de poziţia scriselor mele ce se află mai mult în limitele informaţiilor sociale decât ale literaturii, dar şi informaţiile sunt apreciate de o largă categorie de cititori.

***V.B**.: În acest caz, îmi permit să fiu sinceră şi să va întreb direct, dacă nu credeţi că o astfel de autonomie, de comportament specific, nu cumva, pentru unii dintre cititori, este sfidător, provocator şi vă fixează în rama de incomod?*

C.F.: Foarte îndreptăţită, întrebarea Dumneavoastră şi aveţi dreptate. În scrierile mele şi asta urmăresc: să zgâlţâi nu să mângâi. Aş dori să trezesc pe mulţi la realitatea pe care o cuprind în dimensiunile mele şi să-i întreb cât greşesc eu şi cât dorm ei. Aş dori să-şi revină din intoxicarea informaţională în care sunt ţinuţi din 1989, să se opună propagandei după care toţi sunt europeni şi supraeuropeni, numai noi, românii suntem nimic şi trebuie să renunţam la naţionalitatea noastră, la limba noastră — cum ne-a sfătuit H. R. Patapievici în scrisele lui — să ne punem cenuşă în cap şi să pupăm toate mâinile de străini care vin peste noi sau îi întâlnim în străinătate. Azi, majoritatea scriitorimii româneşti copiază idoli străini, liberi şi libertini, întorc spatele asprei realităţi româneşti şi se refugiază între fese rotunde şi coapse calde. De ce nu? Dar, de ce numai atât? Numai atât a mai rămas de explorat literar în societatea românească? Scriitorimea de azi nu trebuie să facă procesul comunismului, nu trebuie să însufleţească identitatea şi demnitatea românească, numai să fie politic corectă? Aşa că, Dragă Doamnă, de ce să nu-i sfidez, de ce să nu-i critic? Eu sunt incomod şi ei mă marginalizează, suntem chit!

***V.B**.: Sunteţi chit, dar chitul nu este întotdeauna echitabil!*

C.F.: Drăguţ din partea Dumneavoastră, dar până la echitate „e o cale atât de lungă" încât, chiar şi divinitatea a fixat-o pentru judecata de apoi. Ceea ce nu-i rău, dar nu mai e folositoare. Aşa că nu-mi fac iluzii, mai ales că nu am pretenţii. În orice caz, dialogul cu Dumneavoastră, acum în mai 2006, a fost o plăcere pentru mine, Corneliu Florea. (Folosesc acest pen-name din 1981 şi este format din prenumele părinţilor mei în semn de respect faţă de ei).

LUCIAN HETCO

(Publicist, eseist, editorul revistei „Agero")

„Cred în Românul planetar"

***Veronica Balaj**: Stimate domnule Heţco, în ideea interculturalităţii, revista pe care o conduceţi, „AGERO", este un punct de referinţă. V-am ruga să ne prezentaţi începuturile acestui demers publicistic.*

Lucian Hetco: Revista Agero a debutat în toamna anului 2000 în peisajul publicistic românesc din diasporă, dar şi în cel din ţară, de unde provin marea majoritate a cititorilor, de peste cinci mii zilnic, având actualmente rangul 5 din 9 posibile în clasamentele internaţionale Google. În prima ei fază, revista de cultură a avut doar câţiva colaboratori de origine română din Germania, în special din jurul oraşului Stuttgart. Pagina „Agero" a fost prima publicaţie electronică românească din Germania, ce urmărea iniţial asigurarea cu informaţie rapidă şi utilă în limba maternă a etnicilor români, membri ai societăţii Agero, precum şi a simpatizanţilor noştri din zona metropolei germane Stuttgart, din landul Baden-Wuerttemberg. Ideea de internaţionalitate şi globalizare a informaţiei cu caracter cultural pentru românii de „pretutindeni" s-a întregit relativ rapid, prin corespondenţa bogată şi interesul constant al cititorilor, dar mai ales prin stabilirea de contacte culturale inter-româneşti, cu intelectuali români din ţară şi din străinătate, având în vedere puternica emigraţie românească din ultimii 15 ani. Aşa s-a născut, cum s-ar spune şi teoria „Românului planetar" — noua mea carte în limba română fiind o culegere de eseuri, care tocmai a văzut lumina tiparului la

Bucureşti, la prestigioasa editură Carpathia Press, având ca punct de reper o serie de mărturii, cred eu, interesante despre globalizare, ce a cuprins şi poporul român, cu teze despre viitorul poporului roman, apărute în decursul ultimilor doi ani în cadrul publicaţiei Agero cât şi în alte reviste de cultură din ţară. Dar succesul actual al publicaţiei Agero, „Revista Agero" (adresa pe web: http://www.agero-stuttgart.de) precum şi decernarea unui Premiu de Excelenţă al Patrimoniului Românesc, în favoarea editorului şi indirect revistei de cultură, pentru „contribuţii deosebite la dezvoltarea dialogului de idei", în toamna anului 2005 la Bucureşti, de către Asociaţia Română pentru Patrimoniu, iniţiată şi coordonată de prof. dr. Artur Silvestri, este în fond doar încununarea unui merit colectiv, al autorilor şi corespondenţilor noştri de-a lungul anilor, pentru care am asigurat un cadru, cred eu — cu adevărat elevat şi democratic.

***V.B**.: Tangenţele şi dimensiunile culturale prin AGERO se datorează desigur unei structuri redacţionale bine gândite, ar fi interesant să deschidem revista în… timp. Cum a evoluat?*

L.H.: Revista electronică a Agero a avut, chiar dacă poate părea la primă vedere incredibil, până în primăvara acestui an (2006), de facto doar un singur editor şi redactor, în persoana mea. Volumul mare de corespondenţi, la ora actuală de peste 200, cât şi creşterea continuă a pretenţiilor legate de calitatea materialelor publicate, dar şi a numărului de cititori ca urmare a cerinţelor fireşti de informaţie prin diversitate şi calitate, ca de exemplu şi folosirea constantă a diacriticelor şi a corecturii profesionale în tehnoredactarea materialelor noastre, au dus în final, după mai multe runde de consultări şi discuţii, la constituirea unui comitet internaţional de redacţie, nicidecum numeros, dar care lucrează prin consens. Din acesta fac parte oameni cu principii asemănătoare şi convingeri democratice, dispuşi să depună o muncă redacţională gratuită, din idealism, în virtutea lucrului bine făcut. Din 2006 în primăvară, redacţia Agero a câştigat doi noi valoroşi membri, foşti corespondenţi ai Agero, numindu-i aici pe

domnul George Roca din Sydney, Australia, scriitor şi publicist de origine română din Oradea, ca şi mine de altfel, precum şi romanciera şi jurnalista bistriţeană, Melania Cuc. Lucrăm cum s-ar spune, în trei, de la distanţă pe mapamond, prin intermediul mijloacelor de comunicare moderne: internet, mailing şi conferinţe telefonice. Încă nu ne-am cunoscut personal, ne ştim doar din fotografii şi corespondenţe şi totuşi avem deja un „suflet", pentru aceeaşi cauză. Dar, şi ceea ce este colosal, cu caracter de unicat, datorită distanţei geografice ce ne desparte, ne vom întâlni toţi trei, cât de curând pentru prima dată la Oradea – Băile Felix, în septembrie 2006, aşa cum am convenit de curând în redacţie, ca să ne vedem, cum s-ar spune şi „la faţă".

***V.B**.: Limba română, un liant peste distanţe şi ţări, în numele său, faceţi un act de cultură în care, sunt implicate ideile, forţele dumneavoastră intelectuale, timpul. Cum rezolvaţi problema economică?*

L.H.: Problema economică nu este o „problema", decât în măsura în care nu dispunem de suficient idealism. Cheltuielile noastre sunt în fapt minore, raportate la bugetul unui occidental. Cheltuielile de server, acces internet, cablu şi circulaţie email, sau programe software de tot felul, taxe, sunt plătite din bugetul Asociaţiei Agero, buget pe care revista îl sprijină la rândul sau, prin inserarea de publicitate în favoarea sponsorilor societăţii Agero. În plus, fiecare membru al redacţiei lucrează de acasă, în timpul său liber, de la calculatorul personal. Este în fapt un buget echilibrat şi sigur, căci Asociaţia Agero dispune de suficientă forţă financiară, pentru noi programe sau cheltuieli de server, ca noi să ne putem continua munca, fără a ne face griji despre eventuale indisponibilităţi financiare. Munca de programare şi afişare, strict în sens tehnologic, îmi aparţine şi nu a fost niciodată remunerată sau obiect de calculaţie, fiindcă n-am cerut aşa ceva şi nici nu aş pretinde bani, pentru o activitate comunitară, pe care o prestez cu plăcere şi din devotament. Corectura, tehnoredactarea, prezentarea grafică a materialelor ce sosesc zilnic de la corespondenţi au

preluat-o parțial şi colegii mei de redacție, domnul Roca şi doamna Cuc, precum şi o parte din munca de corespondență. Menționez că ambii colegi de redacție, prestează aceasta muncă gratuit, la fel ca şi mine. În concluzie, cheltuielile de redacție sunt minime. Materialele sosite pe adresa redacției şi orice prezentări pe site, au regim de gratuitate, nu sunt remunerate, aşa cum nici nu cerem cheltuieli de afişare, singurul criteriu de publicare fiind calitatea articolului şi interesul jurnalistic general!

***V.B**.: Să vorbim şi despre pasiunea care este un ingredient necesar, dar când şi rezistă în timp, lucrurile devin spectaculoase.*

L.H.: Pasiunea – da, pentru lucrul bine făcut, este mai puțin o notă filozofică, mai degrabă aş vedea-o ca o confirmare a unei mari iubiri: dragostea mea pentru români şi limba română. De aceea, tot ce facem aici, este expresia unui patriotism real, necondiționat, sincer şi firesc, în cele din urmă. Fiindcă pentru un român în străinătate, patria are întotdeauna alte dimensiuni, comparativ cu cele ale românului rămas „acasă". Iar rezistența sa, dată şi de succesul autentic de care ne bucurăm, nu face decât să ne confirme că ceea ce am pus aici pe picioare, are într-adevăr rostul său, un caracter profund românesc, ce este în fapt tipic neamului nostru, căci românii sunt una dintre cele mai vechi şi originale națiuni europene, născuți şi nu făcuți sau veniți, mai vechi şi mai autentici decât toți vecinii noştri de după granițe, în orice direcție, chiar cu îngăduință, am privi. Avem cum se spune şi la Agero o anume „rezistență în sânge". În fapt, aceasta ne-o şi doream atât pentru noi, la Agero, cât şi pentru cei de acasă, şi cred că ne-a şi reusit, cu unele mici excepții, fapt ce ne motivează pentru o şi mai stabilă continuitate. Clubul intelectual al revistei de cultură a Agero are astăzi peste 200 de corespondenți (eu le-aş spune „români planetari"), este aşadar, dacă vreți, o familie cu adevărat „globală" de intelectuali şi împătimiți ai limbii române.

***V.B**.: În perimetrul culturii germane, cum este percepută o revistă în limba româna?*

L.H.: Din păcate avem mult prea puțină rezonanță din partea cititorilor germani, ca să vă dau un răspuns sigur. Faptul că edităm revista Agero din Germania este însă un factor pozitiv, ce atestă spiritul democratic autentic de aici. N-am avut niciodată senzația de a fi fost tolerați, dimpotrivă, activitatea noastră este considerată de către autoritățile germane ca fiind de bun obștesc! Dar ca publicație în limba română, ce poate fi citită şi înțeleasă doar de vorbitorii limbii române de aici, cei mai mulți cetățeni germani, care ne citesc zilnic, sunt la origine şvabi bănățeni sau saşi transilvăneni, precum şi români din numeroasele familii mixte. Suntem însă recunoscuți pentru spiritul românesc ce îl promovăm de mai multe instituții din țară, dar şi germane, menționând aici exemplar Forumul Germano-Român din Berlin, prezidat de doamna dr.h.c. Susanne Kastner, vicepreşedinta Bundestagului german, pe care o cunosc personal, încă din vremea când prezidam Liga Asociațiilor Româno-Germane din Germania. Mai multe asociații germane din Germania de Sud, dar şi din Elveția germanofonă, întrețin cu noi relații de corespondență şi ne trimit materiale spre publicare. Relațiile sunt aşadar bune şi de viitor.

***V.B**.: Numărul cititorilor utilizatori este în creştere?*

L.H.: Media citirilor pe zi a trecut din aprilie 2006 de cinci mii şi a rămas de atunci, cu mici oscilații, constantă. Apreciem conform statisticilor Agero, creşterea numărului de cititori zilnici, la circa o mie pe an. Speram deci, ca în 2007 să avem cel puțin şase mii de cititori zilnici. Oricum ar fi însă situația, numărul citirilor are, cel puțin pentru mine, un caracter secundar, căci noi nu ne finanțăm prin publicitate. După cum ştiți, revista Agero are un profund caracter cultural şi de informare în limba română, de tribună liberă, ce nu cenzurează şi nu practică atacul la persoană. Cred că acestea sunt atuurile sale, cu care vom asigura cititorilor noştri o şi mai bună calitate pe viitor. Cei ce ne citesc, găsesc la noi, ceva nou, sau poate ce părea de mult pierdut, un bun simț şi o stabilitate dată de curățenia sufletească a corespondenților noştri, garantul succesului nostru, un factor de care ținem seama.

***V.B**.: Se cunosc avantajele unei publicaţii de gen electronic, v-ar tenta şi formula sa tradiţională? Ar fi mai greu de realizat cred, mai costisitoare dar, pe de alta parte, cuvântul tipărit pe hârtie rezistă mai mult prin ani. Comparând cele două formule, rămâneţi de partea modernităţii?*

L.H.: Cu siguranţă. Sigur că publicaţia Agero are un caracter internaţional, de presă electronică şi tocmai de aceea gratuitatea sa prin internet este evidentă, iar factorul primordial ce îl urmărim este să fie accesată în primul rând gratuit şi pe mai departe, de cât mai multe persoane! O serie de publicaţii electronice oferă articole de top contra cost! Noi nu avem de gând să o facem. Iar cum o publicaţie pe hârtie este costisitoare, precum şi mai dificil de tehnoredactat sau remis prin poştă, cu mari cheltuieli de logistică, este în aceste condiţii neaccesibilă oricărui cetăţean român de pretutindeni (pe care în fapt îl deservim direct prin metoda „internet"), tot ceea ce trebuie să îndeplinească logistic, este să dispună de acces internet relativ ieftin. Aşadar, rămânem pe viitor deocamdată la aceasta apariţie electronică, ce este şi va rămâne, cel puţin în redacţia mea, gratuită. Sperăm însă să organizam pe viitor, alte câteva ediţii de carte, cu cele mai bune articole ale noastre, şi aceasta cât de curând. Suntem „copiaţi" deja cu mausul, direct şi eficient de o serie de publicaţii pe hârtie, ştiu deja de zeci de cazuri. N-am intentat însă nimănui nici un proces, căci văd aceasta ca un act de generozitate, fiindcă dacă suntem „buni", suntem şi copiaţi şi căutaţi. Există o mare cerere de prezentare a materialelor pe portalul Agero, şi acesta este un argument suficient de a constata succesul nostru. În privinţa apariţiei articolelor Agero pe hârtie, în formă de carte, am început deja discuţiile cu o serie de edituri din ţară. Avem bune relaţii cu presa scrisă, vom câştiga şi aici experienţa de care avem nevoie. Nu ştiu dacă vă este, între timp, cunoscut volumul de poezie – de primă antologie de poezie al românilor din diaspora, intitulat *Blestemul lui Brâncuşi*, care a fost publicat şi editat la Suceava în 2004, în cooperare cu Revista „Agero" şi Centrul de Cultură

Suceava, personal prin efortul meu şi al domnul Ion Drăguşanul. Această carte a fost o sublimă selecţie de articole (poeme culese de pe Agero), prima de acest gen din ţară. Au urmat însă şi alte cărţi de eseuri, sau etnologie, cu trimiteri istorice sau diverse, din colecţiile Agero, cum ar fi de exemplu, cartea doamnei Cristea de la Viena, *Timp şi sărbătoare*, sau mai de curând *Românul planetar* de Lucian Hetco şi altele editate de asociaţii prestigioase, cu care întreţinem relaţii de parteneriat, referindu-mă în special aici la Asociaţia Română pentru Patrimoniu, din Bucureşti, condusă de distinsul scriitor şi istoric dr. Artur Silvestri.

***V.B**.: Simţământul că faceţi prin scris, legătura cu scriitorii români de pretutindeni, trebuie să fie special.*

L.H.: Într-adevăr este o mare plăcere, la fel cum este şi o constantă răspundere, aceea, de a prelua rolul unei plăci turnante între românii de pretutindeni, corespondenţii noştri, sau cea a unui cap de pod din românitate, între germani, mijlocind contacte, fiind conştientă parte a contactului cu intelectualitatea românească, fie ea în Germania sau oriunde, ce asigură iată, un spirit românesc unitar şi solidar, pătrunzător, dar mai ales sincer şi cutezător, dincolo de graniţe artificiale, cenzură, prost gust, atac la persoană sau alte oprelişti de natură jurnalistică, care în fond cititorii noştri, nici măcar nu le caută. Sunt cu adevărat fericit, trăind intr-o ţară cu adevărat liberă, în Germania, că pot să împlinesc prin munca mea, prin cea a colaboratorilor mei din redacţie, dar în mod special a celor peste 200 de corespondenţi ai Agero, cerinţele culturale şi informaţionale ale cititorilor noştri. Este evident că este o muncă de uzură, zilnică, făcută din idealism şi fără remuneraţie, care însă personal mi-a adus o serie de satisfacţii majore. Iar acestea nu se pot plăti cu tot aurul din lume, fiindcă pentru mine, românii au nevoie stringentă de acces la cultură, în special în mod gratuit, acum mai mult ca oricând.

***V.B**.: Scrisul Dumneavoastră,cărţile Dumneavoastră întregesc desigur cartea de vizita a unui intelectual de „rang*

european", precum sunteți. Haideți să vă cunoaştem şi din această perspectivă.

L.H.: Înainte de toate mă consider un intelectual român, de factură comunitară, de formație germană, prin convingere însă un român autentic, între ceilalți europeni, ce şi-a văzut de treabă. Căci tot ceea ce am făcut în cei 16 ani de diasporă în Germania, toată munca mea comunitară, indiferent că a fost la nivel de asociație la Agero, sau ca preşedinte al Ligii LARG (Liga Asociațiilor Româno-Germane din Germania), ori ca editor şi redactor al publicației Agero, despre care vorbim astăzi, a fost pusă în slujba ideilor românismului. Personal mă consider a fi mai degrabă un vizionar sau dacă vreți, de muncitor ce şi-a căutat silitor, întotdeauna ceva de lucru, cu un anume sens, nerisipind energii aiurea, trăindu-şi ziua la adevărata ei intensitate. Trăim însă vremuri frământate în viața românilor şi a lumii în general, căci neînțelegerile sunt tot mai grave, iar tarele societății trecute încă ne mai chinuie la noi acasă, laolaltă cu invidia, confuzia, păcatele sau alte angoase de factură comunistă ori neo-comunistă, însoțite de boli spirituale, ce ne afectează moralul şi cultura națională. În antiteză, am gândit inițial şi am văzut în Agero un spirit nou, un loc unde se respiră, se gândeşte liber şi se speră la mai bine, un loc de scăpare, de refugiu, sigur şi nealterat. Cele câteva cărți sau unele eseuri pe care le-am scris de-a lungul anilor, au toate la baza lor, acest principiu, al unității româneşti, în fond simplu şi eficient.

***V.B**.: Literatura română, care nu beneficiază de o limbă de circulație, este totuşi cunoscută acolo, cum se percepe, dacă nu sunt traduceri prea multe?*

L.H.: Din păcate literatura română este mult prea puțin cunoscută în occident, sau ca să fim cinstiți ar fi meritat să aibă ceva mai multă recunoaştere! Iar dacă nu este atât de prezentă cum ar fi meritat, s-ar mai putea face câte ceva! Sigur că avem intelectuali de elită, cunoscuți, atât în țară, cât şi în străinătate, dar totodată şi un marketing dezastruos. Nu avem, din păcate nici un român laureat al Premiului Nobel pentru literatură, deşi potențial

am fi avut! Potențialul cultural românesc se mărgineşte actualmente, mai mult la prezența culturală în țară, şi acolo ceva mai puțin decât ar fi fost cazul şi mai puțin în străinătate. Este adevărat şi că finanțările în domeniul culturii, nu se mai bucură de primul rang. Dar se greşeşte şi aici, la fel cum s-a greşit şi se greşeşte încă în turism, sau în economie în general, sau la dezvoltarea mult prea târzie a infrastructurilor stradale eficiente. Literatura română contemporană, este în fapt puțin recunoscută în occident (din vina noastră), desigur, cu unele excepții, vorbind aici despre autori şi personalități româneşti ce au trăit în occident: Istrati, Ionesco, Eliade sau Cioran. Cei mai „mari" de acasă, au rămas în mare netraduşi şi sunt practic, cu mici excepții, necunoscuți. La ora actuală, în spațiul de limbă anglo-saxon cel mai cunoscut autor de origine română este prof. dr. Smarandache, din S.U.A., autor a mai multor cărți şi inițiator al curentului literar numit „paradoxism". Cred însă cu convingere, că vom descoperi şi marketingul precum şi eficiența occidentală şi nu ne vom feri de prejudecăți şi că ne vom etala calitățile la nivelul literar al altor națiuni, nu numai la nivelul unui Institut Cultural „Titu Maiorescu" din Berlin, ce aduce de curând un suflu nou, în prezentarea culturii, artei şi a literaturii romaneşti, cel puțin în percepția germanilor. Se scrie însă în țară suficientă poezie bună, proză, filozofie şi istorie de calitate, care ar putea interesa la nivel european, chiar global şi ar fi bine şi primită. Nu de autori buni şi talente autentice ducem lipsă, ci de un sistem eficient, dar mai ales, ne lipsesc încă mijlocelele financiare şi inițiativele personale, poate că ne lipsesc chiar câteva personalități autentice, reprezentative. La capitolul acesta, iată, suntem încă deficitari, fiind nevoie de o schimbare de mentalitate, care sper să se producă cât de rapid.

***V.B**.: Legat de impedimentul traducerilor, revin şi zic, revista „Agero", suplineşte un asemenea prag, vă dorim rezistența prin ani şi proiecte noi. Apropos, care ar fi conturul acestora, azi?*

L.H.: Revista „Agero" practică, ori de câte ori este posibil, traducerea lucrărilor autorilor români în limbi de circulație mondială. Avem şi o rubrică specială dedicată acestor traduceri, în accepția mea, o muncă titanică şi oarecum de pionierat, căci n-o facem doar noi, o practică şi alte reviste electronice din țară, ceea ce este foarte bine. Există de asemenea o serie de scriitori români, care au înțeles necesitatea prezentării operei proprii în limbi de circulație mondială. Din păcate, nivelul bugetelor personale, la nivel de autori, este insuficient pentru traduceri de amploare, dar cunosc o serie de scriitori din România care îşi pot permite financiar aceste traduceri, sau au primit chiar dacă mai greu, acceptul unor edituri. Urmează apoi, desfacerea lor pe piețele străine, care din nou, este un factor comercial dificil. Dar unele lucrări au fost încununate de succes şi au fost prezentate şi lansate şi în Germania, la diverse târguri de carte. Bine-ar fi să le găsim pe viitor şi în librării! Proiecte noi, în ceea ce ne priveşte vor urma, am să vi le relatez în amănunt într-un viitor interviu, fiind vorba în special de adâncirea relațiilor noastre interculturale la nivel european, nu numai între asociații româneşti răspândite aici, ci de o interculturalitate nouă, cu o cooperare între autori nativi de limbă germană şi română, ce vor fi traduşi exemplar în ambele limbi, aşa cum îmi doresc să oferim vârfului de lance al scriitorimii române, posibilitatea de a fi citiți, în traduceri, din ce în ce mai numeroase în spațiul cultural anglo-saxon. Vom iniția şi o simeză Agero, aflată deja în lucru, care va expune pe web lucrări ale artiştilor plastici români. După cum vedeți, idei sunt destule.

23 septembrie 2006

IOAN MICLĂU

(scriitor, editorul, timp de decenii, al Revistei de Artă şi Cultură „Iosif Vulcan", fondatorul bibliotecii româneşti „Mihai Eminescu" în Australia)

„Mai avem mult de dat educației pentru a egala necesarul moralei"

***Veronica Balaj**: Cum se vede România din Australia?*

Ioan Miclău: Nu caut jocuri de cuvinte, dar dacă se tot vorbeşte că românii în lumea exilului/diasporei „nu sunt uniți", nu e totdeauna un adevăr, ci doar o fabricație înălțată pe o altă realitate. Din România, ca de fapt din oricare alte țări, emigranții pornesc cu diferite niveluri de cultură personală: astfel căile de căutare spre împlinire/realizare a viselor lor fiind diferite; eu am înțeles repede ceva, adică am înțeles că nu pot fi adunați într-un loc, un amalgam colectiv şi dirijați de undeva ca o turmă, prin lumile lui Dumnezeu, mai ales cu dirijări diplomatice de interese politice, dar prezentate la suprafață ca acțiuni ale culturii şi tradiției de acasă! „Cum nu asculți? Nu-ți iubeşti țara?", „Voi sunteți ambasadorii României", „Aveți drept de vot" etc. Există deci şi acea practică de manipulare prin interese politice a oficialilor neocomuniști, prin orice mijloace, chiar prin coruperea unora din diaspora, şi a crea această învrăjbire în cadrul comunităților româneşti, tocmai pe acest fond al diferențelor culturale cu care a plecat fiecare în lume, creându-se astfel o bază rea în care toți pierdeau, fără să se ştie cauzele reale. Efectele dezastrului se văd azi, când majoritatea comunităților româneşti din marile metropole nu au reusit a avea, aşa ca alte etnii venite din țări necomuniste, o „Casă a comunității". Trepăduşii şi greierii racolați, cântau

peste tot: Vatra noastră este la consulat, la ambasadă etc., mai puțin se vorbea despre biserică, înainte de 1989. „Liderii" asociațiilor românești, adunau banii, cheltuiau banii pe picnicuri și nimicuri, dar nu pe obiective majore. Se crucea lumea, dar degeaba. Se „inspirau" acțiuni pentru creșterea imaginii României. Demagogie curată, după cum au arătat faptele ieșite la suprafață în final. Și să revin la ce spuneam la început: cum vedeam eu lumea din România comunistă? Ne zicea un „individ mare" pe atunci: „Vedeți tovarăși, aceşti pocăiți ce fug la Carter în America? Habar n-au ei că tot în brațele alor noștri ajung, care îi iau în primire, și îi „ajută" să nu se mai aleagă nimica din ei, sau să se realizeze cumva!" Deci dacă m-am realizat în lume, a fost pentru că Dumnezeu așa a vrut. Vorbesc în familie dulcea mea limbă românească familiară, scriu în limba mea românească și mă întristez și azi, când văd „studiați" „școliți", cu „gramatica impecabilă", scriind minciuni. Mă apasă. Nu schimb cu ei.

***V.B.**: De ce scrieți?*

I.M.: Omul are gânduri, iubiri, orgolii, are infinită imaginație. Când încerci a face o mărturisire despre tine, despre tine ca individ, și încă trăitor departe de locurile tale natale, dus de destin și împrejurări, psihologia ta capătă valențe derutante. Personalității tale i se adaugă sau i se desprind, valori care răbufnesc spre a fi exteriorizate, mai exact zis, spre a te regăsi pe tine în raport cu lumea din jur. În inima mea stă frumos, imaginea locurilor copilăriei de care nu mă pot rupe, dar am mers înainte. Am ajuns prin studii și eforturi să prind și admitere la o universitate australiană, deci realizare de vârf, însă răspunsul căutărilor mele parcă tot nu l-am aflat. Lupta pentru a supraviețui nu-i o noutate. În scrierile mele se întrevede o explicare a realității în care ne aflam. În general, mă experimentam pe mine. Mi se părea, și încetul cu încetul deveni certitudine, că între educație și morala vieții de zi cu zi, există o ruptură inexplicabilă și universală, dar numai până

când ajungem la interesul pentru ban, al îmbogățirii, atunci totul devine limpede. Adică, mai avem mult de dat educației pentru a egala necesarul moralei.

***V.B**.: A intervenit şi nevoia de literatură. Vorbiți-ne despre revista „Iosif Vulcan" ca formulă de comunicare.*

I.M.: În Australia, vreme de peste un deceniu am fost editorul Revistei de Artă şi Cultură „Iosif Vulcan", prin care păstram continuitatea limbii şi identității noastre românești. Revistă apolitică. Nelegată la rețeaua de influențe neocomuniste, bineînțeles biciuită des de clopoțeii sforăriilor diplomației neocomuniste. Îmi ştiam conştiința curată şi îmi vedeam de viața mea.

V.B.: Şi biblioteca românească? O idee venită tot din dorința de comunicare…

I.M.: Am agonisit din drag de neam şi de carte românească, o bibliotecă românească pentru a servi cultura şi tradiția noastră, biblioteca „Mihai Eminescu". Apoi, în acest sens, o chemare adresată comunității etnice române, publicată în revistele mele. Redau textul unei astfel de „chemări/anunț": „Anul 2006 sperăm să fie un an al înfăptuirilor mult mai curajoase, sperăm să avem puterea de a încropi o mai vie mişcare literară, la care vă invităm cu tot dragul, după putințele (forțele) fiecăruia, să ne unim efortul de a deschide o cale a trăirii în armonie, a da acestei mişcări literare o direcție din care să poată răsări un adevărat curent literar, nou, la care generația tânără, copiii noştri să adere cu visele, speranțele, imaginația lor creatoare de bine. Comunitatea noastră etnică de pretutindeni are resurse imense. Ne trebuie doar o opinie sănătoasă, capabilă a reaşeza unitatea comunității pe principiile respectului, în primul rând între noi, românii. Apoi, a înțelegerii celor vârstnici cu rolul lor. Vrem o cultură care să zidească viața, vrem opere literare cu tematici de înnobilare spirituală, să avem un Dumnezeu, nu un fanatism. Când Dumnezeu a creat lumea, a globalizat deja iubirea, deci să căutăm iubirea dacă vrem să

unim omenirea. Mişcarea literară la care vă chem, iubiți creatori de opere literare, începe din acest moment în care lansez chemarea mea". Revista apare şi azi în formulă on-line şi pe hârtie. Redactor şef este scriitorul Laurențiu Fulga.

***V.B**.: Ați avut mereu încrederea că de aici, literatura e o punte spre țara de baştină?*

I.M.: Românul nu iubeşte discriminarea rasială ori religioasă. Aşa credem. Iată un exemplu: Cu ocazia unor festivități multiculturale ale Australiei, reprezentanții guvernului australian, referindu-se la aportul etniilor în sudarea unității economico-sociale şi a ființei statului australian, au spus că românii sunt de admirat pentru felul în care îşi organizează viața de familie şi socială. Respectându-şi în acelaşi timp tradițiile proprii, obiceiurile, cântecele, limba, fără a stânjeni pe nimeni. Aşadar, românii şi subsemnatul ține vie în minte şi inimă neuitarea rădăcinilor sale de neam.

CĂLIN-ANDREI MIHĂILESCU

Lumea, un vis palpabil (Armonii transatlantice)

Călin-Andrei Mihăilescu, personalitate culturală de primă mărime care țese idei în mai multe limbi şi continente, este scriitor, profesor universitar de literatură comparată şi de limbă spaniolă la Western Ontario University (Canada), teoretician al literaturii şi un om legat de jurnalismul radio (Radio Freee Europe, BBC, CBC) şi de ziaristica din diaspora. Şi, nu în ultimul rând, un jovial, un prietenos, un onest şi un înfometat de viață, dovadă implicarea sa în tot felul de preocupări (literatura beletristică, mistica de factură catolică, jurnalistică, societate civilă, sport şi altele).

Cristina Mihai*: Aş dori ca această convorbire să facă un „du-te, vino" de la profesional la personal. Voi începe, aşadar, cu o întrebare simplă: cum a fost integrarea pe pământ canadian? Într-o țară a pragmatismului de tip anglo-american, ați ales literatura. De unde această pasiune? Cum răspunde ea nevoilor timpului? Cât de greu este să-i atragi astăzi pe studenți la un curs de literatură?*

Călin-Andrei Mihăilescu: Mi se pare imposibil să alegi literatura ori filosofia; dar îmi amintesc că ele m-au ales pe mine, printr-o serie de agenți (genom, fenom, cărți căzute în mână, profesori, prieteni) pe care, pe atunci, nu-i puteam suspecta de aşa ceva. Canada, însă, eu am ales-o, spre disperarea inițială şi avantajul ulterior al Franței şi Germaniei, țări în care aş fi putut rămâne fără să spun(ă) nici „pâs!" Am ajuns la Toronto în primăvara, uşor rece, năucitoare prin

imensitatea cerului senin şi prin lipsa mirosurilor, a anului fără soţ 1987. Studiile graduate mi le-am terminat repede, la Centrul de Literatură Comparată a Universităţii din Toronto, acolo unde le şi începusem (nu cu uşurinţă; francofon prin naştere, hispanofon prin educaţie, engleza mea iniţială era sub-aproximativă. Când, vreun an mai târziu, am putut s-o vorbesc fără să-mi amorţească mâinile, i-am spus colegului care-mi zisese, cu câteva luni înainte, că vorbesc ca Socrate: „Amice, pe atunci scoteam câte o vorbă pe oră, pe când Socrate vorbea atât de mult că nu a avut vreme să scrie nimic"). Integrarea e, în general, marota emigrantului şi, în particular, a României. A mea a fost lipsită de dureri, dar nu şi de grija de a nu mă adapta prea bine: mai degrabă conservator decât convertit, m-am apărat instinctiv de o adaptare excesivă, care cred că m-ar fi făcut fie să mă pierd, fie să re-emigrez din plictiseală. Poate de aceea Canada încă mă surprinde, deşi nu foarte des. Trăiesc în ritm new york-ez într-un oraş prea liniştit pentru binele lui şi într-o universitate deocamdată îndestulătoare pentru binele meu. Cum nu am trecut oceanul ca să caut glucoză pe Himalaya, nu sunt nerealist spunând că studenţilor le place literatura şi că o citesc şi din plăcere şi din polemismul specific vârstei: acela de a se opune mercantilismului vremii. A fi tânăr mai înseamnă şi să i te opui ideii că toate jocurile sunt făcute. Literatura îi ajută acestei rezistenţe nu doar în moduri fanstasmatice ori escapiste.

***C.M**.: Predaţi teoria literară, literatura comparată, scrieţi eseuri, editaţi volume cu scriitori importanţi ai acestui timp. Întâlnirea intelectuală cu atâtea nume mari ale cuvântului (aş aminti doar câteva, precum Jorge Luis Borges, Umberto Eco, John Woods) este un izvor de îmbogăţire culturală. Un impact care lasă urme. Mă întreb ce modelări-remodelări au determinat în dvs. toate aceste festinuri intelectuale?*

C.-A.M.: Dintre autorii străini care m-au influenţat semnificativ fac parte, cu siguranţă, Nietzsche, Walter Benjamin, Borges şi Deleuze, pe care continui să-i descopăr, ca

şi pe vechii maeştri, mai cu seamă Heraclit, Meister Eckhart, Spinoza şi Kant. În mai mică măsură Descartes, Pascal, Hegel, Husserl, Carl Schmitt, Heidegger, Adorno, Arendt, Agamben. Deoarece întâlnirile prin lectură sunt, cel mai adesea, mai profunde decât altele, şi deoarece trăiesc în prezent, pot spune că aceste întâlniri mă inspiră, îmi dau ocazia unor intense dialoguri de idei şi îmi întineresc stilul. Dintre autorii contemporani cu care m-am întâlnit uneori şi care mi-au dat de gândit: Gabriel García Márquez, Jean-Luc Nancy, Wlad Godzich, Stanley Corngold, Charles Lock şi puțini alții. Cum m-au schimbat aceste întâlniri? M-au ajutat să plutesc pe apele timpului.

***C.M**.: V-aş ruga să schițați un portret al literaturii române contemporane, aşa cum este văzută din interior şi aşa cum este ea percepută din exterior. Care sunt aspectele mai importante ale literaturii române pe care le doriți a fi cunoscute în dialog cu surorile de limbă engleză, franceză şi spaniolă?*

C.-A.M.: Nedemn de-o aşa generoasă întrebare, mă rezum la a spune că literatura română a reînceput să câştige, modest deocamdată, din terenul simbolic pe care îl avea în anii ’80 şi pe care îl pierduse în deceniul următor în favoarea mediilor vizuale şi a scrisului memorialistic, documentar şi istoric. De o neclară bogăție internă, literatura română arată, din afară, ca o schiță făcută din linii întrerupte. Excesul de interior se împlineşte, centripet, şi din devorarea exteriorului. Din autorii recenți care ar trebui cunoscuți în spațiile numite (şi cum aproape totul este traductibil): Şerban Foarță, Ştefan Agopian, Ion Groşan, Ion Stratan, Simona Popescu, Răzvan Petrescu, Dumitru Radu Popa, Petru Cimpoeşu.

***C.M**.: Am în față una dintre cărțile editate de Dumneavoastră (în colaborare cu Walid Hamarneh),* **Fiction Updated**, *în care se discută dacă teoriile ficționalității sunt „déja passées”. Dincolo de dezbaterile filozofice ți literare, ce influență are ficțiunea asupra cititorului?*

C.-A.M.: *Fiction* – „ficțiune” și „proză imaginativă, non-documentară” – înseamnă, sintetic, un „ca și cum” ce-i luat de bun. Ca gen literar (i.e., roman), *fiction* este de departe cel mai citit. Proza scurtă, poezia și dramaturgia sunt din ce în ce mai departe de *fiction* din punctul de vedere al popularității. Fiind un „ca și cum” (*als ob*; *as if*), ficțiunea este în pericol de a fi absorbită de diversele instanțe ale adevărului: științifice, documentare, religioase. Dar în această fragilitate stă forța ei, care îl atrage pe cititor să participe la jocurile estetice ale libertății (și ale adevărurilor care nu pot fi altfel exprimate).

***C.M**.: Într-o lume globalizată, frământată și dornică să se reașeze într-o noua ordine, ce rol îi revine culturii și scriitorului? Este scriitorul modern prizonierul criticilor literari? În ce mod poate fi redimensionat dialogul scriitor-cititor, astfel ca patima pentru citit să reînvie? (Desigur, mă gândesc și la contextul general în care trăim, la mass-media care „ne fură” din fața literaturii în particular și a cărții în general).*

C.-A.M.: Romanul globalizării îi e leagăn unei omeniri mediocre; o melodramă mai puțin utopică, dar nu mai puțin retorică decât ceaușistul „vom face totul”. Versiunile populare ale globalizării au origini teologico-militare și prezintă omogenizarea planetei ca pe un proiect misionar și progresist. Businessman-ul american e noua încarnare a atletului lui Christos care cutreieră lumea pentru a-i converti pe păgâni. Există însă și o altă globalizare, pe care o consider reală, și care are loc în timp, nu în spațiu. Marile companii (Deloitte Touche, Microsoft etc.), prin acele sectoare ale lor numite „companii globale”, produc scenarii de dezvoltare împinse 10–15 ani în viitor. Aceste scenarii sunt apoi întoarse către prezent pentru a contribui la planuri de dezvoltare, la decizii manageriale, de marketing etc. În aceste ficțiuni globale „soft”, multinaționalele investesc fonduri suficiente pentru ca ele să devină ficțiuni „hard”, adică „adevăruri” ca imagine sau brand. Globalizarea

reală înseamnă a fi cu un pas înaintea timpului tău, pe care astfel îl domini şi transformi. Acela care e doar cu un pas înaintea timpului său merită să fie prins din urmă de acesta, spunea Wittgenstein. Scriitorii adevărați, aceia care, fiind atât de adânciți în timpul lor încât se aflau în afara lui, nu au fost niciodată prinşi de timpul lor – ori de al altora –, sunt agenții anti-globalizării. Fiind nicăieri, ei sunt pretutindeni (Nietzsche, nedus la biserică, spunea că existența lui Dostoievski e de ajuns pentru a mântui toată omenirea). Media vizuale? Rezon! Imaginile lor ne țin în închisoarea unei lumi plăcut neutre. Dar, dacă o imagine valorează cât 1000 de cuvinte, ea nu face cât 1001. Se citeşte mult mai mult decât ne invită să credem media vizuale (producția de carte e în floare în România; niciodată nu s-au publicat la noi atâtea traduceri — mă gândesc că prietena mea, Denisa Comănescu, publică în colecția ei de la Humanitas peste o sută de titluri pe an). Sigur, eram obişnuiți altfel din anii comunismului, când literatura era hipertrofiată, acoperind arii ale gândirii social-politice, ale istoriografiei adevărate ori ale entertainment-ului care erau, fie nepermise public, fie inaccesibile. A citi (şi a face critică literară) în anii ’80 însemna mai mult şi mai multe decât după 1990. Când, azi, rating-urile constituie „acumularea cantitativă”, când entertainment-ul a devenit „baza” culturii de masă, cum ar spune-o Marx, „alinierea” la modelele occidentale, la sutele de canale de televiziune, la milioanele de computere, e normală precum e aerul timpului; cum este şi deschiderea pieței româneşti către cele mondiale. Ea înseamnă nu doar succesul comercial al literaturii de doi bani (Paolo Coelho, Dan Brown...), care e o constantă invenție mutuală a „cererii de piață” şi a ofertei unor semi-autori puşi să seducă cititorul simplu, inventându-i dorințele şi oferindu-le acestora o satisfacție imediată. Criticul literaturii de masă este conținut în reproducția de piață, este o non-persoană, şi, în cele din urmă, personificarea unei cifre de afaceri. Dar „alinierea” această înseamnă şi publicarea literaturii

bune, în „nişe de piaţă” reduse, dar fundamentale. Aici criticii au nume şi o anume influenţă asupra succesului editorial, dar ei nu sunt paznicii închisorii în care osânda scriitorului e prelungită cu fiecare carte publicată.

***C.M.*: Cum era? Cam aşa...** *este o carte care rememorează viaţa noastră din timpul comunismului prin intermediul poveştilor/povestirilor mai multor personalităţi ale culturii noastre. Cum ne ajută aceste amintiri să privim prezentul şi viitorul?*

C.-A.M.: Poate întâmplarea a făcut ca amintirile celor douăzeci şi patru de autori să se articuleze într-un soi de epos al anilor comunismului românesc (la noi, eposul e, fie fracturat, ca la Ion Budai-Deleanu, fie inexistent, după el). Amintirile acestor oameni, care au între 50 şi 90 de ani, nu prezintă trecutul din perspectiva judecătorului şi nici nu îl îngheaţă sub privirea scrutătoare a factorului adevărului indiscutabil. E un trecut încă viu pe care cititorii tineri îl pot înţelege în complexitatea lui omenească şi simplitatea sa uneori monstruoasă, şi de care cei mai vârstnici sunt invitaţi să se despartă mai mult zâmbind decât scrâşnind. În tot, un joc care invită la joc.

***C.M.*:** *Ce înţelegeţi prin „ţara europsită”?*

C.-A.M.: Pentru Caragiale (care e adesea refuzat de junii corupţi de adaptabilitatea euro-contemporană — „să ne mai lase Caragialele dumitale în pace!”; ce vorbă e aia, „Mai slăbeşte-mă cu Europa dumitale, stimabile!”?), naţia română e oropsită şi oropsindă în viaţă. Singura şansă — şuie — la procopseală e împinsă într-un „om muri şi-om vedea”, deşi suciţii lui — Cănuţă, nenea Anghelache, Lefter Popescu – par a sugera, în cele din urmă, altceva. Dincolo de Caragiale, pe partea ceastălaltă a unei jumătăţi de veac când autoritară, când totalitară, europsirea românească arată uşor diferit, deşi caragialismul a învins comunismul în România, şi deşi cadrele caragialiene vor rămâne definitorii naţiei noastre în timpul probabil al viitorului. Imparţial, românul e şi-şi (român şi

francez, român şi canadian ori român şi român), nu sau-sau. Identitatea sa e dual şi vorace, acumulează primitiv-capitalist cam tot ce se nimereşte, şi judecă lumea pe principiul excluziunii, al lui „fie, fie". Europsirea e o hidră: un cap plin de lehamite, altul de egoism (ţâţâind adesea mitocăneşte), altul de politicianism, dar nu de responsabilitate, altul de un râs care seamănă teribil a plâns. Europsită, ţara miticilor şi a aferenţilor lor, e lipsită de elemente medii (clase de mijloc, instituţii credibile, consens negociat, societate civilă influentă). Şi, fiind şi lipsită de mijloace, pare situată puţin la est de populaţia sa.

***C.M**.: Construiţi un bine-venit pod cultural între lumea veche (mai ales cea de la „Porţile Orientului") şi lumea nouă. Cu ce să ieşim noi în lume? Ce să preluăm de la canadieni/americani (din nord şi din sud)?*

C.-A.M.: Cred că materia primă de export cultural românesc e de găsit la nivelul indivizilor de excepţie. Managementul cultural românesc se află încă la începuturi; cu vocaţia noastră misionară slabă, nu e uşor să fim convingători într-un occident plin — dar nu saturat — de imagini de mult moştenite şi de brand-uri culturale stabile şi bine finanţate (dacă vom compara tradiţia şi forţa instituţională a unui „Goethe Institut" sau „Instituto Cervantes" cu acelea ale „Institutului Cultural Român", putem înţelege că mai sunt multe de făcut). Dar nu ducem lipsă de personaje seducătoare, al căror simţ al umorului, a căror carismă, ironie, rafinament şi poliglotism pot, fiind sprijinite instituţional, să ajute la ceea ce numiţi „ieşirea noastră în lume". Adversarul principal al acestei ieşiri este, însă, nombrilismul românesc: boala de a privi cam totul ca privindu-ne pe noi. Un caz fericit îl reprezintă filmul românesc: de la ediţia din 2007 a festivalului de la Cannes, unde „4–3–2" al lui Cristian Mungiu a obţinut cel mai semnificativ premiu acordat culturii române până acum, se organizează retrospective ale filmului românesc la Lincoln Center în New York sau la cinemateca ontariană din Toronto, unde pot fi văzute creaţiile

lui Ciulei, Pintilie şi Daneliuc, şi se vorbeşte despre „noul val" al cinematografiei noastre, despre Caranfil, Nemescu, Puiu, Muntean, Giurgiu şi alţii. Nu doar filmul românesc are de profitat, ci şi artele plastice, teatrul şi literatura noastră. Cât despre ce ar fi bun de luat de la nord americani, în afară de cumpătare ori ştiinţa de a-l asculta ori ajuta pe celălalt? Nu avem destulă vreme pentru asta, mai cu seamă în vremea în care România se americanizează prost.

***C.M**.: Mă gândesc ca finalul convorbirii să fie o fereastră deschisă spre mâine. Aşadar, ce proiecte de viitor aveţi?*

C.-A.M.: Câteva cărţi în engleză – *The Book of Points* (o carte densă despre punctuaţia gândirii), *Gambling Theory* (o colecţie de eseuri despre risc, teoria jocurilor şi aspectele politice, sociale şi estetice ale „ruletei" modernităţii), *The Age of Borges* (literatura secolului XX privită din perspectiva operei scriitorul argentinian) —, cîteva în română — *Deunamor* (o carte de eseuri, proze şi poeme despre dragoste) *Quand-cuando* (filosofia artei marţiale a timpului), o — deocamdată fără titlu — colecţie de eseuri despre teoria studiilor culturale, un roman în patru volume şi patru limbi, deocamdată numit *Tetra-logia*, o mulţime de texte mai scurte, şi continuarea unei serii TV, „Ecran'n ecran", pe care am început-o anul trecut.

ALEXANDRU NEMOIANU

(renumit profesor universitar S. U. A., publicist, istoric, eseist de marcă)

„Scrisul aşază gândul în realitate… purifică”

***Veronica Balaj**: Plecarea din ţară presupune, pe lângă alte stări şi curaj. Cât şi cum se exercită acest curaj acum când sunteţi un nume cunoscut?*

Alexandru Nemoianu: Actul de a emigra, de a părăsi un loc şi o realitate cunoscută şi a le schimba cu o realitate necunoscută, este un act extrem, la limită, mai ales în împrejurarea că, atunci când am făcut-o, la începutul anilor ’80 ai veacului al douăzecilea, nu mai exista cale înapoi. Emigrarea este un act extrem şi condiţia de emigrant una limită, în care nu poţi pretinde că eşti altceva decât eşti, nu-i poţi minţi pe cei din jur şi nu poţi să te minţi pe tine. Că în orice situaţie extremă, incendiu, război, închisoare, îţi sunt măsurate şi arătate şi posibilităţile şi limitele şi asemenea experienţe te fac mai puternic. În momentul de faţă cred că pentru un emigrant, cinstit sufleteşte, manifestarea curajului este un exerciţiu în smerenie. Acceptarea că în relaţia cu „ţara” emigrantul este un marginalizat al cărui singur drept şi singura obligaţie este să o iubească necondiţionat.

***V. B**.: Aţi străbătut diferite etape până să ajungeţi la starea actuală. Ne puteţi menţiona câteva dintre ele?*

A.N.: Emigraţia poate fi comparată cu o naştere şi o naştere este în dureri. Se poate asemui procesului de „ominizare”, de redevenire umană. În termeni practici emigrarea înseamnă reconcilierea imaginii despre ţară „nouă”,

adusă în sacul de emigrant, cu realitatea. Repeziciunea şi corectitudinea cu care se face această reconciliere cred că dă măsura „succesului" în țară „nouă". Momentele acestui proces sunt nenumărate şi enumerarea lor nu cred că poate fi de folos. Ceea ce este de folos este că aceste „momente" să le amintim aşa cum au fost, fără romantisme, fără exagerări şi fără amărăciune.

***V.B**.: La ce anume ați renunțat şi ce ați păstrat spiritual din „țară"?*

A.N.: Am renunțat la detaliu, la căile lui şi mai ales la confuzia dintre „țară" şi un moment politic care, slavă Domnului, s-a dovedit trecător. Am căutat să păstrez „duhul" românesc, înțelegerea românească a rostului vieții, a înțelegerii româneşti a diferenței dintre bine şi rău, pe scurt, „modelul existențial românesc".

***V. B**.: Bibliotecile mari americane cred că sunt un soi de prezență benefică. Vă rugăm să le definiți măcar ca stare interioară.*

A.N.: Există în America numeroase biblioteci „mari". Multe dintre ele sunt adevărate uzine, complexe tehnice. Căldura este dată de cel care caută căci nu trebuie uitat că întotdeauna căutăm ceea ce ştiam.

***V. B**.: Este acolo scrisul un „catharsis" pentru Dumneavoastră?*

A.N.: Cu toata siguranța. Scrisul aşează gândul în realitate şi dacă este făcut cinstit, purifică şi alungă necurățenia. Gândul rău, silit prin scris să se dezvăluie, sfârşeşte prin a fi alungat, eliminat.

***V.B**.: Vă considerați om de cultură american, român-american sau intelectual al lumii cu dublă cetățenie?*

A.N.: Mă consider român-american. Cetățean al Statelor Unite dar păstrător al şi ținător de modelul existențial românesc. Statele Unite, fiind o țară de emigranți, a păstrat diferite modele existențiale. Nu cred că cel românesc este cel mai bun

sau nici măcar mai bun, dar cred din tot sufletul că nu este nici cel mai rău şi nici mai rău dintre modelele existențiale.

***V. B**.: Cât contează să scrii româneşte în acea parte a lumii?*

A.N.: Pentru cel care scrie, actul în sine are o importanță enormă. De fapt este o nevoie care trebuie satisfăcută. Dincolo de asta, ceea ce contează este sinceritatea celui care o face, capacitatea lui de a se depăşi şi de a îşi controla pasiunile. Cât de corect pot sau sunt făcute cele amintite, dă valoare lucrului şi în această privință instinctul şi verdictul cetitorului este necruțător.

***V.B.:** Se vede din scrisul Dumneavoastră că relația cu țara este una de implicare. Totuşi ar fi interesantă mărturia expresă a ceea ce înseamnă țara pentru Dumneavoastră. Şi în decurgere logică puteți spune care este cea mai mare bucurie profesională?*

A.N.: Pentru mine relația cu „țara" este, cum spuneam, mărturisirea „modelului existențial românesc". A cărui vechime este practic fără început. Pentru mine atacul împotriva acestui model existențial, făcut fie în numele ideologiei bolşevice, fie al celei „globaliste", provoacă o reacție de rău fizic, personal. Satisfacția mea personală cea mai mare este posibilitatea traiului la „Vatra Românească", sediul Centrului de Studii şi Documentare al Românilor Americani, din Jackson, Michigan pentru care lucrez. Un loc izolat, la limita pustniciei, şi unde situațiile imediate rămân „în afară".

***V.B**.: De ce anume vă este cel mai dor când este vorba de acasă.*

A.N.: Pentru un emigrant „acasă" devine un târam care atârnă între lumea văzută şi cea nevăzută. Detaliile nu mai au importanță şi la fel nici timpul imediat. Iar „dorul" devine la rândul lui difuz şi este foarte greu de spus dacă el nu se referă cumva la Raiul de unde am fost alungați a cărui nostalgie, după

Părintele Nicolae Steinhardt de la Rohia, „nu va înceta să ne chinuiască vreodată”.

***V.B.**: Acasă este şi „acolo” şi „aici”. Este nevoie de mai multă disponibilitate spirituală pentru a putea echilibra aceste două coordonate de viaţă? Cum reuşiţi? Ce poziţie morală, meditativă, într-un cuvânt interioară aţi ales?*

A.N.: După părerea mea „acasă” nu este divizibil. Iar această părere este susţinută de credinţa în „modelul existenţial românesc”, egal adevărat „aici” şi „acolo”.

***V.B**.: Ne lipseşte ceva nouă, ca naţie, de suntem mereu zbuciumaţi de istorie?*

A.N.: Cred că ceea ce caracterizează neamul românesc şi istoria lui sunt un enorm echilibru şi constantă existenţială, statornicie în făgaş. Ceea ce dă impresia de zbucium este starea antitetică dintre „formă” şi „fond”. „Forma” este şi a fost cutare stăpânire sau administrare vremelnică, în ultima jumătate de veac bolşevismul şi „globalismul”, iar „fondul” îşi vede de calea şi rostul lui de câteva mii de ani încoace.

***V.B**.: Mulţi intelectuali vă consideră un model. Acceptaţi ideea?Vă obligă în plus?*

A.N.: Vă spun cu toată sinceritatea că aş fi surprins să mă considere cineva „model” (fără îndoială că „zvonul” mă măgulește, dar asta este altă poveste). Ceea ce pot spune este că întotdeauna încerc să spun ceea ce, după cunoştinţa şi după conştiinţa mea, este adevărul. Şi încă ceva. Condiţia umană este una ruşinoasă şi sunt încredinţat că orice „putere” omenească şi orice „sistem” sunt rele. În această împrejurare cred că singurul mod în care putem scăpa de a fi complici la rău este de a fi întotdeauna şi oriunde, măcar sufletește, de partea celor care „pierd”. Trebuie să fim conştienţi că în fiecare clipă cineva răstignește şi cineva este răstignit. Din tot sufletul, cu toată inima şi cu toată puterea ar trebui să cerem să fim dăruiţi cu privilegiul de a fi de partea celui răstignit.

***V.B**.: Care vă este părerea despre literatura română de azi?Dar despre înaintaşi?*

A.N.: Personal, împart scriitorii în „fripturişti” şi oameni de bine. Aceste categorii au existat mereu şi există şi azi. Tot mereu „fripturiştii” s-au bucurat de faima clipei şi de uitarea celor ce au urmat. „Fripturiştii” au fost atleţii momentului, cei care ieri, proslăveau bolşevismul şi care azi, cu egal entuziasm demn de o cauză mai bună, proslăvesc „globalismul”. Creaţia înseamnă jertfă şi cine crede că jertfa este însoţită de satisfacţii materiale este prost.

***V.B**.: Ajută literatura la schimbarea lumii moderne? Dar la noi, în România?*

A.N.: Cu toată siguranţa că literatura ajută la schimbarea lumii moderne. Literatura defineşte standarde morale şi deci oferă opţiuni.

***V.B**.: Cum vedeţi condiţia scriitorului contemporan în condiţiile socio-politice specifice?*

A.N.: Scriitorul este vârful de lance al definirii standardelor morale. În aceste împrejurări scriitorul are de ales între „putere” şi „adevăr”. Dar asta a fost opţiunea lui din totdeauna.

***V.B**.: Institutele Culturale Române din lume ar putea fi secondate de alte foruri care să susţină cultura română şi aşa puţin cunoscută? Ce anume propuneţi în acest sens?*

A.N.: Nu cred că Institutele Culturale Române pot face mare lucru sau oricum nu în bine. Institutele Culturale sunt entităţi bugetare şi că atare slujesc o „putere” ale cărei interese sunt ale momentului şi ale oamenilor politici care ţin de structurile acelei anume „puteri”. Cei care pot da nume bun culturii româneşti sunt persoanele, fiecare dintre noi. Ar trebui să ştim bine că numele bun al unui neam începe cu fiecare dintre noi.

***V.B**.: În acest amalgam şi peisaj colorat al ideilor de creaţie, al scrierilor, cine ar trebui să susţină arta, scriitorul, artistul, în afara talentului propriu şi propria lui zbatere?*

A.N.: Nu cred că altcineva decât harul, care se dă liber, şi voința fiecăruia dintre cei dăruiți cu el de a alege între bine sau rău are importanță în actul de creație. Ceea ce este dincolo sunt detalii şi circumstanțe. Dar cred că nimeni nu va putea invoca „timpul" şi „circumstanțele" că scuza pentru propriile alegeri rele. Nu ne putem alege nici „timpul" şi nici „circumstanțele" în care existăm dar putem alege ce să facem în mijlocul lor. Iar pentru asta vom fi aşezați în veci.

Iunie 2007

LIVIA NEMȚEANU

(poetă, vicepreşedinta Asociației Scriitorilor Români din Montreal)

„Efectiv este un mare curaj să-ți părăseşti țara… Dramatică este tăierea cordonului ombilical cu cititorii. La Montreal am fondat două ziare româneşti”

***Veronica Balaj**: Ați ales plecarea din țară din revoltă față de un sistem politic anacronic şi închistat sau din motive de libertate dorită în mod sensibil mai altfel de scriitorul care sunteți?*

Livia Nemțeanu: Nu cred că se poate vorbi de un sistem anacronic şi închistat în timpul unei dictaturi. Toate dictaturile au fost, sunt şi vor fi astfel. Dictatura este exercitarea puterii celor puțini contra celor mulți. De aceea ea nu rezistă decât un timp limitat, mai lung sau mai scurt. Dar în perioada unei dictaturi cad mulți. Şi noi am fost foarte încercați. Primul meu soț a fost închis politic 10 ani la Aiud. Eu însămi am fost ani de zile urmărită de securitate şi m-am ascuns prin diferite oraşe de provincie, fiind obligată să-mi întrerup studiile la două Facultăți. Acasă se făceau descinderi repetate şi percheziții. Ne-au scos şi scândurile din pod pentru a căuta arme, în urma vreunui denunț probabil. Părinții mei au fost terorizați lung timp, practic până la moarte. Noi am plecat din România în 1987 când clanul Ceauşescu teroriza țara. Nu exista nici o speranță. Eram convinsă că el ne va îngropa pe noi toți. Nu puteam înțelege, deşi era detestat de majoritatea poporului, cum de nu s-a găsit nimeni să-l împuşte sau să-l elimine de o

manieră sau alta. Nu bănuiam atunci că nici această soluție nu era unică, eficientă pentru a putea salva țara de toate tarele celor 50 de ani de comunism. Noi am rămas în Canada pentru libertate, mai ales pentru fiul nostru care avea 17 ani şi al cărui viitor ne preocupa în mod acut.

***V.B**.: Spuneți-ne câteva din treptele acomodării cu o nouă lume, pe care le-ați experimentat pe cont propriu, în maniera personală…*

L.N.: A propos de treptele acomodării într-o altă lume. Decizia mea, a noastră, a soțului meu şi a mea de a rămâne în Canada unde am venit inițial doar într-o vizită la rude mai îndepărtate, a constituit un şoc şi pentru noi. Hotărârea de a rămâne aici a fost luată cu mare zbucium sufletesc. Pentru că noi n-am venit ca să rămânem. Între 1978 şi 1986 am făcut de patru ori turul Europei în autostop, întâi cu soțul şi apoi şi cu fiul nostru. Şi deşi în 1978 ni s-a propus să rămânem în Franța, la Paris, iar scriitorul Guy de Cars i-a oferit soțului meu şi o slujbă într-o editură, n-am rămas. Atunci, în 1978, fiul nostru care avea 8 ani era la Bucureşti şi nu ştiam de-l vom putea recupera şi când, apoi, nu ştiam dacă slujba aceea avea să fie de durată ca să-i putem asigura copilului viața şi educația necesară. Şi mai erau părinții şi sora mea, oameni în vârstă şi bolnavi care aveau nevoie de ajutorul nostru. Aşa s-a făcut că am ajuns credibili pentru securitate, că suntem destul de tembeli să ne întoarcem de fiecare dată înapoi în țară, şi ne-au dat drumul şi în Canada la toți trei. Dar nu am avut probleme de acomodare. Toți trei, soțul şi fiul, cunoşteam bine limba franceză şi puțină engleză, germană. Şocul cu occidentul l-am trăit în 1978 când am ieşit prima dată în vestul european, la invitația insistentă şi repetată a unui amic epistolar al soțului meu, scriitorul Gilbert Renauld, alias Colonelul Rémy, şeful partizanilor din Bretania în timpul ocupației naziste. Atunci, ajunşi la Viena şi apoi Germania, Franța, Belgia, Elveția, am avut senzația cutremurătoare că am aterizat pe altă planetă. Dar nu am rămas

în Franța căci nu soarta noastră ne îngrijora cel mai mult, ci a celor rămași acasă. Așa că am plâns și ne-am întors.

***V.B**.: Cât ați luat cu Dumneavoastră din spiritualitatea românească?*

L.N.: Totul. Și am rămas profund legați de rădăcinile noastre. Ca dovadă, continui să scriu cărți și să public în română și în România. Iar aici, la Montreal, de 20 de ani, răspândim pe celălalt mal al Atlanticului cultura română, suntem membri fondatori, soțul meu și cu mine a două ziare românești „Luceafărul Românesc" și „Doina", am ținut conferințe despre marile evenimente ale istoriei noastre și despre eroii lor etc. După moartea soțului în 2001 continui să public articole în ziare și reviste românești, „Pagini Românești", „Tribuna Noastră", de la Montreal, „Dorul" din Danemarca, ș.a.

***V.B**.: La ce anume a trebuit să renunțați pentru a deveni un cetățean al altei țări ... cu alte obiceiuri, tradiții, coordonate de viață?*

L.N.: La nimic și la tot. În primul rând la plaiul mioritic pe care l-am părăsit și pe care-l iubesc cu patimă și-l voi iubi etern, la familie, la prieteni, la casa noastră. Dar nu la obiceiuri și tradiții pe care le perpetuăm, alături de cele de aici. N-am renunțat la tot ce e românesc.

***V.B**.: Putem vorbi de curaj în cazul când cineva ia totul de la capăt. Despre curajul scriitorului care sunteți, ce ar trebui să se știe?*

L.N.: Efectiv este un mare curaj să părăsești țara ta, cu tot ce implică ea, și agoniseala de o viață. A propos de curajul scriitorului care sunt, este o altă dramă. Tăierea cordonului ombilical cu cititorii, criticii literari, confrații de branșă, editorii cu redactorul de carte, este un adevărat șoc. Apoi ruperea de problematica de zi de zi a țării natale de care sunt despărțită la modul real. Internetul, telefonul, scrisorile, unele ziare care ne parvin, nu pot înlocui contactul direct și permanent. Da, este o

dramă, deşi eu scriu poezii şi în avion, tren sau chiar berlina în care mă aflu cu fiul meu sau într-un 4/4 prin deşerturile Africii.

***V.B**.: Scrieți în limba română sau şi în engleză, franceză? Vă considerați doar scriitor român sau şi al unui spațiu pe care l-ați asimilat treptat din punct de vedere interior?*

L.N.: Sunt scriitor de limbă română. Am scris şi am publicat şi câteva texte, poezii şi proză în limba franceză (am participat la un concurs pe care l-am câştigat, şi m-au publicat într-un *recueil).* Spațiul de aici şi de aiurea l-am asimilat şi într-un fel mă consider cetățean al lumii (am călătorit pe cinci continente, Europa, Africa, America de Nord, Centrală şi de Sud, Asia, plus insulele Antile). Dar totul trece prin filtrul scriitorului român care sunt. Dacă ar fi traduse, cărțile mele ar fi mai larg cunoscute.

***V.B**.: Aveți şi cărți scrise în țară. Vă ajută acolo aceste publicații din România?*

L.N.: Am publicat patru cărți în țară, înainte să plec în Canada, în 1987. Apoi am publicat alte patru de când am părăsit țara, dar tot în România, în perioada 1999–2005. Evident că aceste cărți mi-au creat un prestigiu deosebit de care mă bucur aici unde trăiesc.

***V.B**.: Vă este scrisul un sprijin şi un catarsis în sensul purificării de trăiri care cer să fie scoase la iveală?*

L.N.: În mod cert, scrisul este pentru mine un catarsis. Şi cred că pentru orice scriitor adevărat. Cu alte cuvinte nu pot să nu scriu. Prin scris trăiesc o purificare, simt un efect terapeutic. Îmi este necesar, cum îmi este necesar să respir. Uneori respir necesitatea visului. În afară de poezie, care este *mon violon d'Ingres* am scris trei cărți de călătorii de pe toate meridianele. Ele s-au născut din stupefacția mea în fața frumuseții acestei planete şi a oamenilor de pretutindeni. Toți avem ochi, dar nu toți văd, mi-a spus o cititoare care a călătorit

şi ea prin aceleaşi locuri, dar nu a văzut minunăţiile pe care le-a găsit în cărţile mele.

***V.B.**: Cărţile confraţilor din ţară nu sunt cunoscute în lume, nici relaţiile cu scriitorii plecaţi nu sunt cele mai calde şi admirative, multe motive la mijloc, traducerile sunt puţine, totuşi atât cât se poate, vă trezesc interesul? Dar Dv. lor?*

L.N.: Cărţile confraţilor din ţară sunt puţin cunoscute, dar nu necunoscute. Eu însămi (şi alţii) am adus cărţi ale unor scriitori contemporani, cum sunt Liiceanu, Pleşu, Cărtărescu, Patapievici, Marta Cosmin, Victoria Drăgan Dumitru, Zoe Cămărăşescu, Silvia Colfescu şi multe altele. Dar eu fac parte dintre cei care au morbul lecturii. Invers, nu ştiu. Dar recenziile la cărţile mele sunt bune.

***V.B**.: Cât contează să scrieţi româneşte peste mări şi ţări? Cititorul vizat care este?*

L.N.: Peste mări şi ţări se scrie românește pentru comunitatea românească, evident, din ţară în primul rând cărţile se publică în ţară, şi din diaspora apoi. Cititorii vizaţi sunt cei împătimiţii de literatură şi uneori curioşii.

***V.B.**: De unde vă inspiraţi? Din cele sedimentate în suflet şi memorie afectivă, din realitatea nouă? E un melanj?*

L.N.: Mă întrebaţi de unde vine inspiraţia, din trecut sau din prezent. De peste tot. Aş zice şi din viitor, viitorul imaginat desigur. Orice poate fi sursă de inspiraţie, dacă captează sensibilitatea creatorului. E ca şi în pictură. Ochiul artistului transformă realitatea şi modul de a o reprezenta îl demarcă faţă de ceilalţi creatori. Ceea ce spun mi se aplică şi mie. Uneori un drum de ţară sau un apus de soare pe sfârşite, îmi trezesc stări psihice de o violenţă care mă surprinde şi pe mine. Recent, ele au declanşat o serie de sonete al căror conţinut nu este descriptiv, ci de traume sufleteşti. Au fost scrise pe nerăsuflate, ceea ce mi-a produs efectul unei incantaţii.

***V.B**.: Aveţi prilejul să vedeţi o lume diversă, să călătoriţi, să intraţi în mari biblioteci ale lumii. În balanţa*

creației au o pondere importantă acestea toate, știind că se poartă o literatură dominată de fantastic, pe de o parte, iar în altă direcție sunt jurnalele, adică realitatea trăită, frustă. Unde vă plasați ca și creator?

L.N.: Bibliotecile au o mare importanță în viața mea. Îmi petrec mult timp în biblioteci, mai ales pentru documentarea cărților mele de călătorii, pentru istoria, geografia, viața socială și politică, tradiții și altele din locurile pe care le străbat. Citesc și poezie străină din acele locuri, Pablo Neruda, Gaston Miron, care lărgește orizontul cu aportul spațiilor patagoneze sau asiatice. Mă simt răspunzătoare pentru precizia documentației cât mai stricte, mai adevărate și mai actualizate, redată în stilul cel mai atrăgător, mai scurt și mai simplu. Am scris o bună parte dintr-o carte de memorii, intitulată — până acum — *Viața mea*. Nu e un jurnal, ci o frescă a societății timpului copilăriei și tinereții mele. Destul de frustă, cum spuneți. Sper să o duc la bun sfârșit.

***V.B**.: V-ați mai întoarce în țara de baștină, să o luați din nou de la capăt dacă, aici, șansele dv. de scriitor, să zicem, ar fi dintr-odată neașteptat de mari?*

L.N.: Sigur că m-aș întoarce în țară, dacă aș avea asigurat traiul pe care l-am avut înainte să plec și înainte de comunism. Dar nu cred în această posibilitate, căci am luat de două ori viața de la capăt și ca să o iau și a treia oară, ar trebui să mi se dea tinerețe fără bătrânețe, ca în poveștile noastre, sau încă odată tinerețea, ca lui Faust. Deși, uneori îmi vine să spun, ca Daphne de Maurier, „n-aș mai vrea să fiu tânăr". Viața e un miracol, dar uneori e o povară. Noi am trăit un război, o răsturnare a valorilor cu ocupație comunistă și rusă bolșevică, cu teroare și prigoniri, cu pierderea averilor mari sau mijlocii, n-a fost nici ușor, nici vesel.

***V.B.:** Coordonați o Asociație a scriitorilor romani din Montreal. Este un omagiu pe care îl aduceți și în acest fel limbii române. Vă rog să ne vorbiți despre aceasta.*

L.N.: Am format aici la Montreal o Asociație a Scriitorilor Români din Canada, în care sunt vice-președinte. Am strâns la un loc scriitori din Montreal, Toronto, Winnipeg, Edmonton şi suntem gata să lărgim cercul nostru cu noi veniți, care se anunță deja. Ne întrunim la unii dintre noi, uneori în aer liber, la chalet-ul preşedintelui Alexandru Cetățeanu pe malul fluviului Saint-Laurent. Avem şi un cenaclu literar, care a debutat cu o scriitoare de 16 ani, Miruna Tarcău. Textele citite sunt adeseori interesante şi dau loc la discuții aprinse. De curând ne apare şi o revistă a Asociației, intitulată „Destine", într-o condiție grafică excepțională, datorită talentatului grafician Marc Dinu Marinescu. Asociația noastră organizează cicluri de conferințe despre mari români ca Vintilă Horia, Eminescu, Mircea Eliade şi manifestații de românism cu ocazia diferitelor evenimente cruciale. Ne-am zbătut pentru obținerea unui spațiu în care a fost instalată statuia lui Eminescu şi pe care guvernul canadian l-a aprobat ca Piața României. Ea figurează acum pe harta orașului. Vrem să demonstrăm că existăm, ca țară şi comunitate românească pe meleagurile Americii, ca şi înaintaşii noştri care au înălțat biserici şi centre culturale, spre gloria lor şi a României.

MIA PĂDUREAN

Cronici şi cronicari din diaspora

În toamna anului 2003 am aflat pentru prima oară de episcopul martir Ioan Suciu, cu ocazia unei evocări făcute de către biserica greco-catolică din Timişoara, sub îndrumarea preotului vicar Nicolae Teodorescu. Tot atunci mi se deschisese poarta şi spre viata Blajului din prima jumătate a secolului trecut. Atât de pură, de profundă spiritual şi atât de zguduită în anii ’40–’50.

Peste aproape 3 ani, aveam să o vad, față-n față, pe autoarea acestei tulburătoare pagini de restituire istorică. In integrum.

Mia Pădurean este dinamică, deschisă, o blondă cu ochii albaştri în care pulsează o dragoste mai puțin obişnuită pentru aceşti ani: cea pentru ținuturile şi oamenii României. Şi pentru valorile ei. Patima aceasta pentru istoria noastră şi oamenii care au zidit-o, i-am văzut-o prima dată la o întâlnire a Asociației Scriitorilor Canadieni de Limbă Franceză din Outaouais (regiunea Ottawa-Gatineau).

Pentru cine se aprinsese Mia Pădurean? Pentru Dracula. Sau, cum îi spunem noi, romanii, Vlad Țepeş. Urmărindu-i ardoarea argumentației vis-a-vis de eroismul lui Țepeş, nu mi-am putut stăpâni un zâmbet. De admirație!

„Iată cineva care ține steagul sus!” mi-am zis.

Am încercat să mă adresez la început cu „doamna Pădurean”, dar astfel de apelative nu rezistă în fata Miei. Nu poți decât să i te adresezi cald, direct (aşa cum e ea). Şi pentru că întâlnirile şi discuțiile noastre au fost mai multe, memoria

afectiva a reținut ceea ce i-a plăcut ei. Adică, esența sentimentelor şi a gândurilor.

***Cristina Mihai**: Aşadar, Mia, cum ai ajuns aici?*

Mia Pădurean: Te referi la Ottawa?

***C.M.**: Şi la acest spațiu geografic…*

M.P.: Noi suntem o familie foarte unită. Am venit la început de '90 cu copilul, cu surorile, cu părinții… Ai mei au peste 90 de ani.

***C.M.**: Mă gândeam la aceste cărți care ne redau destine şi timpuri parcă de neatins (şi de neimaginat) în România de azi. Cum l-ai descoperit pe episcopul Ioan Suciu?*

M.P.: Cum? Simplu. Eram la şcoala la Blaj şi acolo l-am văzut, auzit întâia oară.

***C.M.**: Aveai doar 6–7 ani.*

M.P.: Da, dar un astfel de om te marchează. El era supranumit episcopul tineretului. Şi-apoi, în familie, noi toți i-am păstrat amintirea vie. Am ştiut de la ai mei cine a fost şi cum a arătat Blajul şi biserica greco-catolică.

***C.M.**: Când citeşti o astfel de carte îți dau lacrimile — nu mi-e ruşine de acest gest! — îți dau lacrimile pentru că realizezi că la noi au fost oameni şi locuri incredibile! Atâta lumină sufletească, atâta cultură, ordine (ce cuvânt!) şi dăruire (o vorba adânc denaturată de comunism!).*

M.P.: Tot ceea ce ai citit acolo a fost palpabil. Mi-au trebuit luni de zile de documentări. Viața descrisă acolo a existat cu adevărat. Desființarea acestei biserici a fost o tragedie națională. Rude şi prieteni, toți am avut de suferit.

***C.M.**: Dacă ar fi să mă iau după imaginea de acum, cel puțin cea promovată cu ostentație de o anumită parte a mass-media, aş spune că suntem cu totul rupți de ce-a fost înainte. Unii au zis, chiar un alt popor.*

M.P.: Nu-i chiar aşa. Mulţi exagerează. E la modă. Ştii şi tu că sunt oameni care n-au rupt legăturile. Mai sunt „cărăuşi" ai valorilor noastre.

***C.M.**: Da, şi tu intri aici. Şi această carte.*

M.P.: Am vrut, am simţit că trebuie să le spun generaţiilor de astăzi: Uite cine am fost noi! Priviţi la jertfa, reală, a acestui om, episcopul Ioan Suciu şi fiţi şi voi gata să faceţi — măcar în parte — la fel!

***C.M.**: De fapt el s-a opus comunismului şi întregului lui cortegiu de minciuni, ca toţi ierarhii greco-catolici şi a suferit ani buni în temniţele acelor ani. Acolo a şi murit. Vorbind de jertfă, m-a impresionat faptul că îi învăţa pe copii…*

M.P.: Ne învăţa…

***C.M.**: Aşa e, vă învăţa ca încă de mici să fiţi gata să jertfiţi ceva. Şi să dăruiţi altceva în schimb. Mici momente ale vieţii care zidesc până la urmă o biserică — ecclesia — şi o citadelă lăuntrică. De exemplu, să-i zâmbeşti celui antipatic şi să-ţi «sacrifici» astfel invidia, răutatea.*

M.P.: Puteai vedea în el călăuzirea Duhului Sfânt. Prezenţă vie, plină de pace şi speranţă a lui Hristos.

***C.M.**: Acestea sunt cuvintele cheie ale acestei cărţi: pacea şi speranţa în Hristos, în ciuda torturilor şi fiorilor provocaţi de viaţa din închisorile comuniste. A murit la Sighet şi a fost aruncat ca un gunoi la groapa comună.*

M.P.: Pentru mine, cartea aceasta — *Spini şi Aureolă* — a fost ca o eliberare. Un ultim onor adus unui om care a inflamat Blajul şi întreg Ardealul cu predicile şi conferinţele sale. Cristina, acesta a fost un sfânt — şi nu singurul — care a ştiut să lupte până la ultima picătură. Nu pentru el, ci pentru noi, pentru un întreg neam. Comunismul făcea ravagii, nu numai că-ţi lua tot din casă (era perioada cotelor imposibile şi imposibil de plătit), dar începeau să ne înveţe o altă scară a valorilor şi o altă istorie decât cea adevărată. Credinţa şi neamul, pentru mine

nu pot fi separate! Aşa am învăţat de la episcopul Ioan Suciu. Am cunoscut oameni deosebiţi. Şi trebuie să-i ştim!

***C.M.**: Îmi place câtă pasiune pui.*

M.P.: Ah, aşa sunt eu. Anul trecut am fost la Câmpul Românesc de la Hamilton. Şi erau şi nişte tineri care nu prea ştiau bucata asta de istorie, anii ’40, ’50, ’60 chiar, ştii, cu închisorile şi siluirile groaznice pe care le-au suferit mulţi. Unul dintre ei zicea că noi, românii, aşa suntem: tot cu capu’ plecat, tot slabi şi că n-am făcut mare lucru. Cristina, când l-am auzit, m-am aprins! Şi le-am povestit cu exemple şi argumente, vremurile acelea. Şi ceva de dinainte. Ca să ştie. Şi să nu le mai fie ruşine că sunt români! A doua zi, l-am zărit pe unul dintre ei pe o alee şi l-am auzit că-i spune colegului: „Uite asta-i doamna de care ţi-am vorbit. Asta-i Mia Pădurean!”

***C.M.**: Cărţile tale nu se adresează numai „consumului intern”, românesc. Multe au fost traduse şi oferite personalităţilor din Canada.*

M.P.: La lansarea cărţii despre viaţa episcopului martir Ioan Suciu, a fost prezent şi reprezentantul Nunţiaturii Apostolice în Canada, preotul Michael Crotty. A fost o mare onoare că a venit la sediul Ambasadei României şi că am putut să-i dau un document despre noi, aşa cum am fost şi încă suntem. Versiunea în limba engleză a ajuns şi la Sanctitatea Sa Papa Ioan Paul al II-lea, care mi-a trimis o scrisoare de felicitare şi de binecuvântare. Ştii, m-am simţit împlinită că am făcut şi eu ceva pentru cultura noastră şi că o fărâmă din istoria şi suferinţele noastre sunt cunoscute şi de alţii. Cartea se găseşte în Biblioteca Vaticanului.

***C.M.**: Aş îndrăzni să spun că te-ai specializat pe astfel de cărţi-document, pe biografii.*

M.P.: Am scris despre viaţa Angelei Petrescu Comnene, o doamnă din aristocraţia noastră, care a făcut multe pentru noi românii de la Ottawa. Şi nu numai. Ea a fost, până nu demult, vice-preşedinta Asociaţiei Scriitorilor Canadieni de Limba

Franceză din Ottawa şi, datorită ei, am început şi eu să frecventez acest club select. Ai văzut, în carte, ce femeie admirabilă a fost: specialistă în arta veche, mai ales în cea bizantină.

***C.M.**: Soţul ei s-a numit prinţul Comnène.*

M.P.: L-am cunoscut şi pe el. Pe el îl încânta faptul că putem vorbi româneşte! La heraldică, nu mă bag. Era domeniul ei, al lor, eu doar le-am pomenit în carte. Ceea ce m-a atras şi impresionat la amândoi a fost curajul de a trece Dunărea înot, numai ca să scape din infernul anilor ’50. Ce femeie!! Ai văzut şi tu prin câte au trecut, cum au peregrinat prin lume.

***C.M.**: Au fost în Brazilia o vreme, apoi au venit în Canada.*

M.P.: Şi niciodată n-au vorbit de rău România! Sigur că erau împotriva comunismului, dar nu vorbeau de rău nici ţara, nici pe români. Dimpotrivă, îi ajutau pe toţi, atât cât puteau. Pe noi, [surorile Pădurean, iniţiatoarele grupului folcloric **Romăncuţele**] ne iubeau foarte mult. Angi, că devenisem foarte apropiate, ne făcea introducerea la spectacole.

(Mia îmi arată poze de la ultimul spectacol susţinut la Gatineau, pe celălalt mal al râului St. Laurent, în Quebec, spectacol susţinut cu ocazia zilei de 1 Decembrie, la care majoritatea celor din sală au fost canadieni.)

M.P.: Angi ştia să invite şi personalităţi la spectacolele noastre de folclor. Uite, aici e primarul din Gatineau, de fapt el ne-a dat şi o diploma de onoare pentru tot ce am făcut noi în Canada. Uite, scriitori, generali, membri ai clubului de heraldică, profesori universitari. Socrul ei, Nicolae Petrescu Comnene, a fost o mare personalitate, un mare diplomat. Am scris cartea aceasta din prietenie pentru ea şi pentru ca să ştie şi cei de aici, din Ottawa şi cei din Quebec, cine este şi de unde se trage.

***C.M.**: Cartea este din start în trei limbi: română, franceză şi engleză. Au fost şi alte biografii ale exilului, ca cea despre un magnat român…*

M.P.: În carte, Mircea Mureşan, unul dintre cei care «au dat naştere» Câmpului Românesc de la Hamilton.

***C.M.**: Ai devenit un cronicar al exilului.*

M.P.: Într-un fel aşa este. Am cunoscut oameni extraordinari, care trebuie cunoscuți aşa cum au fost şi nu ca bandiți şi duşmani ai poporului. Dar, nu am scris numai despre ei. Acum lucrez la un alt «soi» de document. Secret.

(Am aflat până la urmă despre ce e vorba: viața actorului Gheorghe Dinică, volum lansat la Arad şi la Bucureşti în vara lui 2008.)

M.P.: Noi trebuie să ştim să ne prezentăm, să ieşim în lume. Mai avem multe de învățat şi de făcut în domeniul ăsta. Dacă nu ştii să te promovezi, dacă ceilalți n-au habar de tine, degeaba eşti grozav la lumina lumânării! Şi într-o odaie ascunsă pe undeva… Trebuie să ştii să ridici capul!

Uite, am cunoscut canadieni care nu ştiau mai nimic despre România, dar acum au aflat şi de ororile comunismului. Eu, asta fac: scriu cărți de vizită. Cu pana şi cu dansul şi cântecele populare. Aici [în regiunea capitalei federale, Ottawa-Gatineau] lumea ne ştie, ştie cine sunt **Românculețele** şi ne respectă. Şi au avut ocazia să-i vadă şi pe români şi să-i aprecieze.

Iar celor de-acasă, că pentru mine acasă e tot la Blaj şi la Cluj, unde am lucrat ani buni în învățământ, lor le-am dus cărțile de vizită ale diasporei.”

ADAM PUSLOJIC

(autor al mai multor volume decât cifra propriei sale vârste — de curând Preşedinte al Asociației de prietenie scriitoricească numită Frăția româno-sârbă un pod cultural)

„Bre, cititorule, te iubesc"

Înainte de acest interviu, au fost altele, scurte, la Universitatea de Vest din Timişoara, când autorul împlinea 50 de ani, la un Festival de poezie la Oradea, la o Consfătuire a scriitorilor români la Bucureşti. Totuşi acest interviu adună câte ceva din mai multe întâlniri cu poetul.

***Veronica Balaj**: Cum vă simțiți ca preşedinte al acestei Frății?*

Adam Puslojic: Vă răspund printr-un poem scris acum 49 de ani tradus abia acum şi publicat în „Cronica Română", readuc în limba română un poem al lui Vasco Popa, scris în 1950: „…drumurile… trunchiuri însângerate/ urmele lor vii/ Tânguiesc peste aerul rănit/ În fruntea cerului natal/ Ne va amenința un blestem de bronz…" Poem dureros, ascuns atâta timp. El a înțeles tragedia Bărăganului. Şi să nu uităm că Crnjantki a scris romanul *Migrații*. A intuit tragedia comunistă. Să nu rămân dator, am două texte intitulate în două sintagme sfinte pentru mine, Eminescu şi Stănescu şi altul, Stănescu şi Eminescu. Nichita adora *Oda în metru antic*. „Nu ştiu dacă şi tu ai auzit povestea adevărată/ După tot ce ai auzit despre aceasta încă mai crezi în ea ca înainte/…" Nichita a scris un poem întreg ca să traducă din limba română în limba română, cum

spunea Arghezi, primul vers din *Oda în metru antic*. Mulțumesc celor care au făcut atâtea pentru acest pod de lumină româno-sârbă.

***V.B**.: Meritați să fiți membru al Academiei Române, dar sunteți şi al limbii române.*

A.P.: Limba română vibrează în aerul din jurul meu… Poetul trebuie să scrie poeme şi pe aer.

***V.B**.: Când ați împlinit 50 de ani, într-un alt interviu la Universitatea de Vest din Timişoara, mi-ați spus că aveți tot atâtea volume cât cifra vârstei Dumneavoastră.*

A.P.: Acum m-am depăşit. Am 58 de ani şi 60 de volume.

***V.B**.: Mulți ani înainte şi lungă prietenie cu poeții din România. Aveți cultul prieteniei.*

A.P.: Nu ştiu dacă se cuvine să comentez asta. E ca şi destinul. Prieteniile sunt predestinate. Prietenia e ceva sfânt ca o aureolă. Când văd patru, cinci prieteni la un loc, le văd şi aura. Prietenia nu e artizanat, dimpotrivă, vine de la bunul Dumnezeu.

***V.B**.*: Belgradul în cinci prieteni… *Ce carte simbolică.*

A.P.: Prietenia e o formă unică a vieții.

***V.B**.: Se ştie cât ați făcut la Struga pentru Nichita, ce buni prieteni ați fost.*

A.P.: El e pentru mine cuvântul devenit material, apoi a devenit ființă stelară. Ca ideea dumnezeirii, care poate fi o prezență fizică, reală, dacă şi crezi.

***V.B**.: Cuvântul se poate întrupa prin poezie.*

A.P.: Orice cuvânt e logos. Cuvântul începuturilor e prezent într-un poem foarte reuşit, foarte frumos. Cuvântul e înafara mea, dar când îl rostesc eu sau îl scriu în poem, devine al meu. Cititorul va simți că vine de la mine. Există înălțarea cuvântului. Nu există căderea cuvântului. El se rosteşte înalt, trebuie să se înalțe din nou în cosmos. Muzicianul, artistul, poetul, să nu-şi facă nici o iluzie că îl imită pe Dumnezeu. Că

devine o caricatură a creației. El trebuie să creeze cum simte, nu să repete ce a făcut Dumnezeu.

***V.B**.: Cuvintele din volumele Dumneavoastră chiar au re-creat în formulă personală un nou univers.*

A.P.: Este starea de poezie, cum spune marele Nichita. În poezie pot trăi diferite stări, imense. Nichita a ajuns la formula poetică râsu-plânsu pornind de la un tabloul în albastru al lui Ion Ianculescu, în care azurul părea tragic. Iată câte poeme, în artă, în general! Starea poetică e pentru mine o stare naturală. Dragostea e o limită supremă, dar şi tristeţea, chiar durerea face parte din esența vieții. Este o memorie duală a vieții în spațiul dintre cuvinte. Cuvântul e neutru, e Dumnezeu, dar, adunate la un loc, se face logos din nou. Cosmosul îşi deschide o uşă atunci când poetul închină cuvintele.

***V.B**.: Atunci, omul, în raport cu universul, unde se află?*

A.P.: Pretutindeni. Nu e de ajuns să cauți trebuie să finalizezi, să termini ceva. Noi, poeții, suntem nişte mucenici.

***V.B**.: Poetul este şi om şi Dumnezeu.*

A.P.: Da. Misterul, metafizicul e în noi.

***V.B**.: Când mai scrieți? Sunteți mereu plecat în diverse locuri.*

A.P.: Chiar luni, pe 26 noiembrie, am scris un poem în amintirea lui Gellu Naum, care, am auzit, că din păcate, ne-a părăsit. Îmi pare rău că nu-l am la mine să vi-l citesc. Să-mi lăsați din nou adresa că vi-l trimit. Şi tot dedicat lui, am scris un poem lui Ioan Flora care ne-a aşteptat la Bucureşti, iar noi eram aici, nu am reuşit să ajungem.

***V.B**.: Cum e starea de după finalizarea unui poem?*

A.P.: Mă simt ca după un lucru dus la bun sfârşit, îmi aduc aminte versurile venite intuitiv, uit restul poemului. Dar din versurile uitate se nasc altele. Alte universuri.

***V.B**.: Scrieți mai mult intuitiv, sub pavăza inspirației. Vă îmbrățişăm opera. Scrieți sub un impuls divin.*

A.P.: Auzi, auzi acolo! Bre cititorule, te iubesc!

RODICA RALIADE

Comunităţi româneşti sub lupă

Rodica Raliade radiază naturalețe. (Trei de „r” care nu se poate să nu bine-dispună). Un cuvânt şi o caracteristică mai greu întâlnită în vremea fardurilor de tot felul. Aşadar, câteva întrebări despre comunitățile de români pe care le studiază şi le prezintă (fără machiaj) şi despre împletirea dintre literatura ştiinţifică şi cea beletristică (populară şi cultă).

Cristina Mihai*: Rodica Raliade stă în România, scrie în româneşte, se inspiră din folclorul românesc dar scrie şi despre românii din Ungaria şi despre cei din Canada. Această întrepătrundere între folclor, etnografie şi literatură nu e nouă, dar continuă să „producă” lucruri noi, atrăgătoare, pe piața cuvintelor. Care este secretul acestei longevități?*

Rodica Raliade: Răspunsul e simplu: dorința de cunoaştere, de a afla adevărul despre cei plecați sau cei care locuiesc de-a lungul granițelor țării, în statele vecine. Pe baza cercetărilor de teren, descoperim viața cotidiană a românilor stabiliți pe alte meleaguri, departe de casă, ca şi a celor din apropierea granițelor, cu toate problemele pe care le implică o astfel de existență. Observațiile directe conduc la o cunoaştere utilă pentru noi cei de acasă. În aceeaşi măsură, ochiul şi condeiul obiectiv al etnologului facilitează autocunoaşterea grupurilor de români din afară, căci le dezvăluie particularități ca şi informații despre ei înşişi, până atunci ignorate sau necunoscute.

***C.M**.: Cum se împacă omul de ştiinţă cu artistul-scriitorul? Cine trage mai tare în balanţă?*

R.R.: Subiectele abordate, în funcţie de publicul căruia i te adresezi, impun stilul literar sau ştiinţific, cu alte cuvinte, aceeaşi problematică poate fi tratată strict ştiinţific sau literar, dar adesea îmbin cele două stiluri pentru ca informaţiile să fie mai accesibile publicului cititor. Am scris literatură pentru copii pe înţelesul şi într-o formă plăcută celor mici, dar şi cărţi de specialitate care se adresează doar celor interesaţi. De pildă, ediţia ştiinţifică a primului volum din colecţia de manuscrise inedite a lui Ioan Pop Reteganul, publicată de mine în 2005, este o importantă lucrare folcloristică, dar care conţine şi capitole unde descriu Transilvania de la sfârşitul secolului al XIX-lea, cu lumea ei atât de diversă, în care micii intelectuali au contribuit la crearea condiţiilor economice şi la acel extraordinar curent de opinie care a condus spre înfăptuirea Marii Uniri.

***C.M**.: Românii cu datini, cu obiceiuri, cu viaţa cotidiană, fără farduri, sunt prezentaţi cu mult talent, cu umor, cu mult drag şi cu ochi profesionist critic. Aşa au apărut cartea* Lecturi identitare. Români în Ungaria *şi articolul* Lecturi identitare. Itinerariu canadian*. Care sunt primele trei lucruri care-i apropie pe români, oriunde ar fi (în România, în Ungaria sau în Canada)? Şi ce-i deosebeşte unii de alţii?*

R.R.: De ce trei lucruri? Vi se par românii personaje de poveste?

C.M.: *De ce nu? Nu au toate poveştile noastre inclus mirificul, simbolicul număr trei?*

R.R.: Dar noi nu suntem eroi care să creştem precum Făt Frumos, în trei zile cât alţii în trei ani. Suntem oameni obişnuiţi, cu bune şi rele. Problemele sunt altele. Ne diferenţiază condiţiile în care evoluăm, în care trăim. Românul spune: Schimbă-ţi locul, ca să-ţi schimbi norocul. Aşa se explică de ce mulţi au plecat şi mai pleacă, deşi ai mare nevoie de curaj pentru a face un astfel de pas şi nu în ultimul rând de o bună

pregătire profesională. Nu-mi place, ca cercetător, că sunt pusă în situația de a vorbi cam „la grămadă” de românii emigranți și de românii din jurul granițelor. Sunt situații complet diferite. Din cea de a doua categorie fac parte cetățenii unor state vecine României, deci persoane cu statut de minoritari etnici. Dar emigranții? Unii emigrează legal, alții ilegal. Să vă spun cât de multe diferențe există între emigranții sosiți cu acte în regulă și cei ajunși clandestin pe teritoriul țărilor de adopție? În satul Micherechi din Ungaria, cetățenii maghiari de etnie română angajau acum opt ani în urmă cetățeni din România și din Republica Moldova, ilegal, pentru munca în serele legumicole. Nu mai rentează. Fenomenul nu mai este de actualitate. Sau câți sunt cei care știu că unii etnici români ajunși legal în Ungaria (ca să mă refer numai la comunități studiate de mine direct) încearcă să acceadă la mici funcții politice locale pentru a-și facilita și securiza ascensiunea economică în statul vecin. Cazurile observate abundă și e greu să tragi niște concluzii globale. Poate că aș putea, referitor la teritoriul bătrânului continent, să spun că românii se adaptează și că există deja zone în care românul a devenit cetățean european, așa cum în țară există localități unde românii trăiesc nu numai într-un spațiu diferit, ci și într-un timp revolut. Cât despre cei din Canada, să nu uitam că majoritatea celor plecați acolo au cu totul alte profesii decât emigranții din Europa. În ultimii ani în Canada s-au stabilit ingineri, în mod special profesioniști în informatică. Vă dați seama că au un cu totul alt mod de a vedea viața, decât românul plecat dintr-un sat ca să lucreze cu cârca pe undeva, prin Europa. Am să vă spun un singur lucru observat de mine în Canada. Românii pe care i-am cunoscut erau foarte legați de calculator și de toată gama de informații cât și de posibilitățile oferite prin comunicarea pe internet, spre deosebire de familiile altor emigranți, care precum românul mediu de acasă, stăteau în fața televizorului. Cred că asta vă spune ceva despre diferența

de deschidere şi de putere de conectare la informaţii a românilor canadieni. Asta pentru a mă opri doar la o unică observaţie.

***C.M**.: Rămân la această experienţă a folcloristului-etnografului, a specialistului care ştie să unească un trecut îndepărtat şi încă misterios cu prezentul (adesea tulbure) şi cu viitorul (oare ce culoare va fi având?). Ce ar putea dărui, ca învăţăminte, românii din diaspora (să zicem, în mod special Canada) şi cei din jurul graniţelor, românilor de acasă? Dar invers?*

R.R.: Experienţă. Cei plecaţi sunt amprentaţi de cultura şi educaţia de acasă. O poartă cu ei chiar şi atunci când ar vrea să se debaraseze de ea. Unii nici măcar nu conştientizează. Au senzaţia că dacă preiau tot ce găsesc în ţara de adopţie au devenit alţii. Nu e chiar aşa. Unii rămân simpli hibrizi culturali, rămân într-o zonă de tranziţie până mor. Abia copiii lor depăşesc faza. Alţii îşi conştientizează cu mai multă maturitate statutul şi se modelează printr-o adaptare inteligentă, selectivă, şi-şi educă copiii ca atare. Românii din vecinătate care au luptat cu multă dârzenie ca să-şi păstreze identitatea, diferă mult de la o ţară la alta. O parte dintre românii din Ungaria au conştientizat abia în ultimul deceniu cam ce deschideri spre culturile occidentale le poate oferi limba şi cultura română. Deci, după cum vedeţi, nu pot fi discutate problemele comunităţilor româneşti împreună, români din vecinătate, ca cetăţeni ai statelor respective şi români emigranţi. Dar, să revenim la ceea ce spuneam: experienţa. Emigranţii, inclusiv românii canadieni, au plecat plămădiţi de societatea românească, dar comunică şi transmit direct sau prin intermediul celor care îi vizitează, experienţe culturale şi de civilizaţie occidentală. Şi cel mai important lucru este educaţia economiei capitaliste, pe care o capătă, ca şi rigorile unui anumit comportament social, în cazul în care doresc să se integreze în noua lor lume.

***C.M**.: În toată activitatea sciitoricească (recunosc, sună destul de sec această exprimare), copiii v-au fost aproape de*

*suflet şi pentru ei aţi inventat poveşti (*Poveşti colorate*) , aţi adaptat poveşti şi piese de teatru. În mileniul III, ce nestemate ne poate oferi folclorul-etnografia, astfel încât să fim noi înşine: români, oriunde am trăi şi să putem comunica cu restul lumii fără complexe de inferioritate? (În ultimii ani, am avut din plin parte de aceste complexe).*

R.R.: Complexele sunt rezultatul necunoaşterii, al lipsei de educaţie care stă la baza neîncrederii în sine. Fiecare neam îşi are valorile proprii, dar nu vom avea mai multă încredere în noi dacă vom apela doar la spectacole folclorice. Folclorul nu înseamnă numai cântec, joc şi voie bună. Cultura orală este în primul rând transmiterea unor învăţăminte. O să spuneţi că perimate. Nu, aici e vorba de transmiterea prin viu grai, de la bunici la nepoţi, a unor experienţe trăite odinioară şi din care cei de azi pot trage învăţăminte pline de înţelepciune. Dar, de unde să-i luăm pe aceşti înţelepţi, dacă nu-i avem în propria familie? Să-i descoperim în familia lărgită a românilor de pretutindeni. Ei nu sunt doar oameni simpli trăitori la sate. Să-i ascultăm şi pe oamenii de cultură de aici şi de peste hotare. Să nu uităm că tradiţia include folclor, dar acesta face parte pur şi simplu din CULTURA ROMÂNĂ. Cu restul lumii nu mai putem comunica doar prin hore şi jocuri populare, ci prin tot ceea ce e valoros sub aspect cultural. Tradiţiile orale s-au transformat, şi-au schimbat funcţiile sau au dispărut. Cultura se adaptează la modificările sociale. Există situaţii în care prin moartea unui rapsod dispare şi categoria folclorică pe care o interpreta. Poate un altul să performeze ceea ce interpreta bătrânul, dar fără să o facă cu acelaşi har. În alte situaţii dispare inimosul care a reactivat un vechi obicei local. Dacă nu apare un alt inimos în locul lui, obiceiul va dispare, pentru că pur şi simplu, omul sfinţeşte locul. Şi cam aşa este şi în folclorul autentic. Mă duc cu gândul la faimosul lăutar Marin Chisăr. Tânăr fiind, Constantin Brăiloiu l-a înregistrat, dar fără să-l întrebe dacă are în repertoriu şi balade. Abia mai târziu, când îmbătrânise, un

coleg etno-muzicolog i-a descoperit comoara de vechi cântece bătrâneşti. A reuşit să prindă unele din ele pe bandă, dar deja bătrânul le mai uitase sau pe altele nu le mai putea cânta ca odinioară. Ultima oară l-am ascultat la Soroca, în Republica Moldova. I-a însoţit pe cercetătorii Institutului de Etnografie şi Folclor din Bucureşti, unde lucrez şi eu, la simpozionul de la Ialoveni, din 1993. Să-l auzi pe Marin Chisăr cântând o baladă de demult, în cetatea lui Ştefan cel Mare, vreau să vă spun că e o amintire care şi acum mă emoţionează. Peste doar câteva luni bătrânul pleca într-o altă lume mai bună şi mai dreaptă decât cea unde fusese adesea minţit, uitat… A luat cu el, aşa cum mi se şi plânsese la Soroca, o avere inestimabilă. Cam asta e situaţia folclorului. Ce avem de făcut e salvarea lui prin conservare, căci dintr-un fenomen viu devine treptat un patrimoniu imaterial pasiv. Trebuie promovate acele proiecte culturale care urmăresc astfel de obiective.

***C.M**.: Voi încheia într-o manieră pragmatică, dar care nu exclude sentimentele (e şi acesta un fel de pragmatism: să ştii să fii tu însăţi). Deci, cine este Rodica Raliade în date bio-bibliografice ale trecutului, prezentului şi viitorului?*

R.R.: M-am născut la Braşov, într-un vechi cartier românesc, Schei. La Braşov am terminat cursurile Liceului „Unirea" şi apoi am fost admisă la Facultatea de Limbă şi Literatură Română din Cluj. După trei ani, a urmat transferul la Bucureşti. Am lucrat ca profesoară, timp de câteva luni, la Moeciul de Jos (Bran-Braşov) şi-apoi într-un sat din jurul Bucureştiului. Experienţa de acolo mi-a inspirat schiţele umoristice *Alo, şcoala!*. Dornică să fac o carieră artistică şi să urmez o a doua facultate, am plecat de la catedră şi între 1972–1976 am lucrat la Studioul Cinematografic „Bucureşti". Pe rând am fost asistent de producţie, secretară de platou şi asistent de regie. Am obţinut doctoratul în 2000, specialitatea filologie-folcloristică, cu tema: *Manuscrisele inedite din fondul Ion Pop Reteganul — Biblioteca Academiei Române*. Din 2005 sunt

cercetător II la Institutul de Etnografie şi Folclor. V-am spus viaţa mea pe larg, pentru că în ultima vreme mă gândesc tot mai mult la familia mea, la ceea ce am trăit, la ce aduc cu mine din zestrea unor sute de ani şi, desigur, cum le-aş putea valorifica literar. Sau mai degrabă ştiinţific. Un subiect vechi care mă frământă este istoria familiei Greceanu, mama mea fiind o urmaşă a faimoşilor cronicari, cu rudele pe care le-am cunoscut şi de care mă leagă amintiri extrem de diverse şi de colorate. Acest gând nerealizat îşi aşteaptă împlinirea, dar cine poate ştii ce va urma? Aş dori să scriu şi despre cei doi taţi ai mei: cel biologic şi legal, care a fost deţinut politic şi a murit la canal (Valea Neagră, colonia de muncă Ovidiu, în 1950) şi cel adoptiv, care m-a crescut cu o deosebită grijă, alături de mama. De fapt, mi-a dăruit toată dragostea din lume!

NICK SAVA

Povestiri la marginea Pacificului

L-am cunoscut pe Nick Sava prin telefon (acum comunicăm şi prin internet), cu ocazia alegerilor federale din Canada. Aveam nevoie de informaţii pentru a relata în direct la Antena 3 despre alegerile de atunci şi… am apelat şi la un ziarist român. A fost primul care a răspuns, chiar dacă de la celălalt capăt al continentului (eu fiind la Ottawa, dumnealui la Vancouver). Dacă ar fi să-i schiţez şi eu un portret, aş alege trei tonuri: deschiderea, sinceritatea şi tenacitatea.

Vă invit să-l descoperiţi şi Dumneavoastră în urma interviului luat în varianta electronică. Iată întrebările şi răspunsurile:

Cristina Mihai: *Care au fost resorturile care v-au determinat să editaţi o revistă a românilor din Canada?*

Nick Sava: În primul rând, vreau să vă spun că e bine că dau interviul pe e-mail — am timp să citesc toate întrebările şi să mă gândesc la răspunsuri care să se completeze unul pe celălalt. Şi să nu se bată cap în cap… Ce m-a determinat? Mai curând: cine? Prietenul meu Vick Albuşel. Vroia el să scoată o revistă a românilor şi nu îl ajuta mai nimeni. Şi m-a găsit pe mine… Câţiva români din Vancouver ne-am gândit că e musai nevoie de un centru comunitar pentru românii de pe-aici. S-a dovedit în timp că nu e deloc aşa, deşi pot spune că au fost şi rezultate notabile. Şi eu, şi Vick ne-am zis că acest Centru pe cale să se înfiinţeze are nevoie şi de o revistă, prin care să i se

promoveze ideile. Ca un fel de „gazetă de perete”… Cum nu am scris în viața mea la o gazetă de perete — şi, sincer să fiu, până în acel moment nu am prea scris nimic —, a ieşit cu totul altceva. Cu cât revista a căpătat un caracter tot mai literar, iar tematica tot mai îndepărtată de problemele Centrului cu pricina, cu atât a pornit pe propriul ei drum. Dar eu am rămas, că nu îmi place să mă dau bătut.

***C.M.*:** „Atheneum” *este o revistă care nu adună numai literatură beletristică, ci şi idei şi cuvinte împletite în „literatura de specialitate” (istorie, filozofie). Este un act curajos şi generos. Care este impactul în societatea românilor din Canada?*

N.S.: Din Canada? Habar nu am. Nu prea ştiu nici care e impactul în comunitatea românească din Vancouver. Nu vreau să arăt cu degetul şi să generalizez, dar se pare că românii chiar cred că e mai bine să îşi ţină gura când sunt întrebaţi ceva… Ca de exemplu: ce părere au despre revistă. Pot spune că numărul abonaţilor a rămas constant pe mai toată perioada cât revista a apărut pe hârtie. Concluzia? Că o comunitate de circa 1500 de familii, poate avea un grup de cititori de literatură română. Probabil procentul nu este nici mai mic, nici mai mare decât al cititorilor din ţară. Gândiţi-vă la cele câteva reviste literare din ţară, la problemele cu care se confruntă ele — şi veţi şti ce a avut de întâmpinat revista „Atheneum”.

***C.M.*:** *Dar asupra celei canadiene de limba engleză sau de altă expresie lingvistică?*

N.S.: Probabil de uimire. Nu ştie nimeni de noi — aşa încât, dacă afirm unui francofon sau chiar englez că scoatem o revistă românească în Vancouver, şi asta de şapte ani, probabil ar spune „Olala! Bravo!”, respectiv „Amazing!”

C.M.: *În revista „Atheneum” (acum doar în variantă electronică) apare atât limba română cu nestemate literare (mai vechi şi mai noi), cât şi aplecarea spre cărţi şi autori „fierbinţi”, adică de actualitate. Mă refer la prezentările*

cărţilor semnate Elfriede Jellinek şi Doris Lessing, apărute la editura Polirom. Cum vedeţi această întrepătrundere între local şi universal, între limba şi cultura română şi alte limbi şi culturi?

N.S.: Hm, aici sunt mai multe capete. De care să trag? Probabil vă referiţi la ştirile apărute pe site. Da, Editura Polirom ne trimite periodic informaţii despre cărţile nou apărute la dânşii. Nu cred că o fac special pentru „Atheneum" — de fapt, habar nu am dacă ştiu măcar ceva despre noi… Cred că au o listă întreagă de „adrisanţi". Oricum, colega mea Gabi Schuster-Cărăruşă le pune la ştiri — când nu e în vacanţă. Să trag de alt capăt. Cum văd întrepătrunderea dintre literatura locală şi cea universală? Vă referiţi la local, ca „din Vancouver"? Pot spune că problemele locale sunt cât se poate de universale. Se pot întâlni chiar şi pe malurile Dâmboviţei — cu o nuanţă. Dacă noi avem răceală, dincolo e bronşită cronică… Sau chiar tuberculoză. Iar problemele „obişnuite" pe-acolo, aici sunt excepţii care produc intervenţia Poliţiei, partidelor de opoziţie, opiniei publice… Mă înţelegeţi ce vreau să spun. Dar de întrepătruns se întrepătrund, că mai toţi colegii mei scriu mai curând despre românii ajunşi aici, cu problemele lor, cu ticurile lor, cu bagajul de moştenire (bună şi rea) cărat cu ei… Mai scriem despre cei rămaşi acasă, de bine şi de rău, pentru că avem persoane dragi pe-acolo şi parcă ne-ar bucura să vedem perioada asta de tranziţie durând doar cincizeci de ani — hai, o sută… Dar inevitabil, în felul în care scriem apar influenţele „universale" şi chiar „locale" vancouverene. Taaare rar se întâmplă să ajungă pe aici vreo carte în limba română. Aşa că, dacă vrem să citim, trebuie să citim „în original" — în limba engleză, mai precis. Cred totuşi că încercăm să scriem beletristică, nu rapoarte…

C.M.: *Cât de mult facilitează faptul că sunteţi în permanent dialog cu editura Polirom, pătrunderea autorilor români din diaspora pe piaţa românească?*

N.S.: Aţi constatat aşa ceva? Să lăsăm chestia cu „permanentul dialog…" Hai să vă spun ceva, deşi nu m-aţi întrebat. M-am gândit la un moment dat că ce bine ar fi să se organizeze un „târg de carte" românească la Vancouver. Ştiu că transportul e scump, dar dacă puneau umărul cei de la MAE, de la CCR… poate se putea face. Puneam şi noi, cât se poate. Românii de aici ar fi cumpărat toate cărţile: sunt flămânzi de carte în limba română! Centrul Comunitar se alegea şi el cu o bibliotecă tot mai bogată — dacă acţiunea era continuată an de an. Şi editurile şi tipografiile se făceau cunoscute, poate încheiau contracte pe aici. Vă spun din capul locului: ideea nu a interesat pe nimeni. Nici nu ştiu dacă cei de la Polirom au auzit de ea. S-a împotmolit pe undeva pe la CCR şi Consulat… Să revin. Autorii români diasporeni pătrund pe piaţa românească pentru că îşi pot permite. Mai precis, o mie-două de dolari, cât îi costa să îşi „sponsorizeze" singuri publicarea, nu e gaură în cer. Spun că au fost la Las Vegas şi au pierdut la popa-prostu'… Cu cât editura e mai renumită, cu atât această „sponsorizare" este mai substanţială. Pentru că puţine edituri acceptă riscul de a lansa un necunoscut — bad business. Sau un scriitor cunoscut, dar cu bube în cap — vezi Goma. Puţini mai fac „acte de cultură" în zilele noastre… Bănuiesc că nu este deloc uşor nici pentru ei. Oricum, un nume ca „Polirom" costă scump! E drept, de obicei ei au şi distribuţie, expunere…

C.M.: *Autorii prezenţi în* „Atheneum" *au vârste diferite. Cât de receptivi sunt la literatura română tinerii din Canada, veniţi aici de mici copii sau născuţi aici?*

N.S.: Hm, sunt două lucruri complet diferite. Nu are importanţa vârsta autorilor, ci preocupările lor. Un scriitor de şaptezeci de ani, să zicem, poate fi pasionat să scrie despre pionierii literaturii SF, în timp ce un tânăr de douăzeci să fie preocupat de istorii de mult uitate (chiar şi româneşti…). La a doua parte a întrebării, însă, e mult mai uşor de răspuns: nicicum. Zip. Nada. Ajutaţi de părinţi, cei veniţi de mici copiii

reuşesc, cu extrem de mare succes, să uite complet limba română scrisă, cam pe când ajung în clasă a zecea… Cei născuți aici nici nu o învață! Cu excepțiile de rigoare. Țin să amintesc numele unei astfel de excepții: Mălina. Părinții obişnuiau (sper că nu şi-au schimbat obiceiul) să îi citească poveşti şi literatură în limba română, o îndemnau să citească singură. Ştiu precis că mi-a citit cartea cu Păcală. Şi a înțeles-o. Pentru că ăsta este un alt aspect. O româncă mi-a povestit că i-a citit fiului (de vreo 14–15 ani) din acelaşi Păcală. Nu s-a „prins" deloc. Românii au un tip diferit de umor, greu de înțeles de localnici — ca şi ritmul horei şi al doinei… O fată româncă, ce ştie să vorbească foarte bine româneşte — din nou, vorbesc de o excepție! —, deseori ne întreabă când ne vede zâmbind la vreun calambur sau „spirit de glumă": „e de râs?", „vorbeşti serios?"

C.M.:. *Literatura pe care o scrieți Dumneavoastră împleteşte atât vorba poveştilor populare româneşti cu limbajul actual, cât şi concepte şi trăiri de-ale noastre cu cele găsite în alte culturi.* Povestea lui Ochilă *poate fi plasată la fel de bine într-un sat din România sau din China (numele sunt cu rezonanță chinezească),* Nebunul Nebunilor *e o lecție de viață care transcende timpul şi geografia (apelează la* Regele Lear*), iar în alte povestiri din* În căutarea lui Harap Alb *intervin elemente celtice. În final, mesajul se potriveşte oriunde, oricui, pentru că ce e vechi a devenit nou din nou. Este Canada cea care v-a deschis gustul pentru aceste mozaicuri culturale?*

N.S.: Da, se poate spune şi asta. *Povestea lui Ochilă*, cât şi *Povestea Urâtei* sunt fragmente din romanul meu fantesy, *În căutarea lui Harap Alb*. Trebuie să spun: în literatura română, genul fantesy este destul de puțin abordat. Sunt scrieri fantastice, desigur, multe din ele excelente, dar nu „fantesy" (puține excepții. Îmi amintesc acum doar de unele din „basmele" lui Creangă, Ispirescu, Eminescu, Slavici — care nu sunt absolut deloc „populare", ci creație cultă). Aşa că, deşi evenimentele se petrec pe un alt tărâm similar evului mediu

valah, personajele sunt cât se poate de „universale”. Da, Ochilă este „chinez”, iar Urâta Randal trăiește într-o lume arturiană – dar aceste povești au rostul să sublinieze trăsăturile de caracter ale personajelor. În mod cert acest „cazan” multinațional canadian m-a inspirat să scriu în acest fel şi nu altfel. Şi, cum ziceam, lecturile la care am fost obligat în ultimele două decenii.

C.M.: *Cum este privit scriitorul Nick Sava în România?*

N.S.: Mă întreb dacă mă ştie cineva… Cei nu prea mulți care mi-au citit cartea cu Păcală, precis nu m-au uitat — fără falsă modestie. Unii mă știu de pe site, sau din revistă — câțiva din ei chiar au părere bună despre „scriitorul Nick Sava”, nu neapărat pentru că mi-au devenit prieteni. Acum, pe 1 Iunie, mi se lansează la Iaşi, la Muzeul Literaturii Vasile Pogor, o culegere din eseurile apărute în revistă de-a lungul celor şapte ani. Printre vorbitori se vor număra şi Liviu Antonesei, critic literar, şi dna Olga Rusu, de la revista Dacia Literară. Amândoi sunt binevoitori în aprecieri la adresă scriiturii mele.

C.M.: *Cum vă vede lumea de expresie englezească din Canada şi Statele Unite ale Americii?*

N.S.: Nu mă ştiu. Am scris o povestire SF în engleză pe care am trimis-o la Concursul Robert A. Heinlein cu ocazia centenarului naşterii lui. Dacă va avea succes, poate o să înceapă să se vorbească. Am scris, până în acest moment, numai în limba română şi nu am tradus nimic în engleză. Poate ar fi timpul să mă gândesc şi la asta…

C.M.: *E lesne de văzut că vă place Shakespeare şi China (marea Chină…), dar şi literatura şi cultura română cu aerul ei aparte, rezultat din întretăierea Estului cu Vestul, a Nordului cu Sudul, liant fiind vechiul strat, substrat balcanic. După ochiul critic şi uşor zeflemitor aş zice că-i simțiți aproape pe Marin Sorescu şi pe Mircea Nedelciu. Totuşi, care scriitor de-al nostru v-a modelat percepția şi expresia artistică?*

N.S.: Mai întâi, ştiu prea puţini cărora să nu le placă Sheakespeare. Decât dacă nu le place să citească. Nu pot spune că îmi place China — să nu exagerăm! Îmi place romanul *Osândiţii mlaştinilor*, m-a influenţat în această povestire despre Ochilă. În dorinţa de a avea personaje de peste tot (o încercare a „oamenilor" să se împotrivească Răului în planul acestuia de a distruge lumea — deci, ca mai toţi autorii fantesy, am mers şi eu pe urmele lui Tolkien), am decis ca Ochilă să fie „chinez". Dacă mă gândeam să îl fac, să zicem, albanez, inventam altă poveste… Cât despre felul în care scriu, da, cred că mă apropii de Sorescu (spre ruşinea mea, nu l-am citit pe Nedelciu…) Dar cred că cel mai mult m-a modelat… Păcală, deşi nu e scriitor. Poate am ceva influenţe de la Caragiale şi Eminescu (publicistul), şi mi s-a spus că sunt întrucâtva înrudit cu Paler. Trebuie să lămurim un lucru: eu sunt de pregătire inginer. Toată teoria literară făcută de mine a fost făcută până la absolvirea liceului. Deci, nu pot spune că am avut vreme să fiu influenţat de scriitori români. Am fost inginer. Pe urmă am plecat din ţară şi după mai multe tribulaţii, am ajuns iarăşi inginer — în Canada. Dar am fost şi dulgher, instalator, bucătar (vă pot face o mâncare grecească… hmmm!) Am pus şi gaz în maşini! Cred că stilul mi l-am făcut singur, scriind cum mă taie capul şi neîncercând să imit pe nimeni. Preţul plătit a fost că probabil nu tot ce am scris are valoare — şi am fost de nenumărate ori înjurat. Câţiva m-au şi lăudat. Dar cred că aşa e viaţa.

C.M.: *Fără sacru şi fantastic nu învăţăm prea multe. Ce loc acordaţi Dumneavoastră sacrului în compoziţia literară?*

N.S.: Să zicem că lectura mea preferată, cel puţin în ultimi zece ani, a fost mai ales cea sacră. Deşi subiectul m-a preocupat din copilărie chiar. Da, mi-au plăcut cărţile lui Frazer, Eliade, Muşu, Graves… Mi-a plăcut să citesc basme, fantesy, dar şi literatură de specialitate antropologică, religioasă. Dar de când am început să scriu la o carte terminată acum vreo două luni, Fiul lui Dumnezeu, mai tot ce am citit a fost legat de

religia creştină. Deci, în viaţa mea, în preocupările mele, sacrul a avut un loc primordial. Care e rolul lui în literatură, în general? E chestie de gust, cred. Unora li se pare mai important profanul.

C.M.: *Pana vă aleargă uşor pe coala de hârtie (chiar dacă acum până s-a transformat în tastatură computerului, iar monitorul ţine loc de hârtie) şi are darul de a-l cuceri pe cititor. Cuvintele se sorb rapid şi, odată cu ele, şi ideile care ne fac să privim viaţa şi din punctul Dumneavoastră de vedere. Şi s-o vedem mai complexă şi mai frumoasă. Cum trebuie să arate faţa lumii? Şi cu ce aţi începe schimbarea?*

N.S.: Lăsaţi-mă să precizez ceva. Eu scriu în continuare pe hârtie. Nu cu pana, desigur, ci cu creion moale B_2. Dar de fapt trebuie să mă duc încă mai înapoi. Numai aparent îmi „aleargă uşor". Să vă spun puţin despre procesul meu de a scrie. Eu nu mă consider scriitor, ci povestitor. Chiar mai mult: povestitor rapsod popular. Poate unul din ultimii, poate chiar ultimul! A trecut vremea noastră, ne-au înlocuit cărţile, ziarele, televizorul. Şi schimbarea în preferinţe. Cine mai ascultă vreun moşneag povestind despre Făt Frumos sau Păcală? Aşa. Eu, nemaiavând cărţi, basme, de citit, am început să mi le „povestesc" singur. Nu mai sunt chiar basme — decât în cartea despre Harap Alb şi în cea cu Păcală, dar procesul este asemănător. Îmi spun povestea „în minte" o dată, de două ori, de nouă ori, de nouăzeci şi nouă de ori… până când tot ce era de prisos a fost eliminat, tot ce lipsea, adăugat… Când e gata, „spusă", pana alunecă uşor… În faza finală a lui Harap Alb scriam câte un capitol pe zi, peste douăzeci de pagini! Peste 500 de pagini într-o lună jumătate! Dar aceste capitole le-am gândit vreo trei ani… Acum să mă întorc la întrebarea cu schimbarea. Desigur, ideal este să ajungem să punem în practică dorinţa lui Iisus: să aducem Împărăţia lui Dumnezeu printre noi. Biserica Creştină a cocoţat-o în cer, aşa că putem să ne ducem viaţa cum ne taie capul. Şi, Doamne, tare rău ne taie! Dar sperăm că o

pocăință, o intervenție a vreunui popă, sfânt, rudă moartă, vreo rugăciune cumpărată, vreo donație… ne va deschide totuşi uşa spre „dincolo”. Nu sunt un om religios, departe de mine asta, dar nu pot să nu vad decăderea morală generală, falsele valori la care ne închinăm, faptul că distrugem pământul chiar, sub picioarele noastre! Dacă nu va interveni însăşi Geea — şi mă rog să o facă, în caz că este ființă vie! —, să mai scuture din vermina care a năpădit-o, poate le va veni mintea la cap supraviețuitorilor, avem toate şansele să nu vedem sfârşitul acestui secol. Acel ateu care a spus că secolul XXI va fi ori creştin, ori deloc, nu s-a înşelat deloc! Deci, cu ce aş începe eu? Oho, dar ce sunt eu, Iisus? Pe el l-am pus pe cruce, pe mine m-ar pune la balamuc… În astfel de chestii nu dai sfaturi. Oricum nu te ascultă nimeni. Iar dacă ai avea puterea să îți impui soluția, chiar spre binele omenirii, ai fi numit dictator, ar avea loc până la urmă o revoluție a celor care se vor liberi de toate cele, să îşi trăiască viața aşa cum vor ei — chiar cu riscul distrugerii vieții pe pământ. Dar personal cred că totul trebuie pornit de la respect. De la simțul datoriei față de tine, față de ceilalți, față de tradiții, de tot ce ne înconjoară.

***C.M.*:** *În Canada se practică o democrație de sorginte britanică, îmbogățită de experiența americană, de viziunea franceză şi (mai nou) de tradițiile amerindiene. Ce v-a impresionat cel mai tare la canadieni, lucru pe care l-ați dori şi în societatea românească (din România şi de oriunde)?*

N.S.: Păi, exact ce vă spuneam mai sus: respectul. Nu zic că cei de pe aici sunt ideali, se întâlnesc destule cazuri în care cei săraci, imigranții, bătrânii, handicapații, cei numiți cu termenul general (dar ținut bine ascuns!) de DP — Displaced People — sunt priviți cu dispreț, dar în general canadienii arată mai mult respect față de legi, de cultură, de diferențele de rasă şi cultură, de persoane, de natura care îi înconjoară. Chiar şi de autoritatea aleasă, de societatea care, ştiu cu toții, nu e perfectă, dar e mai bună decât în alte părți, mai bună chiar decât aici

acum câteva decenii. S-au făcut greşeli, dar se încearcă să nu se mai repete. Câtă deosebire faţă de România, de români în general, care nu învaţă nimic din greşeli! Care sunt în stare să voteze, de exemplu, din nou, a câta oară?!, cu pesedeii, cu leprele care au ţinut societatea într-o tranziţie eternă, îmbogăţindu-se cu nerușinare între timp. Măcar dacă ar fi avut loc o schimbare, chiar o cosmetizare — dar nu, au apărut din nou năstaşii, hrebenciucii, mitrele… Deci, asta aş vrea: să-i văd pe români începând să respecte mai mult. Pentru că ei nu ştiu nici măcar să se respecte pe ei înşişi. Este aroganţă, snobism, fală deşartă — dar nu respect. Respectul implică demnitate. Cu extrem de puţine excepţii între români, nu cunosc pe nimeni care să nu fi făcut compromisuri cât cuprinde la viaţa lui!

C.M.: *Ce credeţi că ar trebui să preia canadienii de la români?*

N.S.: Nu cred că le-ar fi mai bine să devină şi ei mai „descurcăreţi" — aceasta cred că este trăsătura noastră naţională de caracter. Şmechereala. Desigur, vremurile care au stat peste noi ne-au făcut aşa, trebuia să supravieţuim cumva. Şi nu am făcut-o ca americanul sau canadianul în „vestul sălbatic", strângând îndârjit din dinţi şi luându-ne de piept cu lipsurile. Şi nativii, da. E târziu azi să regreţi ceva din derularea istoriei… Ei nu au ce lua de la noi. În schimb, noi putem să ne aducem contribuţia cu ce avem cel mai bun: inventivitatea — corolar al minţii noastre sprinţare — şi moştenirea culturală. Cultura şi tradiţiile româneşti sunt tot atât de interesante, de bogate, ca şi cele celte! Nu cred că alt popor european le are atât de darnice ca noi. Dar, iarăşi, din păcate, noi suntem primii care le uităm! Nu numai aici, ci chiar la noi acasă. Rapsozii se duc, îi înlocuiesc maneliştii şi kitsch-urile. Ce să dăm noi societăţilor care ne primesc? Ce dau în acest moment emigranţii români, din punct de vedere al moştenirii culturale, Italiei? Ştiu, sunt mulţi care au început să creeze ajunşi pe acolo, dar nu mai este arta tradiţională. O uităm, sau chiar ne străduim să creăm ceva

„post-modernist” universal, deloc românesc. Să ne integrăm cât mai repede, cât mai definitiv. Credeți că acesta este semn că vrem să aducem „contribuție” Canadei, să zicem? Putem cel mult să ne lăudăm cu acel „canadian de origine română” care a făcut oarece… Dacă vei întreba nouăzeci şi nouă de canadieni din o sută, îți va spune că, bineînțeles, acela este canadian pur şi simplu. Şi vor avea dreptate!

C.M.: *Trăind imersat într-o lume de limbă engleză (în principal) cât este de uşor/de greu să menții acuratețea şi frumusețea limbii române?*

N.S.: Nu e uşor. Cum zic, cei mai mulți uită, şi chiar vor să uite. Cunosc mulți autori care se străduiesc în draci să scrie corect în engleză, în franceză… Deşi una este să scrii corect în engleză, cu totul altceva să scrii frumos în româneşte. Eu nu pot şi nu vreau să scriu în engleză. Nu pentru că nu aş şti limba, ci pentru că niciodată — dar niciodată! — traducerea versului „Seara pe deal buciumul sună cu jale” nu îmi va produce emoția pe care o simt ori de câte ori citesc, sau aud aceste cuvinte spuse în româneşte. Desigur, pe mine mă interesează să am o plăcere estetică artistică personală scriind, nu mă interesează nici faima, nici banii care ar veni cu ea. Nu mă obligă nimeni, nici măcar foamea, să scriu în engleză. De aceea nu mi-am tradus încă nici o carte în engleză — mai bine scriu alta, în româneşte! Dar poate voi plăti pe cineva să o facă pentru mine.

C.M.: *Prozaicul nu poate lipsi nici măcar atunci când vorbim de literatură. Aşadar, câte ore munciți pe zi? Cum se nasc poveştile şi poeziile (vechea iscodire după muze)?*

N.S.: E greu de zis. Deliberat, am renunțat la multe lucruri, inclusiv carieră, ca să pot să mă dedic scrisului. Nu ştiu cum fac alți scriitori, dar la mine nu este, cel puțin aparent, un full-time job. Parte din timp citesc, îmi fac însemnări — este munca de documentare. Pentru *Fiul* a trebuit să citesc sute de cărți, de la religie la istorie, floră, arhitectură, vestimentație, numismatică, arme… chiar şi navigație! Şi multe, multe cărți

religioase creştine, iudaice, de istorie a religiilor şi conceptelor religioase. Din fericire, perioada pe care o tratez, creştinismul primar, nu are încă toată literatura apologetică ce va veni abia mai târziu… Dar sunt în schimb multe scrieri apocrife. A inclus chiar o călătorie în Asia Mică, pe urmele misionarilor creştini. În al doilea rând, este acea muncă de creaţie personală, de care v-am povestit mai sus, în care îmi spun „povestea". Asta nu are loc la masă, ci tot timpul. De foarte mulţi ani eu nu mă uit la TV, de exemplu, pentru că mă împiedică să îmi povestesc. În sfârşit, când începe munca de „transcriere" a poveştii pe hârtie, moment în care fac o penultimă „editare", scriu câteva ore zilnic, cel mai adesea în vreo cafenea, poate la vreo masă în parc (dacă e timp frumos), chiar în vreun mall, dar am scris şi în metrou, în staţii de autobuze — peste tot unde aştept şi nu am altceva de făcut. Pot să mă concentrez atât de bine încât nu mă conturbă zgomotul din jur. În sfârşit, urmează munca de dactilografiere a paginilor scrise cu mâna, proces care de asemenea se derulează pe câteva ore bune zilnic, chiar zece. Atunci are loc o ultimă „editare". Pe urmă începe munca de corectură, am avut mereu noroc de prieteni care m-au ajutat. Unii din ei din ţară, astfel se explică de ce păstrez o limbă literară română destul de corectă…

C.M.: *V-aş ruga să-mi daţi câteva date biografice şi bibliografice.*

N.S.: Născut la Braşov. De pregătire inginer de instalaţii pentru construcţii. Am emigrat din ţară în '90, am stat în lagăr în Cehia, ca refugiat politic. Sunt în Canada din '90. După tot felul de joburi (cel puţin în asta le seamăn lui Mark Twain şi Jack London) şi absolvirea unor cursuri, am lucrat ca inginer electric, apoi ca lighting designer. Am proiecte în toată lumea (da, şi la Beijing) — nu în ţară. Am fost (mai sunt?) redactorul şef al revistei Atheneum din Vancouver, membru fondator şi director al Centrului Comunitar din BC. Mai şi pictez — am avut vreo 5–6 expoziţii de grup de când sunt pe aici. Am scris

cinci cărți: *În care Păcală* (povestiri şi snoave populare româneşti repovestite de NS), publicată la Editura Dealul Melcilor, Braşov, 2002; *În căutarea lui Harap Alb*, roman fantesy, (publicat în tiraj de casă la Editura Atheneum, Vancouver), 2005; *Taraba cu vise,* roman epistolar (chatt pe internet), 2006; *Fiul lui Dumnezeu*, roman istoric religios, 2008; *Fericirea de Dincolo*, eseuri, Editura Tehnopress Iaşi, 2008.

În plus, *Cartea* (o interpretare personală a *Bibliei*) a ajuns pe la capitolul 32, iar *Jurnalul de călătorie în Turcia*, care va fi pus pe site cu multe, multe poze, poate fi oricând transformat într-o carte de circa 150 p.

Nu mă întrebați ce fac în restul timpului. Uite, dau interviuri…

C.M.: *Vă mulțumesc.*

IULIA SCHIFF

(scriitoare de origine română afirmată în Germania, exegeta în limba germană a operei lui Ion Barbu)

„Pentru mine ca traducătoare, scrisul înseamnă contact permanent cu România, Ungaria, Germania”

***Veronica Balaj**: Unde e acasă? Acolo sau aici?*

Iulia Schiff: Anii, în care prin *acasă* înțelegeam orăşelul natal Deta şi Timişoara, unde am petrecut o bună parte a vieții mele, şi, prin extensie, patria, au trecut. A trecut şi faza „navetei necontenite” între „acasă aici” şi „acasă dincolo”. De la o vreme încoace mă simt acasă în München, oraşul bavarez, care m-a primit după plecarea din țară în 1981, unde mi s-a alocat mie şi familiei mele o locuință, unde am găsit în curând un serviciu, iar copii noştri şi-au putut continua studiile gimnaziale, respectiv universitare. Dar această întrebare presupune un răspuns complex. Iar cine afirmă, că acomodarea la un mediu de limbaj şi de obiceiuri noi nu e dureroasă, minte. Ba e de-a dreptul sufocantă; trăieşti ani în şir cu sentimentul, că ți s-a tras pământul de sub picioare. Pe de altă parte traumatismul de a fi pierdut tot ce ți-a fost mai de preț are ca efect, o sporită productivitate la artişti şi scriitori. Cu convingerea de a fi pierdut „adăpostul”/, că/ „distanța e aceeaşi în grai/ şi în ne-grai/” am scris poate cel mai bun ciclu de poezii în limba adoptată, germana. Dar calea până la stăpânirea limbii literare germane a fost lungă şi sinuoasă.

***V.B**.: Cum v-ați adaptat în noua țară?*

I.S.: În Banatul meu natal, unde români, unguri, germani, evrei, sârbi şi bulgari duc o coexistență paşnică, s-a realizat un

model timpuriu al unei Europe comune. Această formă a conviețuirii a însemnat și înseamnă un enorm câștig pentru toți cei ce trăiesc acolo. Aproape toți locuitorii Banatului sunt multilinguali: stăpânirea celor trei limbi ale majorității — româna, germana, maghiara — auzite pe stradă a fost regula. Uzul lor s-a limitat bineînțeles la limba comună, de toate zilele, și el a atins numai în cazuri de excepție nivelul multilinguismului literar. Fără cotiturile determinante pentru viața mea aș fi rămas probabil și eu la nivelul limbii comunicării cotidiene. Sensibilitatea mea pentru limbi mi-a fost favorizată prin limba maghiară a casei mele părintești; apoi, la vârsta de 11 ani, odată cu deportarea familiei mele pe câmpia Bărăganului am trecut la școala cu limba de predare română, care urma să fie și limba mea de specialitate. Prin studiile absolvite sunt învățătoare și licențiată în filologie în specialitatea română-franceză. Obținând o diplomă de traducătoare în domeniul literar-artistic am decis să fructific cunoștințele mele de limbă în favoarea mijlocirii printre nationalități. Ziarele și revistele timișorene m-au susținut în această stăruință, publicându-mi traducerile. La această vreme datează și primele mele tatonări în domeniul limbii literare germane, care încă multă vreme nu putea fi limba țintă a traducerilor mele. În această perioadă am început să traduc cu titlu de exercițiu, poeziile poetei timișorene de naționalitate germană Irene Mokka în maghiară, nebănuind că aceste poezii vor apărea 1996 prin îngrijirea editurii Kriterion în volumul bilingv *Keine Blüte Kein Weg/ Se virág se út* (Nici floare/ Nici drum). După stabilirea la München am urmat trei cursuri succesive la Institutul Goethe și mi-am perfecționat cunoștințele de limba germană prin munca asiduă a multor ani. Stăpânirea limbii a fost conditio sine qua non și pentru încadrarea mea într-un domeniu intelectual de activitate. Cum diplomele obținute în România nu mi-au putut fi de folos aici, am acceptat o activitate similară celei din anii din România, în care nu aveam post în învățământ: am devenit secretară de catedră la Institutul de Romanistică al Universității din München, unde am rămas până la

pensionare. In prealabil am urmat un curs de secretară examinată în mai multe materii, printre altele în cunoştinţe de drept, de ştiinţe sociale, de stenografie, de bătut la maşină cu viteză cosmică etc., care toate au devenit în curând, odată cu era computerului, superflue. Nu am fost examinată în schimb în scrierea textelor ştiinţifice ale profesorilor în computer după dictat pe bandă — o performanţă, de care sunt mândră şi azi. În aceşti ultimi 15 ani de activitate profesională am început pe lângă cele opt ore de lucru zilnice să scriu scrieri proprii în germană şi să traduc din şi în germană, română şi maghiară. De la pensionarea mea în anul 2000 mă pot dedica complet acestei componente vitale ale mele. Lucrările mele au fost difuzate prin emisiuni radio şi publicate în reviste literare din Germania şi din mai multe ţări europene. Am publicat şase volume de traduceri şi două de scrieri proprii (un roman şi o culegere de nuvele; un volum de poezii e în curs de editare).

***V.B**.: Ce înseamnă scrisul pentru cineva plecat din ţară?*

I.S.: Scrisul e o ancoră. Te ancorează în timpuri trecute şi în condiţii trăite, pe care le retrăieşti aievea în momentul în care le aşterni pe hârtie. E captivant să ştii, că cititorul te va urma în relatările tale, fiind transpus în aceeaşi situaţie. Această ancoră te face prizonier pentru o viaţă, nu te poţi elibera de ea, dar nici nu vrei să te eliberezi de ea, ştiind că numai prin mijlocirea ei ajungi la stofa scrierilor tale. Scriitorul plecat din ţară recurge şi în virtutea nostalgiei la amintirile luate cu sine. Dar ancora scrisului te azvârle din nou pe planul realităţii actuale, incitându-te la comparaţii involuntare. Astfel volumul meu de nuvele *Világtalan ház* (Casă fără lumină) — scrieri, care, separat, au fost publicate în Germania, dar pentru care nu am găsit aici o editură —, şi care a apărut în traducere proprie in maghiară în 2007 la editura Alma Mater din Arad, tratează pas cu pas episoade ale vieţii mele din România, iar etapele din Germania le soluţionează printr-o comparaţie dureroasă, la început net în favoarea ţării părăsite. Pe măsură ce acomodarea la noul mediu a precumpănit, tonul meu

critic s-a îndreptat împotriva regimului Ceauşescu din ţară, sub care am avut mult de suferit. Romanul *Steppensalz* (Sarea stepei), apărut 2001 în editura Südostdeutsches Kulturwerk din München, care de asemeni a fost scos în 2004 în editura Mentor din Târgu Mureş în traducerea mea în maghiară cu titlul *Bogáncsos táj*, evocă obiectiv prin prisma tatălui meu, al unui intelectual, cei cinci ani petrecuți în satul Lăteşti din câmpia Bărăganului. Teama, mai mult: gândul terorizant de a pierde în străinătate două din limbile mele s-a risipit în momentul, în care am început să traduc. Pentru mine ca traducătoare scrisul înseamnă un contact permanent cu peisajele literare din România, Ungaria şi Germania, dar şi un preţios contact uman cu oameni ai condeiului din aceste ţări. Din păcate a trebuit să constat, că interesul pentru literatura română în traducere e relativ redusă in Germania, respectiv, că puţinii traducători arivați de aici acoperă necesitățile pieții literare. Nu altfel se prezintă situația unei alte literaturi „minore", a maghiarei. Cum şi numărul revistelor literare care aduc texte din Europa de Sud-Est e cam redus (receptive pentru textele mele au fost revistele „Ostragehege", „Neue Sirene", „Der Literat", „Passauer Pegasus"), am reuşit să plasez doar traduceri din Ana Blandiana, Angela Marinescu, Marius Ianuş, Cristian Popescu, Eta Boeriu, Marin Sorescu, Ştefan Augustin Doinaş, Ileana Mălăncioiu, Mircea Dinescu şi Daniel Bănulescu. Traducerea completă (împreună cu soțul meu Robert Schiff) a ciclului *Joc secund* al lui Ion Barbu a fost publicată doar în revista online „cet" din München, deşi lucrarea ar merita un public mai larg. Ea ar completa respectiv ar înlocui singura traducere selectivă din Ion Barbu în germană pe care o cunosc (*Ion Barbu. Das dogmatische Ei*, Kriterion, 1981). Ion Barbu a fost obiectul preocupării mele din totdeauna: În 1984 a apărut la editura Eminescu în traducerea mea din maghiară în română lucrarea exegetică *Ion Barbu. Gest închis*, al lui György Mandics, iar în 1997 am ținut câte o conferință despre Ion Barbu şi probleme ale traducerii poeziilor sale la

Universitățile din München şi Hildesheim. Scrisul e deci ancoră şi punte peste țări şi literaturi. E ceva, pentru care se merită să trăieşti.

***V.B**.: Ați trăit sub mai multe regimuri politice… Cum v-a afectat structura artistică, s-a transpus aceasta în scrisul dumneavoastră? Povestiți-ne câteva momente speciale din experiența Dumneavoastră de viață.*

I.S.: Ca scriitor reflectezi asupra diverselor etape ale vieții tale, care în cazul meu s-au înscris în mai multe regimuri politice perindate pe firmamentul politic al țării în cei 41 de ani trăiți în România. Astfel în romanul autobiografic *Sarea stepei* am chibzuit asupra vârstei mele preşcolare în comuna Deta, unde nu am fost primită în grădinița germană din cauza atitudinii de opoziție a tatălui meu față de dictatura național-socialistă a lui Hitler. Cum grădinița maghiară fusese închisă în acei ani, am frecventat grădinița cu limba de predare română — un prim contact cu o limbă şi oameni, care, din păcate a lăsat puține urme, fiind încă prea mică. La stimularea tatălui meu, profesor la şcoala din pământ bătătorit şi acoperită cu stuf de pe Bărăgan, la ridicarea căreia am contribuit şi eu ca şi copil în vara anului 1951, sub regimul democrat-popular al lui Gh. Gheorghiu Dej, am luat parte la vârsta de 12 ani — la numai un singur an de învățământ la o şcoală românească — la concursul literar „Oameni de azi — constructori ai vieții noi" inițiat de revista „Tânărul scriitor". Scrisesem o nuvelă despre un pionier, care a săvârşit, cu periclitarea propriei vieți, un act de eroism. Am indicat ca adresă de expeditor adresa unui unchi, la care s-a prezentat după câteva luni o delegație spre a-mi înmâna „un premiu mare, în bani". Mai păstrez şi azi scrisoarea Uniunii Scriitorilor cu modificarea premiului într-un abonament pe un an la două reviste, din care mi-a parvenit un singur exemplar, după ce s-a aflat adevărul despre mine. Această scrisoare m-a paralizat pe mai mulți ani, fiind dovada stigmatizării mele şi a zădărniciei oricărui efort de a-mi schimba soarta. Câțiva ani mai târziu, fiind învățătoare în mediul rural, m-am văzut nevoită să-mi dau demisia din învățământ, deoarece aveam un

copil nou născut şi n-aş fi putut să fac naveta, iar un post în oraş, unde aveam domiciliul, nu mi s-a acordat. Ca atare am fost considerată dezertoare şi aveam numai dreptul la munca de jos. Am lucrat deci la o întreprindere de export de produse animale, unde am cărat lăzi cu broaşte la jupuit. In acel an a venit la putere Nicolae Ceauşescu. Dar am mai fost taxată încă o dată ca dezertoare: după înaintarea actelor de plecare definitivă din ţară. Atunci am lucrat la Ambalajul Metalic în sala cazanelor. Nu mai aveam voie să predau la şcoală şi nici să public. Aceste momente din viaţă m-au acompaniat până în Germania, fără să fi avut deocamdată intenţia de a scrie despre ele. Un profesor de la Institutul Goethe, scriitor şi el, care s-a interesat de soarta noastră şi ne-a vizitat în locuinţa noastră minusculă din perioada incipientă în lagăr, ne-a spus — spre mâhnirea noastră —, că trebuie să fim foarte fericiţi că am avut parte de cele trăite. Ce izvor de inspiraţie fantastic avem noi! Si încetul cu încetul am început să recurg la acest izvor…

***V.B**.: Care este principiul esenţial pe care-l exersaţi ca scriitor?*

I.S.: Nu-mi fac iluzii cu privire la posibilitatea de a schimba prin scris ceva în societate, în politică sau în domeniul moravurilor. Această posibilitate li s-a luat scriitorilor din mână. Piaţa e complexă, e de nepătruns şi de necuprins. Nu i se dă ascultare, cel puţin în occident, unui scriitor, care nu e de calibrul lui Günter Grass sau al lui Martin Walser. Ca principiu conducător mi-am propus sinceritatea cu mine însămi şi cu cele trăite.

***V.B**.: Scrieţi şi proză scurtă şi roman, şi alte genuri, care credeţi că e mai aproape de gusturile cititorului de azi?*

I.S.: După perioada, în care romanul cucerise piaţa, cred că acum are din nou proza scurtă căutare. Ea e şi mai conformă cu ritmul trepidant al vieţii. Poezia, care în anii mei petrecuţi în ţară avea mare căutare din cauza posibilităţilor subversive ale limbajului metaforic, în Germania e copilul vitreg al genurilor literare. Lirica nu se predă în şcoli, generaţii întregi nu au acces la

înțelegerea limbajului poetic. E aproape exclus să găsești o editură, care riscă să scoată un volum de poezii fără contribuția materială a autorului. Eu mai scriu şi critică literară comandată de reviste literare — aici cel puțin am siguranța publicării textului — precum şi eseuri. In tot cazul e recomandabil să te asiguri în prealabil de consimțământul redacției.

***V.B**.: Relația cu publicul cititor în Germania modernă, tehnicizată… Ştiu că se organizează lecturi plătite… că se fac diverse întâlniri cu scriitorii. Cum le percepeți ca scriitor venit din România?Sunteți invitată?*

I.S.: Editurile sunt interesate să se vândă cărțile, ca atare înhamă autorul la lecturi organizate. Dar astfel de lecturi, întâlniri cu scriitorii organizează şi diversele asociații sau cercuri literare, care plătesc onorare şi în multe cazuri acordă şi premii literare. La astfel de lecturi de prezentare a antologiilor sau de prezentare a unei cărți scrise sau traduse de mine precum şi la prezentarea unui scriitor pe care-l cunoşteam mai bine am participat şi eu. În prezent frecventez şedințele unei fundații lirice din München, „Lyrik-Kabinett", unde citesc poeți contemporani germani şi din străinătate invitați şi astfel am ocazia să mă informez despre ce se petrece în domeniul liric pe plan național şi internațional. M-am obişnuit cu stilul acestor întâlniri, care diferă de cel cunoscut din cercurile literare timişorene. Ele nu au un caracter formativ şi de educare, ci numai de prezentare, deci decurg complet fără critică.

***V.B**.: De unde provin personajele prozelor Dv.?*

I.S.: Personajele prozelor mele au o proveniență foarte variată: membrii familiei mele, eu însămi la persoana întâi sau sub un pseudonim, prieteni din copilărie, colegi de muncă, un vecin de la etajul nostru, un medic care m-a tratat, membrii unui cerc literar etc. Oricine, observat în trăsăturile sale esențiale poate deveni subiectul unei scrieri. Important e, ceea ce faci din persoana respectivă în scris.

***V.B**.: Mai aveți legături cu literatura română?*

I.S.: Prin intermediul autorilor traduşi sau a persoanelor care i-au mijlocit — aici vreau să-l menţionez pe dl. Alexandru Sahighian de la redacţia „Lettre Internationale" (Centrul Cultural Român din Bucureşti), căruia îi sunt foarte obligată —, ştiu în linii mari, ce se petrece pe tărâmul literar românesc. Îmi lipsesc însă revistele literare şi cărţile, care îmi parvin foarte sporadic.

***V.B**.: Care ar fi rostul scriitorului astăzi? Dar condiţia sa într-o lume materialistă, tehnicizată?*

I.S.: Scriitorul este un idealist, altfel nu ar scrie. Dar el scrie dintr-un impuls lăuntric, care nu ţine cont de remunerare. Într-un trecut nu atât de îndepărtat putea Erich Kästner să cumpere a vilă din onorarul încasat după cartea *Emil şi detectivii* scrisă pentru tineret. În zilele noastre ar fi de neconceput aşa ceva. Azi are orice un preţ, numai literatura nu. Dar şi scriitorul trebuie să trăiască din ceva, ca atare face compromisuri, trudeşte pentru bani, se epuizează în ocupaţii străine în dauna procesului de creaţie. Cum nimeni nu se interesează de producţia sa literară, trebuie să fie un fanatic convins de propriul adevăr, pentru a continua. Pe vremuri cartea a avut o influenţă covârşitoare asupra cititorului, fiind aproape singurul izvor de informaţie. Acest rol l-au preluat din ce în ce mai mult mediile, care propagă informaţiile pe cale auditivă şi vizuală, mai atractivă şi pe lângă folosirea cărora sunt posibile, concomitent, şi alte preocupări. Exclusiva preocupare cu cititul e considerată greoaie. Rezultatele studiului Pisa vorbesc pentru sine: în Germania lasă competenţa cititului la şcolari mult de dorit. Ei petrec zilnic ore în faţa televizorului şi nu iau o carte în mână. Scriitorul ar trebui să readucă cititorul la carte. Se fac diverse încercări în acest sens cum ar fi de ex. cărţile auditive, fixate pe disc, care însă nu sunt decât compromisuri în favoarea mediilor. Cred că fiecare scriitor va trebui să găsească în viitor calea la cititor în funcţie de competenţa şi inventivitatea proprie.

***V.B**.: Literatura v-a „salvat" sufleteşte vreodată de impactul cu viaţa şi condiţiile socio-politice pe care le-aţi înfruntat?*

I.S.: Şi totuşi afirm că procesul de producţie literară are un caracter mântuitor. Altfel, de exemplu, dacă nu aş fi lucrat în orice moment liber la traducerea cărţii foarte exigente de critică literară a lui György Mandics despre Ion Barbu, nu cred că aş fi rezistat la cei trei ani de excomunicare din societate premergători plecării mele definitive din ţară. Ori eu m-am cramponat ca înecătorul de un fir de pai de această lucrare, despre care la ora aceea nici nu speram să vadă cândva lumina tiparului.

***V.B**.: Care este configuraţia literaturii scrise de tineri azi, acolo?*

I.S.: Literatura tinerilor se întrece în general în experimente, în exacerbarea sexului, a perversităţii sexuale, a scandalului cu orice preţ. Dar există şi o literatură sănătoasă, exigentă, pe care o promovează instituţia Literarisches Colloquium din Berlin, care acordă burse de şedere. La concursul literar anual din Klagenfurt denumit după poeta Ingeborg Bachmann selecţionează un juriu constituit din somităţi literare şi critice tinerele talente, viitorul celor premiaţi fiind asigurat după acest debut.

***V.B**.: Ne-ar face plăcere să aflăm ce reviste literare vă sunt aproape, unde publicaţi, care sunt genurile de manifestări literare la care participaţi.*

I.S.: Revistele cu deschidere pentru Europa de Sud-Est sunt reduse la număr. La München editează Institutul pentru cultura germană şi istoria Europei des Sud-Est revista de înaltă ţinută „Spiegelungen" (fosta „Südostdeutsche Vierteljahres-blätter"), unde sunt binevenite textele centrate pe această regiune. Aici colaborez încontinuu din anul 1984. Revistele „Ostragehege" din Dresda, „Sprache im technischen Zeitalter" din Köln, „Passauer Pegasus" din Passau, „Der Literat" din Berlin, „Wiecker Bote" din Greifswald, „Literatur in Bayern" şi „Neue Sirene" din München, „Kafka" (între timp suspendată) şi „Kulturpolitische Korrespondenz" din Bonn etc. sunt reviste, care au adus în decursul anilor multe din textele mele. În Austria am colaborat la

revistele „Perspektive” din Graz, „Script” din Klagenfurt (suspendată) şi „Bécsi Napló” din Wien. Colaborez cu traduceri şi la reviste din Ungaria („Mühely” din Veszprém, „Irodalmi jelen” din Budapesta). Viaţa literară din München e foarte variată; ca scriitor trebuie să-ţi pui priorităţi pentru a nu pierde fiecare seară la câte un eveniment literar. Mă limitez la lecturile din „Lyrik-Kabinett” şi din „Literaturhaus” cât şi la expoziţii de cărţi.

***V.B**.: Ce anume aţi păstrat în scrisul Dumneavoastră din specificul spiritual al României în care v-aţi format?*

I.S.: Poate optica asupra lucrurilor. Modestia. Atenţia acordată naturii şi vieţuitoarelor ei. Condescendenţa faţă de cel oropsit de soartă. Tradiţii care diferă de cele din Germania. Reevaluarea şi aşezarea muzicii şi a artei populare româneşti pe un piedestal mai înalt. Consider de-altfel, că cei cinci ani de deportare pe Bărăgan au însemnat pentru noi, copii, şi un câştig. Am învăţat să muncim cot la cot cu adulţii, ceea ce ne-a prins bine mai târziu în viaţă unde trebuia — în România ca şi în Germania — să aducem întotdeauna un randament sporit faţă de alţii. Ne-am hrănit modest, aproape vegetarian, şi am învăţat să împărţim ce aveam cu ceilalţi. Am înţeles să-i stimăm pe basarabenii mai săraci decât noi, care au pierdut pentru a doua oară totul şi totuşi trăiau şi munceau cu o seninătate exemplară. Acolo am decis să aleg învăţatul ca mijloc de evadare, de înălţare spirituală, deşi în primii doi ani ni s-a interzis urmarea oricărei forme de învăţământ superioare şcolii generale. Mi-am făcut studiile — cu excepţia celor doi ani de la Institutul Pedagogic — la fără frecvenţă.

***V.B**.: Într-o Europă Unită cum se pot întâlni literaturile? În ce vă priveşte, faceţi parte din două culturi. Cum se simte aceasta?*

I.S.: Mă simt aparţinătoare la trei culturi, pe care le susţin şi le reprezint prin mijloacele unei traducătoare. Credeam însă că Europa Unită va deschide mai multe posibilităţi vehiculării printre culturi. Nu ajunge ca o ţară să fie prezentă la târgul de carte din Leipzig sau Frankfurt. Târgul de carte din Leipzig prezintă de

altfel prin tradiție mai multă deschidere față de Europa de Sud-Est. Ar trebui mai multe reviste bilingve precum şi edituri care să scoată cărți în două limbi. Iar la întâlnirile cu cititorii să se citească textele în ambele limbi, aşa cum se procedează în general la München. Proiecte literare comune şi invitații reciproce ar înlesni o orientare mai largă, dincolo de frontiere despărțitoare.

***V.B**.: Editarea unei cărți în Germania actuală este o problemă financiară doar, cum a devenit adesea şi la noi, există asociații care susțin aceasta?*

I.S.: Deşi editarea unei cărți a devenit într-adevăr doar o problemă financiară, totuşi un scriitor care se respectă nu-şi finanțează cartea. De acest principiu m-am ținut şi eu până în prezent. Ideea mea este: ori ştiu să scriu şi atunci mă descoperă o editură, ori nu şi în acest caz ar însemna să stea cărțile plătite de mine în casă fără să ajungă la cititor. In cel mai bun caz le-aş putea face cadou în cercul de prieteni, ori cu asta n-am rezolvat nimic. E drept că datorită acestei idei preconcepute stau cu manuscrisele în sertar, respectiv le trimit la toate editurile serioase, care nu cer „contribuții la cheltuielile de tipar". Iar timpul trece. Există în schimb asociații şi fundații, precum şi concursuri organizate de magistrate, de posturi de radio etc. pentru finanțarea publicării unei cărți. Cu finanțarea unei fundații particulare mi-a ieşit în toamna anului trecut volumul de nuvele *Világtalan ház* (Casă fără lumină) la Arad.

***V.B**.: Care sunt criteriile de departajare a valorii de nonvaloare? Critica de întâmpinare, revistele de specialitate sunt uşor de accesat?*

I.S.: Revistele şi editurile serioase dispun de lectori calificați, cu putere de discernământ. Dar tot mai frecvente sunt redacțiile unde, din motive de economie, s-a renunțat la lecturarea textelor. Acolo se pretinde doar o dischetă cu textul care va apărea fără să fie văzut de o persoană autorizată. Ori eu consider că delegarea resortului de lector la autor e o greşeală enormă. Revistele de critică literară constituie un domeniu aparte, dar au şi

multe reviste literare un compartiment de critică. Criticul literar trebuie să se afirme, să dovedească calități reale pentru a fi cooptat. Astfel la relativ noua revistă de critică literară „Literaturen", fondată de doamna Sigrid Löffler nu am fost acceptată. În schimb cu primul meu articol scris cu ani în urmă pe un ton critic pe marginea romanului *Die letzte Welt* al lui Christoph Ransmayr despre Ovidiu în exil la Tomis am fost cooptată ca recenzentă la revista „Der Literat" din Berlin.

***V.B**.: Vorbiți-ne de câțiva scriitori contemporani care vă sunt aproape, pe care îi lecturați cu plăcere.*

I.S.: De la sosirea în Germania m-am angajat la citirea marilor scriitori germani Günter Grass, Martin Walser, Siegfried Lenz, Heinrich Böll, Horst Bienek, urmărind şi azi toate publicațiile noi ale lor. Thomas Mann e un scriitor fascinant. La fel Joseph Roth, care descrie declinul şi sfârşitul monarhiei austro-ungare. Dar apar o mulțime de cărți noi, care populează biblioteca mea: Daniel Kehlmann, Bernhard Schlink, Marlen Haushofer, Hans Ulrich Treichel... Aş dori să citesc cărțile lui Mircea Cărtărescu în original. Cărțile nu sunt ieftine, totuşi încerc să fiu „à jour" şi cu aparițiile din literatura franceză şi cea internațională.

ANA SIMON

(hispanistă, scriitoare, traducătoare, autoare de scenarii de film, soția fostului actor François Simon, fiul marelui actor Michel Simon)

„Acasă, mereu, în drum spre Ithaca”

Veronica Balaj*: Iată-vă din nou la Timişoara. Cu alte proiecte?*

Ana Simon: Drumul până aici, e ca drumul spre Ithaca.

V.B.*: Ziceam că totdeauna aveți un proiect. De data aceasta?*

A.S.: Un film documentar despre Rilke. Ştiți că el şi-a petrecut ultimii ani în Elveția. O prietenă a lui a scris un text despre el, eu l-am purtat cu mine multă vreme, şi apoi m-am gândit să-l fac public. Un Mecena i-a oferit o casă în Vallè, un peisaj superb, din fața scărilor de la intrare, e ca şi când ai privi spre imaginea raiului. Aşa zic eu. Totul pare că vine din poezia lui. Filmul l-am montat la TVR Timişoara, lectura este în franceză, dar am înregistrat chiar prin amabilitatea Dv., aici la Radio Timişoara şi o variantă în limba germană. Să veniți la vizionarea de vineri.

V.B.*: Desigur. În parte, am văzut filmul, dar nu ştiam dacă este singura „surpriză” cu care ați venit din Elveția la Timişoara. Vă felicit! Acum, v-aş propune să vorbim, punctat, despre marile personalități pe care le-ați cunoscut în mediul cultural elvețian şi francez, unde ați trăit o viață alături de soțul Dumneavoastră, renumitul actor François Simon. Am putea începe cu el…*

A.S.: A, sunt atâția ani de când François nu mai este, cineva mi-a spus cândva, ştii, au trecut doi ani de la moartea lui François, iar eu, care mi-am schimbat între timp concepția despre viață şi moarte m-am mirat şi-am spus „da”?. Atât am spus. Am acceptat întrucâtva concepția dacilor privitoare la moarte. M-am dedicat memoriei lui şi nu mai puțin, marelui Michel Simon, fostul meu socru. Am scris despre ei, am realizat filme documentare…

V.B.*:Unii spun că fostul Dumneavoastră soț, François Simon a venit în Elveția pentru a se realiza întrucât tatăl său era atât de mare, de renumit, iar în preajma lui, ar fi fost imposibil să aibă un loc artistic personal.*

A.S.: Elveția i-a primit pe mulți artişti, mai ales francezi. De la Erasmus încoace au tot venit, de aceea Elveția are o noblețe. Asta mi-a plăcut şi mie. Eu am terminat la Bucureşti spaniola, sunt hispanistă, dar mi-am petrecut anii în spațiul culturii elvețiene de limbă franceză, şi în Franța.

V.B.*: Dintre foarte multele momente culturale trăite de Dumneavoastră, v-aş propune să ne oprim pentru început la Lucian Blaga. Blaga la Berna…*

A.S.: A, da. Era în anii treizeci. La Berna. Toate ziarele elvețiene vorbeau despre poezia lui. Cred că era mai cunoscut atunci decât acum în Elveția. Eu țin legătura cu fiica poetului, cu Dorli.

V.B.*: A propos de hispanism, de cultura română, Lucian Blaga a fost tradus în spaniolă de profesorul George Uscătescu de la Universitatea din Madrid…*

A.S.: L-am cunoscut pe domnul profesor chiar la Madrid. Ştiu că el l-a cunoscut şi pe Brâncuşi. În documentările mele pentru filmul despre oameni de cultură români din Franța, am aflat că pe Brâncuşi îl admirau pentru frumusețea şi prestanța sa şi vânzătorii de pe stradă. Când mergea să-şi ia pâine, toți ieşeau să-l vadă! Avea un farmec unic… Credea că

sculptura nu e un scop în sine, ci o„complicație rezolvată”. Am intrat în atelierul fost al lui Brâncuși de multe ori…

***V.B.**: Ați făcut filmul* Triptic*, păstrat la Cinematecă, ați realizat şi altele. În materialul documentar şi afectiv pe care-l dețineți se află, desigur, şi Cioran şi Ionesco.*

A.S.: Pe Cioran l-am întâlnit de mai multe ori, dar nu s-a lăsat niciodată filmat. Bine că totuşi a reuşit s-o facă domnul Liiceanu. Dar pentru că insistam, Cioran mi-a zis că s-ar putea ca până la urmă să cedeze, dar nu s-a lăsat totuşi filmat.

***V.B.**: Cum era în conversații? Profund, pesimist, spumos, ironic?*

A.S.: Avea farmec. Venea la spectacolele lui François. Un prieten, Vital, spunea despre Cioran că „e atât de pesimist încât, după ce vorbeşti cu el, devii optimist”. Nu demult am fost din nou la cimitirul Per la Chéz, chiar mă întreba un prieten, în glumă, mai ai şi alte pasiuni la Paris în afară de cimitire?, dar eu vreau să reconstitui, pe cât se poate, imaginea unor oameni de seamă. Atâtea vreme cât ne amintim de ei, înseamnă că, încă mai există, mai persistă imaginea lor aşa că, vă spuneam, mi-a rămas în minte o imagine filmică în Per la Chéz, o fată avea o carte în mână şi citea la mormântul lui Cioran. Romanțios, dar şi real. Cioran s-a considerat totdeauna refugiat. Nu a vrut cetățenia franceză. Era atât de cunoscut încât nu era nevoie.

***V.B.**: Dar Eugen Ionesco? În relația interumană, ce impresie lăsa?*

A.S.: Avea o ironie. Şi el, ca şi Cioran acaparau prin simpla prezență.

***V.B.**: Răzbătea conştiința propriei valori, orgoliul?*

A.S.: Nuu. Nici vorbă. Aceşti oameni nu erau orgolioşi. Cu Ionesco am avut prilejul să cinăm de câteva ori. De orgoliu nu cred că poate fi vorba. Orgoliul e greu de purtat. Este un balast. Te încurcă.

***V.B.**: Pe Mircea Eliade cum vi-l amintiți?*

A.S.: Am să vă povestesc o întâmplare mai aparte. Eram la Chicago. Făcusem o dublă pneumonie. Medicul care m-a salvat, Emil Popescu îl chema, m-a rugat să-i fac cunoştinţă cu Eliade. Am spus O.K. I-am dat un telefon, doamna mi-a răspuns că el nu se simte prea bine şi vizita să nu dureze prea mult. Cu medicul meu a venit şi un alt coleg medic, care, întâmplător, avea trusa la el şi l-a consultat pe Eliade. I-a prescris medicaţia. Era magic totul în momentul acela. Ca în filmul făcut după nuvela *Omul fulgerat*, realizat de Copola. Eu aşa m-am simţit. Magic.

***V.B.**: Pe lângă realizarea de filme documentare, scrieţi şi poezie în limba română. Totul pentru cultura română. Conceptul de interculturalitate îl ilustraţi minunat prin ceea ce faceţi.*

A.S.: Eu mă simt bine că fac parte din România. M-am născut în Banat, am făcut şcoala la Liceul Carmen Silva, la Timişoara… Nici n-aş gândi vreodată c-aş fi vrut să mă nasc în altă parte. Fiind apoi atâţia ani într-o altă ţară unde m-am acomodat imediat, poate şi pentru că ştiam limba franceză şi spaniolă, şi văzând ce pleiadă de artişti români au îmbogăţit cultura franceză, m-am dedicat imortalizării lor. Pe cât mi-a stat în puteri. Închipuiţi-vă că, La Comedie Française a avut patru mari artişti români, de Elvira Popescu se ştie, dar de Yonell? Un foarte mare artist, aşa se semna, îşi franţuzise numele din Ionel, însă nu şi-a luat cetăţenia franceză. Era prea mare, prea cunoscut ca să aibă nevoie de un act pentru ca Franţa să-l accepte. Exact ca şi Cioran. Nici el nu şi-a luat cetăţenia franceză, sau Lipatti. François asculta muzica lui. Sau Enescu… Un magnific. A înnobilat muzica şi a onorat cultura franceză. Se spune că pe vremea când avea vreo 13 ani, urmând să plece la Viena, a întrebat-o pe mama sa „pot să spun acolo că sunt român”? Mama sa i-a confirmat mirată de întrebare. Răspunsul băiatului a fost: „Mi-e teamă să nu fie invidioşi”. Şi câte alte nume n-ar putea fi exemplu! Mă refer doar la cele despre care

am scris, sau am făcut un film. De pildă, pe sculptorul Anghel nu-l pot uita. Purtase ani la rând în bagaj, în buzunar, o singură carte: poeziile lui Eminescu. O ediție veche. Avea un cult pentru el. Aşa se explică în realizarea bustului poetului. Ei bine, ştiți că sculptorul Anghel a murit la mănăstirea Pasărea? Mi-a oferit cartea aceasta de poezii pe care o purtase atâția ani cu el. M-a impresionat. Ca şi faptul că l-am întâlnit la patul de suferință al Mariei Tănase. Marea artistă i-a spus, „Ai venit, ursule? Să-mi faci şi mie bustul sculptat”! Din păcate, Anghel n-a mai apucat să-l realizeze. Sunt bogată emoțional cu atâtea întâmplări legate de mari oameni. Eu trăiesc în țara lui Rousseau şi cred în dreptul fiecăruia de a se manifesta, de a se realiza liber. Personalitățile culturale dispărute mai au acest drept la rămânere prin ceea ce noi putem face în memoria lor.

***V.B.**: E bine că în vremea noastră, principiile lui J. Jacques Rousseau mai răzbat chiar şi în Elveția, în Geneva, unde i-au fost cândva arse cărțile.*

A.S.: Bine că timpurile s-au schimbat în bine. S-au reabilitat şi elveții, acum şi-l revendică pe Rousseau.

***V.B.**: Şi cultura îşi are meandrele sale în istorie.*

A.S.: Fiecare la vremea lui este obligat să facă măcar un gest de restituire şi păstrare a memoriei înaintaşilor de valoare.

***V.B.**: Ați făcut-o cu prisosință. Vă mulțumesc pentru această convorbire.*

A.S.: Cu drag.

Timişoara, februarie, 2007

FLORENTIN SMARANDACHE

(recunoscut matematician pe plan internațional, poet original, teoreticianul curentului paradoxist în poezie)

„Emigrantul poartă țara în suflet”

***Veronica Balaj**: Structura Dumneavoastră este… bipolară, sau, exactitatea matematicii se întâlneşte ca la Ion Barbu cu limpezimea înaltă a poeziei?*

Florin Smarandache: Din păcate... da! Uneori simt că mă pierd creând în direcții diferite, simt că mă rup în două si nu ajung la nici un capăt. Dar nu pot să abandonez pe moment nici una! Fără să mai pun în balanță că existența mi-o asigur din ... computere! Aş zice „arta computerelor”, fiindcă începe să mă atragă să mă ajute în redactarea lucrărilor literare sau ştiinţifice, stocarea, actualizarea lor... Ba mai mult în... creația poetică! Pur şi simplu nu vreau să-l urmez pe Ion Barbu — deşi toată lumea este tentată să facă această comparație datorită formației (şi informației) mele profesionale. O serie de non-poeme sau a-poeme am, şi compun încă, asistat de această maşină electronică care-mi devine indispensabilă. Am sărit peste câteva etape în evoluția unui om de litere: de la scrisul olograf, direct la ordinator!... adică: niciodată n-am posedat o maşină de dactilografiat (pare ciudat pentru un literat!... manuscrisele fiindu-mi bătute de unchiul meu, ori de secretare), şi nici vreun *WordProcessor*. Ca un aborigen din comuna primitivă, sărind peste sclavagism şi feudalism, în era cibernetică occidentală! Aşadar... alerg pe trei drumuri... probabil de unul singur! Şi asta cu atât mai rău, deoarece în societatea modernă — şi mă uit la

americani — fiecare se perfecționează într-un domeniu strict (din cauza concurenței şi-a exploziei de informații căreia nu-i mai faci față). Îmi trece prin minte un aforism cu humor al lui Octavian Paler: „Specializarea înseamnă să cunoşti din ce în ce mai mult despre din ce în ce mai puțin, până ajungi să ştii totul... despre nimic!”

***V.B**.: Ați rămas un scriitor român indiferent de limbile în care ați publicat?*

F.S.: Dacă nici Eliade n-a scris în franceză sau engleză — cu excepția lucrărilor ştiințifice, la care contează mai mult ideile/noțiunile transmise şi mai puțin stilistica —, ce rost ar avea să m-apuc eu? Concurând cu, vorba'ceea, băştinaşii! Am încercat traduceri între cele trei limbi — mai degrabă pentru deprinderea idiomurilor de care m-am izbit: fie lucrând în Maroc la un liceu ca profesor cooperant, fie prin exil în America. Desigur, mai uşor este să te exprimi în limba maternă: de aceea îmi țin jurnalul în româneşte, singura creație pe care mai sunt în stare s-o continui... Emigrantul poartă cu sine țara în suflet. Nu mi-a fost totuşi dificil să fac experimente paradoxiste în franceză şi engleză, mai ales în poezie. îmi place să mă joc cu literele, câteodată ca un copil în țărână! De la caligramele lui Appolinaire, dadaismul lui Tzara, absurdul lui Ionesco, până la concretismul brazilian (Augusto de Campos şi grupul Noigandres). Mă atrage avangarda literară fiindcă nu-s în stare să creez nimic clasic! Pe urmă: în general, caut diferența specifică în artă de la un creator la altul, de la un gen literar la altul - pentru încălcarea tuturor frontierelor. Lucrările de cercetare matematică, aşa cum s-a-ncetățenit în lumea ştiințifică, le public normal în engleză.

***V.B**.: Să facem cunoştință cu omul original de aici, de la noi...*

Smarandache Florentin adică eu…

Născut la 10 decembrie 1954 în Bălceşti, județul Vâlcea, din părinții Gheorghe şi Maria (Mitroescu) Smarandache. Am

urmat şcoala generală în comuna natală, apoi Liceul Pedagogic din Craiova (1969–1972) şi Râmnicul Vâlcea (1972–1974) obţinând diploma de învăţător. În perioada 1974–1975 efectuez stagiul militar cu termen redus (9 luni) în Medgidia. Student la Universitatea din Craiova, Facultatea de Ştiinţe, Secţia Informatică (1975–1979), o absolv ca şef de promoţie, primind recomandare de la Consiliul Profesoral al Universităţii să lucrez în învăţământul superior. Încep colaborarea cu probleme propuse, note, şi articole la „Gazeta Matematică" şi alte reviste româneşti. Repartizat la întreprinderea de Utilaj Greu din Craiova ca analist-programator (1979–1981), trec în învăţământ ca profesor de matematică la Liceul „Petrache Poenaru" din Bălceşti (1981–1982), după aceea profesor cooperant în Maroc predând matematicile în franceză la Lycee Sidi El Hassan Lyoussi din Sefrrou (1982–1984). Iau contact cu matematicieni şi scriitori din perimetrul francofon (François Le Lionais, Eugen Ionesco, Alain Bosquait, Tzvetan Todorov, Grupul de literatură experimentală „Oulipo" din Paris etc.). Revenit în ţară, am fost profesor la Colegiul „N. Bălcescu" din Craiova (1984–1985), având printre elevi pe Mirel Mocanu, Mugurel Barcău evidenţiaţi la olimpiadele interna-ţionale de matematică. Mi se refuză dreptul de a participa la Congresul Internaţional al Matematicienilor din Berkeley, California, 1986, iar Inspectoratul Şcolar Judeţean pe motive politice nu-mi mai acordă post (septembrie 1986–martie 1988), trăind din meditaţii particulare de matematică. Din nou profesor, la Şcoala Generală nr. 32, Craiova, până în toamna anului 1988, când obţin un paşaport de turist pentru Bulgaria. De aici m-am îmbarcat ilegal pe un vapor ajungând în Turcia, unde am cerut azil politic. Petrec un an şi şapte luni (9 septembrie 1988–23 martie 1990) în lagărele turceşti din Istambul şi Ankara, efectuând munci necalificate pentru a supravieţui. Emigrant în Statele Unite, lucrez din iulie 1990 ca inginer la corporaţia de computere Honeywell din Phoenix, Arizona. Din primăvara lui 1991,

doctorat în Teoria Numerelor, la Arizona State University, Tempe, sub îndrumarea profesorului Andrew Bremner din Anglia.

***V.B.**: Sunteți în toate tratatele matematice…*

F.S.: Smarandache rămâne cunoscut în Teoria Analitică a Numerelor prin noțiunea care-i poartă numele, Funcția Smarandache: S(n) = cel mai mic întreg astfel încât [S(n)]! se divide la n. (Vezi recenzia lui Constantin Conduneanu în „Libertas Mathematica", Texas, State University, Arlington, Vol. 9, 1989, p. 175; articolele semnate de cunoscutul scientist englez Mike Mudge despre *The Smarandache Function* în *Personal Computer World*, Londra, iulie, 1992, p. 420, respectiv februarie 1993, p. 403; nota *Smarandache Function featured*, de Debra Austin, în *Honeywell Pride*, Phoenix, Arizona, Year 6, No. 10, iunie 22, 1993, p. 8 etc.). Prof. dr. V. Seleacu şi lect. dr. C. Dumitrescu de la Universitatea din Craiova, împreună cu studenți, au format un colectiv de cercetare privind proprietățile acestei funcții. Sunt recenzat la „Zentralblaatt für Mathematik" (Germania) în „Teoria Numerelor", şi editor asociat la revista „Octogon" (Braşov). Am publicat peste 40 articole şi note matematice, şi 4 culegeri de matematică.

***V.B.**: În literatura SF?*

F.S.: Am inițiat Mişcarea Literară Paradoxistă prin anii 80 ca un protest împotriva totalitarismului: „A scrie literatura fără să scrii literatura de foc (!) pagini goale, desene, ciorne, semne arbitrare, picturi... până la poezia generalizată în spații nedimensionale sau de-s dreptul ştiințifice (Banach, Lobacevsky, Riemann etc.)... de exemplu, un poem poate fi: un obicei, o ființă, un fenomen, o stare, o idee — inteligibil într-un limbaj universal!" Astfel a creat: *Le sens du non-sens*, Ed. Artistiques, Fes, 1983; *Anlichainbres/ Anlipoesies/ Bizarreries*, Ed. Inter-Noreal, Caen, France, 1989; *Non Poems*, Phoenix, 1990, *Le Paradoxisme: un nouveau mouvement*

litteraire, Bergerac, 1992; un roman intitulat în mod paradoxist *NonRoman*, Editura Aius, Craiova, 1993, o trilogie teatrală *Metalstorie*, Editura Doris, Bucureşti, 1993, pe lângă altele. Din 1985 ține un jurnal (din timpul dictaturii, din lagăr, din exil). În domeniul literelor a colaborat la peste 70 periodice româneşti şi străine („Luceafărul", debutând sub semnul lui Geo Dumitrescu prin 1980, „Orizont", „Haiku", „Lumea Liberă", „Ramuri", „Rebus", „The Owen Wister", „Tempus Fugit", „ppHOO", „La Licorne", „International Poetry" etc.) şi a publicat 16 volume, printre care: *Legi de compoziție internă. Poeme cu... probleme!*, Fes, 1984; *Clopotul Tăcerii* (versuri haiku), Bucureşti, 1993. Şi-a tradus o parte din lucrări în franceză şi engleză (*Sans moi, que devienchait la poesie?*, Editions de la Tombec, Quebec, 1993; *Dark Snow*, Erhus Univ. Press, Chicago, 1992 etc.), altele i-an fost tălmăcite în spaniolă, portugheză şi italiană. Am fost inclus în 17 antologii româneşti (*Umbra Libelulei*, editor Florin Vasiliu, 1993), franceze (*Les Poetes et l'Amerique*, Grassin, Paris, 1991), italiene (*Goccia di Luna*, editor Marisa Borrini, Bastrenioli, 1993), americane (*Peceptions*, Vol. 1 & 2, editor Richard Bearse, New York, 1991), indiene (*World Poetry*, editor Krishna Srinivas, Madras, 1992) etc. Membru al mai multor organizații literare: Societatea Română de Haiku, Modern Languages Associalion (U.3.A.), World Academy of Arts and Culture, International Poets Academy (India), Academie Francoplione (France); World Poetry Research Institute (Republic of Korea) etc. (Am citit din biografia autorului inclusă în Enciclopedia *Români în ştiința şi cultura din Occident*, aflată în curs de apariție la editura Academiei Româno-Americane din California).

***V.B**.: Litera scrisă, cuvântul stilizat artistic ce semnifică pentru Dumneavoastră? E ceva vital? Nevoia de a scrie, vreau să spun.*

F.S.: Am considerat scrisul ca pe o metodă psiho-terapeutică şi astfel s-au născu! jurnalele: din timpul dictaturii,

din lagăr (intitulat *Fugit*, care trebuie să apară la sfârşitul acestui an la Bucureşti), şi din exilul american: o descărcare a sufletului de toată durerea şi anxietăţile care-l bântuie. Mă mir cum foaia de hârtie poate să suporte atâtea! — zic cu autoironie! Am considerat scrisul ca pe un joc înalt, artistic, inventiv, neconformist — şi astfel sa născut *Paradoxismul.*

***V.B**.: Coordonatele altor literaturi pe care le-aţi cunoscut în comparaţie cu literatura română... Ce şanse avem să fim ceva, ceva mai cunoscuţi măcar acum în secolul vitezei informaţiilor?*

F.S.: Odată cu deschiderea României spre lume cresc şansele ca literatura noastră să pătrundă in afară. Participări cât mai multe la colocvii, seminarii, congrese, conferinţe, expoziţii, manifestări artistice... Mă gândesc la succesele recente peste hotare ale Teatrului Naţional din Craiova cu piesa *Titus Andronicus* în regia lui Silviu Purcărete. Apoi traduceri, traduceri, traduceri… buna distribuire a cărţii… În S.U.A. există butada: să ştii să te vinzi pe tine însuţi, să ştii să-ţi faci reclamă... După Revoluţie s-au deschis centre culturale romaneşti în străinătate: la Paris, la New York. Sper să urmeze şi în alte metropole: Tokio, Madrid etc.

***V.B**.: Literatura româna, acolo, se pare că nu se... vede…*

F.S.: Există un mic interes al americanilor pentru literatură şi artă în general. Acestea mai rezistă prin medii academice, universităţi, colegii şi organizaţii ori asociaţii nonprofit. Am găsit prin unele biblioteci americane în special volume de versuri traduse din poeţi români contemporani. Mai puţin sau deloc sunt cunoscuţi prozatorii, dramaturgii şi criticii literari — probabil din cauză că tipărirea unui roman de pildă, costă mai scump. Există şi cărţi în chiar limba română prin bibliotecile din S.U.A.! Însăşi Library of Congress din Washington D. C. deţine o frumoasă colecţie. Eu am donat o serie de reviste, broşuri, tomuri, cărţi, casete, video-casete,

manuscrise ele romaneşti ori cu subiect românesc la Arizona State University, formând o colecţie specială, A fost cazuri când studenţi din Departamentul de Educaţie (viitori învăţători sau profesori de şcoală elementară), având ca temă de seminar „România", s-au documentat de-acolo. Se pune accent pe multiculturalism într-un continent ca acesta, unde ia naştere o nouă cultură dintr-un mozaic de culturi! Comunitatea românească din Arizona este mai puţin numeroasă şi de dată mai recentă — comparată cu cele din Detroit, New York, ori Los Angeles. Căutăm şi noi să reprezentăm ţara de baştină cât mai bine, fiindcă despre România se ştie doar că este ţara lui... Dracula!... Omul de rând aşa gândeşte.

***V.B**.: Cum se poate edita o carte in America? La noi costă imens!*

F.S.: Americanii apreciază cărţile care te-nvaţă să faci ceva, s-aplici în practică... „how to books" le numesc ei. Ce se vinde pe piaţă contează: oroare, mister, aventuri, sex, parapsihologie... Există scriitori milionari, de pildă Steven King, ori şomeri. Foarte rar şi greu se poate trăi din scris! În general, mulţi practică o muncă, şi-n timpul liber creează. Mai fiinţează unele fundaţii care acordă premii, excursii de documentare. Însă procentul celor care beneficiază este mic, şi de durată scurtă. Nu trebuie să te aştepţi la vreun profit material, de pildă, la apariţia unui volum de versuri. Cu foarte mici excepţii. Pentru publicarea unei cărţi în America se recurge la agenţi literari. Care sondează editurile susceptibile de-a fi interesate în subiectul tratat de autor, negociază preţul etc. Bineînţeles, o parte din câştig şi-l însuşesc ei. Dar, în primul rând trebuie să găseşti un astfel de agent, fiindcă nici aceştia nu se bagă una-două pentru orice lucrare. Ci examinează manuscrisul, iar majoritatea n-o fac pe gratis! Desigur, autorul poate investiga şi pe cont propriu: are nevoie însă de timpul, banii, şi informaţiile necesare.

V.B.: *Şi-acum, despre Paradoxism: intenţii, arie de interes, reuşite, perspective.*

F.S.: Voi căuta să fiu concret şi cât mai diversificat. De aceea, prin citate, voi lăsa o gamă întreagă de scriitori, din cele patru colţuri ale globului, să şi expună opiniile pro şi contra paradoxismului. Ca într-un florilegiu de idei. Însă, mai întâi o mică introducere: Mişcarea literară paradoxistă s-a născut din refuzul de a crea într-o societate ermetică unde până şi simţurile erau controlate. Deci, a scrie fără a scrie... a face literatură fără literatură... În final, M.L.P. a generalizat noţiunea de literatură, incluzând în sfera acesteia elemente diametral opuse. De pildă, la Festivalul Inter-naţional de Poezie (Bergerac, Franţa, 13–14 iunie 1992) am vorbit despre poezia tridimensională, astfel: O poezie propriu-zisă reprezintă un poem, o rachetă luându-şi zborul reprezintă un poem... un trecător pe stradă reprezintă un poem ajungându-se până la poezia n-dimensională (folosindu-ne de forma abstractă a matematicii), poezii în spaţii Banach, poezii în spaţiul Riemmann... Contrar celorlalte avangarde, Paradoxismul nu neagă curentele — şcolile — operele anterioare. Ci le extinde spre infinit! Literatura obiect — preluată întocmai din natură, nealterată. În S.U.A. editez revista „The Paradoxist Literary Movement Journal" (multilingvă) la care vă invit să colaboraţi (dacă vă face plăcere!). S-a publicat volumul eseu (dens, documentat, punând punctul pe 1): *Mişcarea Literară Paradoxistă* de C. M. Popa din Craiova o *Anthology of the Paradoxist Literary Movement* (de Jean-Michel Levenard, Ion Rotaru, Arnold Skemer). Comentarii în franceză, română, engleză, spaniolă, portugheză, italiană... cambogiană, chineză privind paradoxismul. Are adepţi în vreo douăzeci de ţări, sau mai bine. Corespondenţa poştală mă sufocă, mă sleieşte de puteri. Nu mai am timp şi de altceva.

V.B.*: Şi totuşi, avem încrederea că veţi descoperi o… formulă vie şi matematică, aplicabilă în mod eficient.*

F.S.: Inventez, dacă va fi nevoie…

(Radio Timişoara, noiembrie 1993)

ELENA ŞTEFOI

(Ambasadoare plenipotenţiar al României în Canada, poetă, deţinătoarea mai multor premii şi medalii)

Poezie şi diplomaţie

Elena Ştefoi, diplomat de carieră, ambasador al ţării noastre in Canada, este si ambasadoare a poeziei si culturii româneşti. Este o persoană directă, o luptătoare. O fiinţă care ştie să îmbine îndatoririle diplomatice, oficiale, cu rigorile artei poetice şi cu ascuţişurile jurnalisticii. Am întâlnit-o pentru prima oară, în biroul de la Ambasada României de la Ottawa, plină de deschidere, gata să dea interviuri (a petrecut şi domnia ei vreo opt ani de cealaltă parte a baricadei, aşa că am simţit solidaritatea profesională). Mărturisesc că a fost şi este un interlocutor foarte plăcut, pe care şi l-ar dori orice jurnalist, pentru că discuţia decurge uşor şi… la obiect.

Membră a Uniunii Scriitorilor din România, a primit premiul de debut in 1983, premiul Asociaţiei Jurnaliştilor de Limba Maghiară din România (1997). Între 1990 şi 1993 a fost secretarul executiv al revistei literare „Contrapunct", fondată de Uniunea Scriitorilor din România, redactor-şef la „Dilema" (între 1993 şi 1997) şi doi ani redactor-şef la revista „L'Invitation a Institutului Cultural Francez" din Bucureşti (1995–1997). A fost timp de şapte ani (1990–1997) corespondent pentru Radio France International.

Elena Ştefoi este de două ori ambasadoarea României în Canada: politic şi artistic.

Din 2006 este ambasador extraordinar si plenipotențiar al României în Canada şi preşedinta Asociației Diplomaților Acreditați la Ottawa. În 2006, preşedintele României, Traian Băsescu i-a acordat Ordinul Național „Serviciu Credincios" în grad de ofițer, iar în 2007 a primit medalia „Meritul Diplomatic".

Nu ştiu dacă tot românul e născut poet, dar cei care continuă să scrie poezie în această vreme grăbită, tulbure şi cu multe ascuțişuri, reuşesc să o facă la modul profund. Adică, reuşesc să impresioneze nu numai criticii literari, dar şi publicul larg.

Festivalul de poezie de la Trois Riviere, din Quebec (Canada), ajuns la a 23-a ediție, propune un dialog inedit între public şi poeții invitați.

Interviul de mai jos a fost luat după ce Elena Ştefoi s-a întors de la prestigiosul festival de poezie de la Trois Rivieres (Quebec).

***Cristina Mihai**: Prin ce se deosebeşte acest festival de poezie de altele de acelaşi fel?*

Elena Ştefoi: Concepția acestui Festival, modul lui de organizare şi de finanțare, programul propriu-zis, ca şi diversitatea țărilor reprezentate compun o reuşită strategie pedagogică, menită să cultive gustul publicului şi să educe prin artă; Festivalul e de asemenea un instrument de promovare a limbii franceze, a frumuseților naturii provinciei Quebec şi a specificului canadian în ansamblul său. În plus, aşa cum recunosc oficialitățile federale, provinciale şi municipale, care contribuie împreună la sponsorizarea evenimentului, acest Festival a salvat practic localitatea Trois Riviere, stimulând turismul, oferind locuri de muncă, trezind interesul unor companii şi transformându-i treptat pe locuitorii ei în adevărați „partizani ai poeziei". În tot oraşul, pe zidurile clădirilor, se află

incrustate versuri ale unor poeți care, de-a lungul timpului, au trecut prin oraș. Oamenii vin să asculte poezie nu doar la Casa de cultură, la Biblioteca municipală, la școlile din localitate sau la muzee, ci și în cafenele, cu un pahar în față pe care și-l cumpără singuri sau la restaurant, luându-și prânzul ori cina, deci plătind să fie în prezența unor autori din diverse țări și să le asculte poemele. Indiferent dacă sunt elevi sau pensionari, adolescenți sau în floarea vârstei, turiști sau prieteni ai organizatorilor, toți cei care formează publicul de la Trois Riviere ascultă poezie într-o liniște admirativă, care spune mult despre propria lor grilă de receptare și despre nivelul lor cultural. Festivalul e organizat pe baza unor reguli precise — și una dintre ele este că fiecare poet invitat trebuie să aibă asupra să cel puțin 50 de poeme traduse în franceză. Lecturile propriu-zise ale invitaților străini sunt în limba franceză, dar fiecare autor recită, la fiecare dintre punctele din program în care e inclus, și câte un poem în limba lui maternă.

***C.M.**: Cine a mai fost „ambasador" al culturii românești?*

E.Ș.: Anul acesta, din România a venit poetul Valeriu Stancu din Iași, care este și redactor sef la revista „Cronica". Și el, ca și mine, s-a aflat a doua oară pe lista de invitați. În ultimii ani, au citit însă poezie la Trois Riviere o întreagă serie de poeți români, care-i include, printre alții, pe Ioana Crăciunescu și pe Magda Cârneci, pe Bogdan Ghiu și pe Rodica Draghincescu.

***C.M.**: Într-o lume a anglofoniei, ce drum, ce impact propune limba franceză?*

E.Ș.: Franceza, ce-a de-a doua limbă națională a Canadei, e în primul rând vehicolul de promovare a diversității culturale și a solidarității prin artă. Festivalul în sine constituie un omagiu adus valorilor francofone atât la nivel național, cât și la nivel internațional. La Trois Riviere vin întâi de toate poeți de limbă franceză din toată Canada: pentru ei organizatorii au acțiuni speciale, premii de diverse categorii și chioșcuri ad-hoc

la care autorii îşi pot vinde culegerile de versuri. Anul acesta, două tinere poete, Georgette Leblanc din Nova Scotia, şi Brigitte Harisson din New Brunswick, au fost practic vedetele ediției, alături de veteranul Pierre Ouellet din Quebec.

***C.M.**: M-am legat de „cursa" lingvistică dintre limbile engleză şi franceză pentru că ne aflăm în Canada, dar ce obstacole sau oportunități poate găsi expresia artistică în alte limbi? Desigur, accentul este pe limba română, care e invadată de „neologisme", de cuvinte din engleză. Îşi găsesc ele locul şi în poezie sau sunt o „modă" trecătoare?*

E.Ş.: Ştiți bine că limba e un organism viu, că ea se modifică inevitabil în procesul globalizării, că imigranții înşişi contribuie la înnoirea vocabularului şi la amestecul sensurilor semantice, că neologismele care par la început barbarisme intră până la urmă firesc în circuitul lingvistic… Franceza din Quebec e fascinantă chiar prin acest specific menținut de tradiția francofonă a secolului 19, peste care a năvălit slang-ul contemporaneității anglofone agresiv mediatizate. Poezia e şi o formă de raportare la realitate, nu poate fi doar rezultatul unei artificiale stări ficționale. Ca atare, ea foloseşte limbajul societății de azi şi refuză, tot mai mult, prețiozitățile de salon din veacuri trecute. De ce să ne temem de neologisme ori de curente la modă, şi nu să fim oripilați de agramatisme, de trivial sau de golul din suflete consumiste? Şi-apoi, multe mode aparent trecătoare au intrat, de-a lungul timpului, în istoria culturii…

***C.M.**: După un secol plin de tulburări şi răsturnări de valori, secolul XXI este încă în căutarea unei „noi aşezări" a lumii. Care sunt modalitățile prin care poezia reuşeşte să ajungă la sufletul cititorului catalogat drept grăbit şi trăitor într-o lume postmodernă?*

E.Ş.: Aş spune că Festivalul de la Trois Riviere oferă un răspuns la întrebarea Dumneavoastră. Am văzut tineri-sandviş care afişau poeme pe străzile centrale ale localității, aşa cum

marile firme îşi fac reclamă la produse cosmetice sau electrocasnice. Am participat la un atelier de creaţie, în care câţiva poeţi, faţă în faţă cu un grup de localnici atraşi de poezie, trebuiau să scrie pe loc, fiecare în parte şi apoi în echipe mixte, câte un poem inspirat de un tablou al unui artist contemporan. Poemele copiilor de la şcolile din zonă au fost expuse în parcul din Piaţa Primăriei, compunând o atractivă şi foarte „vizionată" Corde des poemes. Happening-ul poetic şi recitalul cu valenţe teatrale ale autorilor înşişi sunt noi modalităţi de adaptare la ritmul postmodern, urmărind captarea atenţiei unui public grăbit, care are el însuşi nevoie să-şi „salveze sufletul", chiar dacă-l înghite vârtejul treburilor zilnice şi-l atrage bogăţia materială.

***C.M.**: Cu ce v-aţi prezentat la festival?*

E.Ş.: Cu un grupaj de poeme traduse de Cristina Montescu, care probabil vor face parte dintr-o plachetă bilingvă promisă Editurii Paralela 45, unde mi-a apărut în 2005 antologia *În urma învingătorilor* este titlul.

***C.M.**: Este munca de diplomat cea care influenţează expresia artistică sau poezia remodelează viaţa de zi cu zi, inclusiv îndatoririle de ambasador?*

E.Ş.: N-aş vrea să exagerez nici intr-un fel… Mi-ar plăcea să cred că munca mea din ultimii zece ani şi preocupările mele de zi cu zi vor lăsa o urmă în opera mea artistică, după cum ştiu că anii în care n-am fost decât scriitoare m-au pregătit pentru viaţa diplomatică într-un mod special — fie şi pentru că o solidă educaţie poetică aduce rigoare şi eficienţă mesajului, facilitându-ţi comunicarea cu cei din jur şi valorificarea altor nivele de experienţă, de cunoaştere sau de acţiune.

C. M.: *În final, nu ne rămâne decât să ne bucurăm şi noi de bucuria pe care v-o produce cuvântul scris şi înmănuncheat după rigorile artei poetice.*

E.Ş.: Iată poemul pe care l-am citit în prima seara, la Cafe Zenob, atât în varianta franceză cât şi în română:

Niciodată din cauza mea

În fiecare zi mă uit cu luare aminte la stânga,
la dreapta, poate mai există un loc liber
în această fanfară. Temele mari nu s-au îmbătat
din cauza mea nici măcar o singura dată.

Pe unde vine veşnicia când vine
cu maşinăria cuvioasă şi înstelată?
Umbre zgomotoase dau buzna
între primejdie şi trupul tău rămas în urmă

c-un an. Doldora de dignitate
memoria se lasă scuipată în față.
Parcă nu vede, nu ştie n-aude
cum se câştigă puțină înțelepciune.

Ottawa, octombrie, 2007

LUMINIȚA SUSE

„Integrale şi ecuații sentimentale”

Luminița Suse îşi trage seva poetică din... matematică. Ne-am întâlnit prin intermediul internet-ului (cum altfel?). Autoare a cinci volume de poezie, membră a Uniunii Scriitorilor din România şi a mai multor asociații canadiene, printre care Canadian Federation of Poets şi Valley Writers' Guild, continuă o tradiție începută la noi prin Ion Barbu, aceea de a împleti matematica, ştiințele exacte cu rigorile poetice.

Cristina Mihai*: Poezia ta mă face să te simt foarte aproape, aşa că voi trece la persoana întâia singular. Îmi place stilul direct, versul alb, limbajul şi gândirea „ştiințifice”, cu simțiri brodate cu multă sensibilitate.*

Luminița Suse: Sunt încântată de aceste aprecieri, mulțumesc. Este exact ceea ce am căutat să aduc în poezie. Trăim într-o epocă a exploziei informaționale şi a accesului nelimitat la un tezaur vast de cunoştințe ştiințifice. Fiecare om este un om de ştiință angajat într-un anumit domeniu. Preocupările sale estetice trebuie să se circumscrie realității cotidiene. Aşa cum vocabularul i se extinde să includă termeni noi, aşa şi spectrul afectiv i se îmbogățeşte cu noi forme de exprimare.

C.M.*: Cum vezi îmbinarea celor două preocupări: informatica şi poezia?*

L.S.: Naturală şi complementară.

***C.M.**: Ion Barbu şi-a început drumul profesional cu matematica şi l-a continuat cu inegalabile poezii. Care este definiţia dată de tine poeziei tale?*

L.Ş.: Nu aş spune că Ion Barbu a abandonat matematica şi a continuat cu poezie. Dimpotrivă, cred că a atins acel nivel al matematicii dincolo de care începe să se manifeste estetica imanentă a existenţei şi a cunoaşterii. Mulţi întrevăd acolo paradigmele divinităţii. La fel s-a întâmplat şi în fizica cuantică. Revenind la Ion Barbu, poezia a fost generată de nevoia matematicianului de a se integra afectiv în arhitectura subtilă a realităţii modelate matematic. Astfel spus, poezia reprezintă un complex de viziuni estetico-afective ce adaugă substanţă pe schelele ridicate de modelarea matematică a lumii.

***C.M.**: Eşti membră a mai multor asociaţii scriitoriceşti, inclusiv în Canada. Pe lângă dialogul profesional/poetic, ce loc ocupă dialogul cultural?*

L.Ş.: O provocare acceptată cu interes şi o dimensiune nouă de adăugat la devenirea personală. O extindere necesară a spectrului poetic. Este interesant de cunoscut ce aduc în poezie alte naţii, ce poziţie îşi asumă faţă de realităţile planetei unde trăim, ce li se pare demn de semnalat şi ce înţeleg prin postmodernism.

***C.M.**: Cum te-ai adaptat la simţirea engleză, mai ales că ţi-ai tradus singură versurile în engleză (dar ştim deja că orice traducere înseamnă, într-o anumită măsură, o re-creaţie)?*

L.Ş.: Eu m-am integrat uşor în această lume, a fost ca o transplantare, doar copilăria, adolescenţa, părinţii şi bunicii, şi jumătate de inima mi-au rămas în altă zonă geografică. Deşi se manifestă diferit în funcţie de coordonatele sociale, simţirea, indiferent de limba maternă, este identică în esenţe.

***C.M.**: Limba română îţi este exclusiv limba poeziei, a simţirii artistice?*

L.S.: Nu, este doar un aspect al expresiei artistice. Am poezii scrise în limba engleză ce nu pot fi traduse în limba română şi, invers.

***C.M.**: Ai şi câteva recunoaşteri, mă refer la premii, la antologii.*

L.S.: Da, premiul III şi menţiune, „FlatSigned Poetry Competition 2007", Chocolate River Association, Canada. Am apărut şi în câteva antologii ca, *Ultima generaţie, primul val*, www.agonia.net, editată de Muzeul Literaturii Române, Bucureşti; *Enchanted CrossRoads*, *Butterfly Thunder*, The Ontario Poetry Society, Canada; *The Saving Banister*, 2006–2007, Canadian Authors Association, Canada; *Doamnele Poeziei*, Editura Anamarol, Bucureşti.

***C.M.**: Imaginea din fotografie converge cu cea din poezie şi aş condensa-o într-un singur cuvânt: puritate. De unde şi ce întreţine acest izvor al purităţii?*

L.S.: Mulţumesc pentru compliment. Răspunsul meu este simplu: tinereţea din inimă şi refuzul de a lăsa timpul să îşi sape hieroglifele de sare în carne vie.

***C.M.**: Ultima carte, editată la Cluj-Napoca,* Bioglife *ape-leză la versuri antigenitive. Spre ce liman ţinteşte acest volum?*

L.S.: Volumul *Bioglife*, apărut în 2007, este scris sub semnul revoltei şi este dedicat fiului meu, cel ce îmi va duce semnele de trecere mai departe. *Bioglife* succede volumul *Duminica inimii*, apărut în 2006 tot la editura Limes din Cluj Napoca, în care băteau clopotele împăcării şi ale liniştii interioare. Aşa s-a întâmplat, Nu cred că voi putea renunţa vreodată la mirare şi iubire, la revoltă, frondă. De aceea, volumele următoare vor fi incendiare. Până la capăt.

***C.M.**: Ai o pagină de web în care sunt prezenţi nu mai puţin de 44 de scriitori, în majoritate români. Români de acasă şi români din diaspora. Scriitori consacraţi (Constanţa Buzea, Traian Coşovei) şi scriitori care îşi caută propriul sistem de*

exprimare care să ajungă în final la... celălalt, adică la cititor. Unde ai încadra toată această acţiune: la convorbiri între artişti sau la promovare a sufletului românesc (site-ul are traduceri în engleză şi franceză)?

L.S.: Pagina mea de web promovează şi omagiază deopotrivă. Sunt poeţi şi artişti ce mi-au fost aproape de inimă. Dacă există un dialog între ei, atunci acesta este indirect deoarece nu există interactivitate acolo. Eu mi-am scris singură programul din spatele websitului www.luminitasuse.com. O vreme am fost tentată să îi adaug interactivitate, dar există deja atât de multe locuri pe internet unde se întâmplă tot soiul de convorbiri. Eu însămi sunt webmaster şi editor pentru multe situri mai mult sau mai puţin interactive, române şi canadiene. Nu am timp pentru tot ce îmi propun să fac. Am doar speranţa că cineva va răsfoi ce am publicat pe situl meu şi va duce flacăra poeziei mai departe.

***C.M.**: Pentru că drumul spre soare nu s-a încheiat, vrem să ştim cu te ocupi acum ?*

L.S.: Din 1995, m-am stabilit în Canada şi lucrez la Cognos, An IBM Company, Ottawa, ca software engineer. În ţară am lucrat ca matematician la ICPE — Institutul de Cercetări pentru Industria Electrotehnică şi apoi ca asistent universitar la Catedra de Matematici Nr. 3 din Universitatea Politehnica, Bucureşti. Bineînţeles, scriu. Aşa cum ţi-am mai spus, pregătesc nişte volume care să ardă. Şi colaborez la revistele „Atheneum" a scriitorilor d e limbă română, de la Vancouver, „Argos" din Craiova, „Europeea" şi „Manifestul român" din Bucureşti.

MIRUNA TARCĂU

Adolescența printre litere

Am citit cărțile Mirunei Tarcău, publicate pe internet (viața noastră din secolul XXI este programată să depindă de internet) şi din primul moment m-a impresionat vivacitatea scriiturii şi faptul că prelucrează teme mitologice în variantă modernă. Inocență şi realism, aşa aş denumi scrisul Mirunei Tarcău de la această oră. Dar cine se ascunde în spatele acestor interesante poveşti şi personaje? Am încercat să aflu prin intermediul unui interviu făcut (tot) într-o manieră virtuală.

***Cristina Mihai**: Orice interviu are o bornă de început şi, cum aceasta este de cele mai multe ori cea cronologică, firesc vine şi întrebarea: unde şi cum ai descoperit chemarea către scris?*

Miruna Tarcău: Aveam unsprezece ani când au început să se înfiripe ideile care au constituit punctul de plecare al primului volum, *Insula Diavolului* (roman polițist), dar şi cele pentru saga fantastică, *Războiul Titanilor*, din care am publicat primul volum. Ştiu chiar şi ce voi scrie mai departe, după ce voi termina proiectele actuale: un gen particular, combinând povestirea istorică, science-fiction, biografie imaginară şi fantezie. Părerea mea este că în această perioadă de pre-adolescență, imaginația este cea mai fertilă şi ea se risipeşte de obicei în jocuri, lecturi, visări. După adolescență, trecerea pragului spre vârsta adultă impune o anume concepție despre realitate şi este din ce în ce mai dificil să te detaşezi de ea sau de

cotidian. De aceea, eu cred că trebuie păstrate momentele din copilărie, ca o sursă de inspirație pentru împlinirea idealurilor, viselor şi transpunerea lor pe hârtie.

***C.M**.: Te înscrii în lungul şir al scriitorilor români de limbă franceză. Mie îmi place enorm Elena Văcărescu (pentru întreaga ei personalitate cultural-politică). Cum te simți tu, Miruna Tarcău, româncă între francofoni? Ce punți de legătură ai creat între limba/cultura franceză din Quebec şi limba /cultura română?*

M.T.: M-am născut la Bucureşti şi am imigrat cu familia în Canada la vârsta de doi ani. În curând se vor împlini şaisprezece ani de când am sosit la Montréal şi, deşi am vorbit totdeauna româneşte în familie, trebuie să admit că am fost crescută în cultura francofonă. Lecturile mele au fost în majoritate cele ale unei tinere canadiene de limbă franceză. Astfel, autorii francezi şi americani au monopolizat etajerele bibliotecii mele. Ce legături am creat între cultura româna şi cea quebecoise? Cred că am descoperit cultura română lansându-mi propriile cărți pe piața de carte din Québec. Aşa am aflat că „românul s-a născut poet''! În 2006, cu ocazia lansării primului volum, *Insula Diavolului*, i-am cunoscut pe scriitorii din comunitatea română. Deodată, Montréalul mi-a apărut ca o lume aparte, o extensie a culturii fiecăruia dintre scriitorii săi, unde comunitățile rămân sudate şi ataşate locurilor de origine şi datorită oamenilor de litere care se întorc în permanență la amintirile lor din patrie.

***C.M**.: La Salonul de carte de la Paris, din 2007, unde ai prezentat romanul* L'Ile du Diable *(cu intriga polițistă) ai cunoscut-o pe Marie-France Ionesco. Schițează-ne, te rog, câteva impresii (poate şi decizii) în urma acestei întâlniri.*

M.T.: Întâlnirea cu Marie-France Ionesco, ca toate întâlnirile cu o celebritate, a fost scurtă, neprevăzută, deconcertantă. O prietenă de-a mea se număra printre

cunoştinţele sale şi ocazia s-a ivit la o activitate organizată la Salonul cărţii de la Paris în 2006.

***C.M**.: În 2007 ai fost şi ambasadoare a francofonei. Ce a reprezentat acest statut?*

M.T.: Am descoperit că, dacă imperialismul nu mai există, urmele „Commonwealth''-ului subzistă. Datorită facilităţilor de circulaţie a informaţiei în secolul XXI, viaţa culturală a unei ţări nu se mai limitează doar la frontierele ei, ci ajunge acolo unde locuitorii expatriaţi se duc să trăiască, să gândească, să scrie, amestecând în lucrările lor elemente din ţara de adopţie dar şi din ţara de origine.

***C.M**.: Ce impresionează în mod deosebit la literatura pe care o scrii este abilitatea cu care preiei teme mitologice pe care le „transcrii" în varianta modernă. Le adaptezi vieţii cotidiene. Cat timp îţi ia pregătitul şi scrisul poeziilor, povestirilor, romanelor? Cât priveşte documentarea, ai o feblețe pentru mitologie. Este ea punctul de început a tot ce vrea să scrie Miruna Tarcău?*

M.T.: Mitologia a fost întotdeauna pentru mine o temă cu predilecţie. A fost şi este un punct de reper în jungla deasă a literaturii şi dacă, eventual, aş vrea să mă depărtez, voi fi mereu tentată să mă întorc la ea într-o manieră sau alta. Cred că în lumea tehnologică în care trăim, societatea, omul modern nu trebuie să uite care a fost piatra unghiulară a civilizaţiei moderne. Inevitabil, în cotidian ne ajung fantomele vechilor societăţi şi doar întorcându-ne la un trecut îndepărtat putem reliefa mai bine viaţă actuală. Suntem prea ancoraţi în mondenitate… Ştiinţa, devenită noua religie, dictează tuturor ţărilor civilizate un mod de viaţă universalizat. De asemenea, cărţile şi filmele de astăzi se fac de multe ori după reţeta hollywoodiană de succes, cu suspans, acţiune, sex, violenţă. Nu spun că în polemica dintre Clasici şi Moderni sunt de partea celor care susţin că antichitatea a ajuns la un sublim care nu se mai poate atinge, dar striviţi de Modernii care invadează toate

artele şi platourile, din spirit de fronda proclam: să ne întoarcem la mitologie!

***C.M**.: Profunzimea îți este călăuză, deşi (nu te supăra) adulții te consideră încă un copil (conform certificatului de naştere). Care sunt cărțile şi autorii favoriți? De exemplu, ce citeşti acum?*

M.T.: Poate pare surprinzător, dar nu am nici cărți, nici autori „preferați''. În general îmi place aproape tot ce citesc şi nici o lectură nu mi-a fost complet indiferentă sau inutilă pe parcursul meu literar. Aş putea să citez din lecturile mele mai recente: Baudelaire cu celebrele sale *Fleurs du Mal* şi contemporanii săi din țara permanent rivală, printre care Oscar Wilde cu *Portretul lui Dorian Gray*. Astfel, un cititor atent ar putea percepe o influență subtilă în ultimul meu roman *Naşterea Alesului…*

***C.M**.: În orice poveste, lupta dintre bine şi rău nu poate să lipsească. Crezi că binele învinge întotdeauna răul? Cum ar trebui să arate acest bine? Cum ar trebui să fie fața lumii în secolul XXI? Care ar trebui să fie nota dominantă a generației tale?*

M.T.: Nu ştiu dacă în literatură, cinema sau teatru Binele este sau trebuie să fie totdeauna învingătorul Răului. Sigur că cititorul sau publicul se aşteaptă să-şi vadă eroii triumfând. Dar eroul trebuie să fie totdeauna pozitiv? Publicul n-ar putea accepta eroul sau personajele negative desprinşi direct din realitate, adică nu în întregime buni, dar nici complet răi, manipulați de soartă şi unii şi alții, egocentrici, uneori slabi şi orbiți de putere, alteori generoşi? Nu putem nega că există în lume, ca şi în literatură, o luptă eternă între Bine şi Rău, dar sunt deja noțiuni subiective şi supraexploatate. De aceea, în saga mea *Războiul Titanilor*, le-am înlocuit prin Ordine şi Haos, „Răul'' găsindu-se la una sau alte dintre extreme, iar „Binele',' undeva în echilibru, între o infinitate de nuanțe de gri, care reflectă mai mult sau mai puțin caracterul persoanelor reale.

Genul fantesy pune în scenă, printre altele, lupta dintre forțele Binelui şi cele ale Răului într-o lume fictivă. Eu vreau să arat că pot să creez fantesy, fără personaje diabolice care vor cu orice preț să conducă sau să distrugă lumea. În Războiul Titanilor cititorul este invitat să-şi aleagă tabăra în care ar vrea să participe şi nu să se angajeze orbeşte alături de eroina Selenae. De aici nehotărârea ei şi titlu primului volum din saga: *Alegerea Selenaei…*

***C.M**.: Consider că inocența şi realismul sunt cele două jaloane care îți caracterizează scrisul la această oră. Ce îți este mai aproape de inimă: poezia, proza scurtă sau romanul?*

M.T.: Pot spune că prefer romanul dintre toate genurile literare. Sigur că nuvelele sunt interesante pentru ideile scurte, marcante, care îți permit să spui în cuvinte puține ceea ce ar putea fi dezvoltat mai complex; dar până în prezent nuvelele reprezintă o pauză în scrisul anevoios al unui roman sau un mijloc de a termina un proiect prea lung… Dimpotrivă, poezia mă atrage mai mult şi mi-ar face plăcere să am mai multă uşurință. Dacă aş compara literatura cu un banchet, aş asocia nuvelele cu aperitivele, romanele cu felul principal şi poezia, cu desertul.

***C.M**.: Navighezi cu uşurință în literatura SF* (*romanul* Placa-Plaque), *literatura fantastică şi intriga polițistă* (Insula Diavolului — L'Ile du Diable). *Sunt toate acestea căutări, tatonări ale începutului? Cum va arăta de-acum încolo drumul tău scriitoricesc?*

M.T.: Alte genuri pe care le-am abordat au fost science-fiction, polițist, fantastic, scrise în momente de inspirație, dar care reprezintă etape esențiale în explorările mele literare. Înainte de a-mi definitiva profilul meu de scriitoare, vreau să încerc toate genurile şi vreau să fiu capabilă să navighez cu uşurință de la un stil la altul. Cel puțin acesta este scopul pe care mi l-am fixat în prezent.

***C.M**.: Dacă ar fi să oferi ceva tipic românesc colegilor, prietenilor, vecinilor din Quebec, ce le-ai dărui? Şi reversul, pentru cei din România, care ar fi simbolul Quebec-ului?*

M.T.: Ce aş oferi românesc locuitorilor din Québec… Dragostea pentru poezie! Arta de a vedea viaţa cu ochi de artist, de a putea jongla cu cuvintele şi de-a pune totul în rime mi se pare o calitate pe care o au în comun românii, mai ales în zilele noastre când, din păcate, se pierde din interes pentru poezie, pentru literatură. Ceva tipic din Québec? După anii petrecuţi aici, unde am crescut, mă întreb ce altceva ar putea fi specific aici, în afară de multiculturalism? Ceea ce e paradoxal, deoarece quebecoise-ii se simt ameninţaţi de pierderea identităţii lor culturale, înghiţită de celelalte culturi… Această întrebare a făcut recent subiectul unei dezbateri în presă, finalizată prin raportul comisiei Taylor-Bouchard, pe care vi-l recomand să-l citiţi.

***C.M**.: Cum e la şcoală? Cum te privesc colegii, profesorii, vecinii?*

M.T.: La şcoală e foarte bine. N-aş putea spune dacă textele studiate în clasă mă ajută să progresez la scris sau experienţa acumulată în producţiile mele literare îmi facilitează aprofundarea analizelor studiate la şcoală, dar e sigur că de când am început programul în literatură la colegiu am progresat. De multe ori sunt nevoită să jonglez cu timpul între studiu pentru şcoală şi scris şi asta micşorează inevitabil capitolul distracţii, dar cred că am ajuns la un echilibru. Nu cred că la şcoală sunt privită diferit după publicarea celor două romane, pasiunea mea pentru literatură era un lucru cunoscut. Mulţi dintre colegii şi colegele mele mi-au citit cărţile şi-mi comunică din când în când impresiile lor. Asta denotă că în zilele noastre un adolescent care publică o carte începe să devină un lucru din ce în ce mai comun.

***C.M**.: Parte din poeziile tale sunt dedicate mamei. Ce-ai moştenit de la mama? Dar de la tata?*

M.T.: Am dedicat mai multe poezii mamei mele pentru că ea a fost cea care m-a încurajat cel mai mult să îmbrățișez cariera literară şi mi-a dat încrederea să pornesc pe această cale la o vârstă foarte tânără. Ea mă ajută enorm în continuare şi nu aş fi putut să fiu ceea ce sunt, fără toată munca nevăzută făcută de ea ca cititoare, consilieră, agent literar. De aceea, îi mulțumesc şi pe această cale, la fel tatălui meu şi restului familiei pentru încurajările lor.

***C.M**.: Familia scriitorilor români din Canada, cu sediul la Montréal, te-a luat sub aripa ei protectoare. Ce proiecte ți se potrivesc în cadrul asociației?*

M.T.: Sunt foarte mândră că în august 2007 am fost acceptată cu titlul de membră stagiară în Asociația Scriitorilor Români din Canada. Am participat cu traduceri şi texte la realizarea primului număr al revistei asociației, „Destine". Voi figura într-o antologie a scriitorilor romani din aceeaşi asociație. Este vorba de o inițiativă a preşedintelui asociației, domnul Alexandru Cetățeanu, care sperăm să fie publicată în cursul anului 2008 în România.

***C.M**.: În final, înainte de a te învălui cu un cald „mulțumesc, Miruna" , pe care orice cititor îl adresează creatorului de vise, te rog să ne dai câteva repere bio-bibliografice.*

M.T.: Pentru 2008 e prevăzută apariția volumului doi din saga *Războiul Titanilor — Naşterea Alesului* şi publicarea în limba română a romanului *Insula Diavolului*, la Râmnicu Vâlcea, prin grija scriitorului şi editorului Ion Barbu. În prezent sunt studentă la Colegiul Stanislas din Montréal — Literatură franceză.

CROCHIURI FĂCUTE LA LUMINA ADMIRAȚIEI

Cuvintele de mai jos sunt o rememorare afectivă a întâlnirii cu două conştiințe/scriitori ale/ai naţiunii române. Fiind vorba de afectiv, partea riguroasă a interviurilor radiofonice s-a evaporat în eter, aşa cum se întâmplă de multe cu întâlnirile mediate de… microfon.

Grigore Vieru şi **Vasile Tărâțeanu** fascinează prin devotamentul pentru adevărul limbii şi istoriei româneşti. Iar inima, ea ştie că martirii sunt printre noi şi nici nu-i atât de greu să-i atingi şi să-i asculți.

Primele întâlniri cu academicianul **Grigore Vieru** au fost prin mijlocirea (cum altfel?) cuvântului scris. Prin poeziile care veneau tumultuoase din suferințele, abisul trăit sub comunism. Şi nu chiar orice fel de comunism. Tocmai cel de factură sovietică, care inventează naţiuni noi şi limbi noi. Din Siberii de gheaţă, la sfârşitul secolului XX, se întoarce acasă Dumnezeu. Odată cu El vin dorința şi împlinirea libertății. O libertate căzută însă în mâna oamenilor, deci, una deformată. Aşa, şchioapă cum a devenit democrația (egalată de noi cu libertatea) ne-a dat ocazia să ne vedem frații. Să facem un pod de flori. Şi de speranțe. Şi de dureri. Pe acest pod a venit şi **Grigore Vieru** la Timişoara. Eu l-am întâlnit la una dintre manifestările organizate de Universitatea „Tibiscus”.

L-am abordat în viteză (doar lucram pentru „Actualități”), iar el mi-a răspuns cu stilul lui blajin, molcom şi… atât de profund.

— Dacă îi vom mai vota pe comunişti, atunci tot ce am câştigat în anii aceştia, în Basarabia, se va risipi. Ei vor să ne învețe o altă istorie şi o altă limbă.

— Da, unii ne zic că Dumneavoastră vorbiți moldovenește.

— Dar, se pare că ne înțelegem…

— Şi încă foarte bine!

Am zâmbit amândoi. Amar.

— La întâlnirea de astăzi nu v-ați legat însă de politică, de istorie, ci de mame. De fapt, ați evocat portretul mamei în poezia cu acelaşi titlu. Un chip care pare atât de îndepărtat de ziua de azi.

— Ne-am îndepărtat de Dumnezeu şi am uitat de unde venim. Ne uităm valorile. Pare ca Cel Rău biruie. În România e la modă violul, incestul, divorțul, concubinajul.

— Aceasta e imaginea pe care ne-o arată o anumită parte a mass-media. Şi, într-o anumită măsură, are dreptate. Dar, nu suntem toți aşa.

— Nu, dar dacă cei care se ştiu cu bun-simț stau deoparte, nu se pot schimba lucrurile din rău în bine. Ar fi bine să ne întoarcem la valorile noastre şi la acea cumpătare care l-a caracterizat pe român. Dar cu comuniştii, neo-comuniştii, multe nu se pot birui. Aici, Dumneavoastră, vă luptați cu moralitatea, iar noi ne batem să rămânem români şi să vorbim româneşte.

— Totuşi, mai aveți speranță în schimbări pozitive?

— Suntem un popor care a îndurat multe şi s-a ridicat din situații cumplite. Trag nădejde că şi acum vom şti să ne înălțăm din nou şi să învingem, dacă ne vom şti respecta şi dacă vom crede în Dumnezeu.

Convorbirea cu **Grigore Vieru** a fost scurtă. Dar amintirea? Amintirea păstrează flacăra dedicării, iubirii pentru limba noastră şi pentru ceea ce suntem şi ar trebui să fim ca români.

*

Vasile Tărâțeanu are stilul său inconfundabil: plin de precizie şi gata să scoată aurul din zgură. Jovial în întâlnirile cu tinerii şi, apoi, întristat din cauza desțărării, iar mai apoi luptător şi îndurător pentru românismul din nordul țării.

La Izvorul Mureşului, la ediția din 2004 a Universității de Vară organizate de către Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni, cuvântul, intervențiile lui **Vasile Tărâțeanu** ne-au dezmorțit din cotidianul pe care-l trăiam (trăim) mulți în România.

— După cum sună noile legi, eu dacă vreau să vin în vizită la mama [România] nu pot decât dacă plătesc o suma fabuloasă. Deci, mama nu poate să mă ție, nu pot s-o văd, decât dacă fac dovada că am atâția euro/dolari pe zi şi că mă port după normele cutare şi cutare. Câți bucovineni îşi pot permite să mai vină în România? La ce se gândesc autoritățile de la Bucureşti când dau astfel de legi? Integrarea în Uniunea Europeană înseamnă să-l ții pe fratele tău la uşă?

A fost un duş rece (făcut cu calm, fără patimă) pentru noi cei care ne gândeam, euforic, la apropierea de Uniunea Europeană şi cu stress la coşnița de zi cu zi.

— Acuma, la ultimul recensământ, făcut în Ucraina, au apărut şi români şi moldoveni. În Bucovina suntem români, iar în Sudul Basarabiei unii se cheamă că sunt moldoveni. Nu suntem toți acelaşi neam?

Întrebări fundamentale, adevărate, menite să ne aducă aminte că o mamă trebuie să-şi iubească toți copiii la fel. Şi frații între ei.

La un moment dat, am încercat să-l chestionez şi pe teme poetice.

— Eh, doar sunt din Țara lui Eminescu. Şi-apoi, tot românul e poet.

— Câte volume s-au adunat până acum?

— Vreo nouă.

— Reîntorcându-ne la Eminescu…

— El avea multă dreptate cu privire la naţia noastră. Dar primele versuri sorbite în româneşte au fost cele ale lui Coşbuc. Prin gura mamei.

— E un adevărat cult al lui Eminescu şi în Bucovina şi în Basarabia.

— Şi de ce n-ar fi? Uitaţi-vă ce timpuri trăim. Pentru ca să vorbim româneşte sau nu, sau să nu mai fim români, unii nu se dau la o parte de la nimic. Iar noi, noi vrem să fim ceea ce au fost bunii şi străbunii noştri: români.

— Nu puţini au fost cei care au plătit greu de tot aceasta decizie: unii cu viaţa lor, alţii cu cea a copiilor lor.

— Şi Dumneavoastră aţi primit o lovitură…

— Dacă va referiţi la fiul meu cel mare, da, el a fost otrăvit în 1990. Asta ca să mă stăvilească pe mine. Dar în familie suntem obişnuiţi cu astfel de situaţii. De fapt, în toată Bucovina şi Basarabia. La Fântâna Albă, în ’41, în aprilie, au fost ucişi mii de oameni, erau şi femei cu copii în braţe, pentru că voiau să fugă în România. Să scape de comunism. Un unchieş de-al meu, Visarion Puiu, fratele mai mare al mamei, a zăcut ani buni la Gherla [13] pentru că era preot şi, nu de oricare. El s-a luptat să arate că ideologia comunistă, marxist-leninistă, este total împotriva lui Hristos. L-am văzut târziu, pentru că el rămăsese în ţară când s-a făcut împărţirea, iar mama şi cu el au avut dreptul să-şi privească ochii, aici în România, după vreo 40 de ani de despărţenie dictată de politică.

— V-aţi gândit vreodată să vă retrageţi într-un turn de fildeş? Să vă spuneţi: la ce bun? Sau, gata! Să mai facă şi alţii! Doar am jertfit destul!

La o astfel de întrebare, **Vasile Tărâţeanu** nu a putut decât să se mire.

— Să mă dau bătut? Doar sunt arcaş din Tara de Sus!

[„Arcaşul” este una dintre revistele fondate de **Vasile Tărâţeanu**]

GEORGE USCĂTESCU

(fost profesor de filozofie la Universitatea din Madrid şi profesor asociat la Universitatea din Florența şi Sorbona; preşedinte al Societății europene de filozofie, autor a 100 de volume, traducătorul lui Lucian Blaga în limba spaniolă; fost prieten cu Brâncuşi)

„Niciodată nu se va putea renunța la valoarea în sine dusă de acea matcă stilistică, specificul național"

Veronica Balaj*: Bine ați venit la Timişoara. De câtă vreme nu v-au mai fost deschise drumurile spre această parte de țară? Aici, la Studioul de Radio, precis n-ați mai fost.*

George Uscătescu: Bun regăsit, Banat! Am mai fost în Timişoara în tinerețe, acum peste 50 de ani. Aveam un prieten la Reşița care studia aici. De la mine, din Oltenia, nu era departe. Satul meu natal este vecin cu Hobița, satul lui Brâncuşi… M-aş duce şi până acolo, dar când? Nu este vreme deocamdată. Mergem la Cluj cu o maşină?

V.B*.: Da. Ne dă Studioul de Radio o maşină. Vom avea un şofer foarte bun. Festivalul începe mâine după-amiază, aşa că veți putea rămâne aproape 24 de ore şi la Timişoara.*

G.U.: Am bucuria să fi trăit şi asta. Un festival dedicat lui Blaga. Şi încă unul internațional. Eu m-am ocupat de Blaga, cu intermitențe, toată viața.

V.B*.: Acesta-i un subiect forte. Vreau să ne oprim mai pe larg la el, dar, mai întâi, spuneți-ne cum, când ați plecat din țară? După război?*

G.U.: Imediat după. Am obținut o bursă de studii în filozofie şi nu m-am mai întors. Ştiam că nu voi avea viață uşoară în condițiile care urmau. Eram în relație cu Mircea Eliade şi el a plecat cam în aceeaşi perioadă. L-am reîntâlnit când el era în exil la Paris. Erau şi alți intelectuali tineri ai vremii şi normal că înțelegeam cu toții că trebuie să renunțăm la ceva dacă voiam să ne realizăm. Nu aveam decât două căi: să riscăm să rămânem victimele unui sistem diabolic sau, să riscăm plecarea din țară. Unii am reuşit cu burse, alții au riscat plecări ilegale şi nu totdeauna s-au împlinit.

***V.B**.: În ce relații ați fost cu Eliade?*

G.U.: De amiciție. Până a plecat în Statele Unite, ne vedeam destul de des. Soția mea era cântăreață de operă şi avea concerte la Paris. Acolo îl întâlneam şi pe Brâncuşi, cu care, pot spune că am fost chiar apropiați. Ne lega acelaşi simțământ față de aceleaşi locuri natale. V-am spus că satul meu şi al bunicilor mei era nu departe de satul lui, Hobița. Sunt anumite sinapse, anumite rădăcini implantate în suflet atât de adânc, configurate de acel spațiu geografic natural. Am dezvoltat teoria spațiului poetic la Blaga şi Eminescu.

***V.B**.: Cum era Brâncuşi ca persoană particulară, în prietenie?*

G.U.: În atelierul lui venea multă lume. Eu îl căutam spre seară şi stăteam până târziu, discutam despre artă. Când se termina spectacolul la operă, unde cânta soția mea, plecam. Era un excurs despre esențe — filosofia lui era una venită din matca străbună. Întârziam pe aceste subiecte. Am scris o carte în spaniolă despre opera lui Brâncuşi. Dar să vă răspund la întrebare… Era ca un stejar cu rădăcini foarte adânci în lumea spirituală a satului şi a neamului său. Aşa se explică marca de specificitate şi totodată de largă înțelegere din partea fiecărei alte nații. În adâncuri spirituale este undeva un „ce" ca un grăunte al esenței. De acolo pornesc într-o ramificație uluitoare toate direcțiile specificului național. Era conştient de valoarea lui. Îți dădea forță când vorbea cu el despre esența purtată în noi fără să ştim. Cred că avea convingerea că omul este făcut să zboare prin timp păstrându-şi rădăcinile totuşi.

***V.B**.: Spuneați de teoria proprie despre spațiul geografic ca element distinctiv în opera lui Eminescu şi Blaga. La Brâncuşi se aplică?*

G.U.: Brâncuşi nu a teoretizat chestiunea, dar fără îndoială c-a simțit-o artistic, profund, a creat intuitiv legat permanent de un anume spațiu ontologic. Păcat că n-am putut scrie cartea în spaniolă cât a trăit, să i-o pot dărui.

***V.B**.: Nu aveați concretizate încă ideile, studiul filosofico-artistic încât să devină o carte?*

G.U.: Bine ați spus. Am cercetat din punct de vedere filosofic arta lui Brâncuşi, dar şi a lui Eminescu şi Blaga ani buni de studiu în filosofia artei. Excesul nu devine convingător decât dacă ai argumente solide, adunate în timp, aşa că, n-am reuşit să finalizez cartea decât în anul morții lui Brâncuşi. Se găseşte în bibliotecile Universității din Madrid, din Florența şi de la Sorbona, unde cu timpul mi-am obținut dreptul de a preda un curs de filosofia artei.

***V.B**.: În câteva linii, care ar fi teoria Dumneavoastră legată de spațiul geografic şi opera celor trei mari creatori: Eminescu, Blaga şi Brâncuşi?*

G.U.: Acum trăim într-o cultură decadentă.

***V.B**.: Cum aşa? Mulți exegeți văd o înnoire spectaculoasă, o explozie a formelor de expresie artistică superioară.*

G.U.: Deocamdată în sensul că ignorăm **„valoarea”** ca atare. Universalizarea artei celor trei menționați, a fost posibilă pentru că ei, în opera lor, înainte de toate, au valorificat, cunoscând, intuind mai întâi, valoarea ca esență primordială a actului artistic. Valoarea nu e o consolare marginală. Eu pornesc de la teoria heidegeriană a spațiului. E vorba de un spațiu **existențial,** chiar dacă el are delimitări geografice în primă fază. De acolo porneşte. Se lărgeşte, capătă noi semnificații şi mai ales conotații date de fiecare creator, artist în parte, pe parcursul operei acestora.

***V.B**.: Desigur luați în calcul şi în teoria Dumneavoastră, **coordonata timp** pe lângă cea spațială.*

G.U.: Fără aceasta, **nu** ar fi completă şi convingătoare teoria în cauză. De fapt **zeit = timp** înseamnă şi dimensiunea unei culturi în istorie, dar şi în spaţiu. Nu pot fi departajate cele două coordonate. Amprenta spaţiului existenţial se identifică în opera celor menţionaţi, precum nervurile în frunză. E un proces vital. De aici ideea de **valoare**, de universalizare. Fără această celulă inclusă în operă, nu e durabilitate în timp a creaţiei artistice. Cel mai profund în acest sens, ca expresie artistică, este Lucian Blaga. Şi Eminescu a cunoscut teoria lui Heideger. Probabil că în anul 2000, când va fi anul dedicat lui Blaga, voi mai putea să prezint o traducere din poeziile sale prefaţată de o parte din teoria spaţiului şi timpului în opera sa. Blaga s-a identificat poetic cu deontologia culturii române.

***V.B**.: V-aţi străduit de-a lungul anilor să faceţi cunoscută opera lui Eminescu şi Blaga în Spania prin traduceri, cum a fost acest proces? Câteva punctări desigur, nu vrem istoria întreagă.*

G.U.: S-ar putea scrie o carte chiar despre acest lucru. Încă din 1958 am adus opera lui Lucian Blaga în atenţia spaniolilor. Profesorul renumit atunci Monteo Diaz, a ţinut o conferinţă foarte interesantă. Deşi textul original s-a pierdut în timp, el poate fi citit în revista „Destine" din 1968, un număr consacrat Transilvaniei şi de care m-am ocupat special.

Blaga are cele mai frumoase metafore despre interdependenţa spaţiu – timp. Logosul şi poezia la un loc în expresie unică. Eminescu şi Blaga, au redat sentimentul magic al limbii poetice. Arghezi se desfăşoară pe registre largi, are o expresie originală a limbajului. Tragicul în poezia lor se leagă de cheia „spaţiu".

***V.B**.: Aceeaşi dimensiune a teoriei Dumneavoastră aţi demonstrat-o şi în opera eminesciană.*

G.U.: Am scris şi un poem dramatic dedicat lui Eminescu. Un poem apreciat de eminescologul Mihai Cimpoi, de la Chişinău. Este aceeaşi prezenţă heidegeriană: logosul şi metafora. De aici universalizarea poeziilor sale. Ca şi la Blaga. E o chestiune de nuanţe foarte importante: universalitatea unei opere şi universalizarea ei. O întreagă teorie deductibilă în timp. Aşa se poate

explica şi faptul că Blaga este tradus. Mâine va fi prezent la Cluj un poet din Senegal care deja mi-a trimis textul traducerii sale.

***V.B**.: Veți primi un premiu important la acest festival. Un premiu binemeritat pentru efortul Dumneavoastră întru universalizarea operei lui Eminescu şi Blaga.*

G.U.: O mare bucurie. După atâția ani de absență din țară… Legătura cu rădăcinile am simțit-o şi am perpetuat-o prin scrieri despre operele românești importante.

***V.B**.: Acum, sperăm că va fi o nouă etapă culturală românească? Deschiderea spre lume o vedeți ca pe un drum limpede?*

G.U.: Hm, deloc. E nevoie de timp. În cei peste patru ani de la revoluție nu se puteau naşte opere care să ajungă la esență, la valoarea despre care vorbeam. Perioadele tulburi din istorie sunt şi ele o sursă bogată de direcții artistice, dar asta se concretizează totdeauna mult mai târziu. La o privire superficială, mulți s-ar revolta la ideea că, în contemporaneitatea aceasta atât de „inteligentă", arta este „decadentă". E nevoie de timp. Sunt multe cărări tulburi. Determinate de factorul politic. Chiar şi eu, octogenar, mă implic, mă înfurii, ripostez. S-a scris nu demult în presa din Madrid, un articol neonorant pentru România. Îndată l-am sunat pe redactorul şef, am argumentat că nu e adevărat, am cerut un drept la replică.

***V.B**.: În aceste condiții, filosofia poate ajuta? Înțelepții cetății mai există?*

G.U.: Sunt subiectiv în răspunsul meu pentru că am studiat o viață filosofia. E drept că politicul gâtuie adesea ideile de proveniență filosofică. Istoria a dovedit că, înțelepții cetății sunt ignorați. Nu e vremea meditației filosofice, a paşilor înțelepciunii. Se cere forță, grabă. Strigătele despre adevăr şi dreptate socială au doar dimensiunea imediatului, se vântură, se zbat care cum crede. După ce se vor liniști, desigur că vor fi încet, încet luați în seamă şi filosofii. Arta poate câştiga însă chiar din acest vacarm existențial.

***V.B**.: Mai credeţi în arta care va putea valoriza esenţele? Nu e prea mare graba secolului să mai fie răgaz şi pentru întoarcerea la rădăcini?*

G.U.: Deocamdată aşa este. Aşa e tabloul. În subconştientul artistic însă, există această legătură cu matca spirituală a fiecărei naţii, a fiecărui creator. Fără asta, ar pluti ca o pânză purtată de vânt. Trebuie un sistem valoric de care să se ţină seama. Va trebui să se ţină seama.

***V.B**.: Cultura „decadentă" actuală îşi are meritele, conotaţiile sale, cred. Care ar fi aceasta după părerea Dumneavoastră?*

G.U.: Elementul şocant. Văzut din multe unghiuri. Cu părţile sale bune şi mai puţin bune. Istoria se repetă. În linii esenţiale. Ceva, ceva din această atitudine culturală se va cristaliza în timp, devenind notă particulară a unor vremi. Dar niciodată nu se va putea renunţa la valoarea în sine adusă în epoci, perpetuată prin specificul naţional, acea matcă stilistică. Amprenta definitorie.

***V.B**.: Un fir al Ariadnei duce şi conduce mereu în artă spre aceasta.*

G.U.: E ca în religie. Raţionamentul filosofic acceptă ideea că, atunci când ai început să-l cauţi pe Iisus, înseamnă că l-ai şi găsit.

***V.B**.: Vă mulţumesc pentru mărturisirile făcute!*

G.U.: A fost o comunicare aparte. Izul acesta de acasă… Mai vorbim în drum spre Cluj. Pot vedea puţin centrul Timişoarei?

***V.B**.: Desigur. Sunteţi invitat.*

Aprilie 1994

Cuprins

Judecata literatorilor de Paul Eugen Banciu

George Astaloş
Nick Bogdan – Viaţa, un document de scris
Shaul Carmel
Alex Amalia Călin
Alexandru Cetăţeanu
Flavia Cosma
Maia Cristea-Vieru
Theodor Damian
Francisk Dworschac
George Filip
Dinu Flămând
Corneliu Florea
Lucian Hetco
Ioan Miclău
Călin-Andrei Mihăilescu – Lumea, un vis palpabil
Alexandru Nemoianu
Livia Nemţeanu
Mia Pădurean – Cronici şi cronicari din diaspora
Adam Puslojic
Rodica Raliade – Comunităţi româneşti sub lupă
Nick Sava – Povestiri la marginea Pacificului
Iulia Schiff
Ana Simon
Florentin Smarandache

Elena Ştefoi – Poezie şi diplomație
Luminița Suse – Integrale şi ecuații sentimentale
Miruna Tarcău – Adolescența printre litere
Grigore Vieru şi Vasile Tărâțeanu – Crochiuri
la lumina admirației
George Uscătescu